

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Universitätsbibliothek Paderborn

M. Fabii Quintiliani Institutionum Oratoriarum Libri Duodecim

Summa diligentia ad fidem vetustissimorum codicum recogniti ac restituti

M. Fab. Quintiliani Declamationes Undeviginti. M. Fabii Avi Et Calpurnii
Flacci Declamationes. Auctoris Incerti Dialogus De causis corruptae
Eloquentiae - Cvm Variorum Notis

Quintilianus, Marcus Fabius

Lugd. Batav. ; Roterodami, 1665

Declamationes Coloratae.

urn:nbn:de:hbz:466:1-12889

M. FAB. QUINTILIANI
FINIUNT TRACTATÆ,
INCIPIUNT COLORATÆ.

CCCVIII.

Duo testamenta.

TESTAMENTA ULTIMA RATA SINT. INTESTATORUM SINE LIBERIS MORTUORUM BONA PROXIMI TENEANT. Quidam primo testamento instituit hæredem amicum: secundo facto, alterum. Decessit: posterius testamentum damnatum est. Ambigunt de bonis, priore testamento hæres scriptus, & propinqui.

DECLAMATIO.

ET in more civitatis, & in legibus positum est, ut quotiens fieri potuerit, defunctorum testamento stetur: idque non mediocri ratione. Neque enim aliud videtur solatium mortis, quam voluntas ultra mortem: alioqui potest grave videri, etiam ipsum patrimonium, si non integram legem habet: & cum omne jus nobis in id permittatur viventibus, auferatur morientibus. Proximum locum à testamentis habent propinqui: & ita, si intestatus quis ac sine liberis decesserit. Non quoniam utique iustum sit, ad hos pervenire bona defunctorum, sed quoniam relicta, & velut in medio posita, nulli propius videntur contingere. Nihil est ergo, quod nos onerare tentent nomine isto propinquitatis jactatione sanguinis & naturæ, homines ⁱ binis jam tabulis exhæredari. Et sane quotiens quæstio juris est certi, & à majoribus constituti, nihil necesse est laudare leges, quibus utimur, & ad quas vobis judicandum est. Quæstio igitur totius causæ nostræ (ut opinor) in eo consistit, an amicus meus intestatus decesserit.

ⁱ Binis jam tabulis exhæredati. Nam prætérito suorum, quasi quædam exhæredatio est: nota vero non exigua, *Est* priore testamento, amicum unum: posteriore, alterum instituerat. Atqui *dins.*

rit. In qua parte delector, nihil tam obscure, nihil tam clam esse factum, ut nobis probandum sit. Interrogo vos igitur, propinqui, an hic quem intestatum decessisse dicitis, scripserit aliquando testamentum? Interrogo vos, an hæ tabulæ quæ ex parte nostra proferuntur, testati sunt. Intelligitis à me signum: an omni jure conscriptæ vel tabulis soletis damnare? Non id agunt, utrum non fecerit testamentum, sed intestatum volunt videri eum, quia non semel fecerit. Scripsit, inquit, & alteras tabulas, apparet quam noluerit intestatus mori. Neque ego negaverim, non uno genere fieri intestatos. Aut enim is est intestatus, qui non scripsit omnino testamentum: aut qui id scripsit, quod valere non possit. Vos eligite quem velitis esse intestatum. Si eum qui non scripsit: non est hic cujus de bonis agitur: bis enim scripsit. Si eum videri vultis intestatum, qui vitiosum scripserit testamentum: hoc confiteamini necesse est, vitiosum testamentum¹ esse pro non scripto. Hoc igitur supremum, quæro sitne testamentum? Si confitemini esse testamentum, non potest videri intestatus decessisse. Si non est testamentum (² sic non est, quia non jure factum est) nihil ob stare priori potest. Venio nunc ad meam legem. TESTAMENTA ULTIMA RATA SINT. Habet sine dubio (si verba tantum ipsa intueri velimus) hoc jus, occasionem brevem calumniæ. Quid si enim unum aliquis scripserit testamentum?³ Potest videri novitium quod magis jure primum dixerimus. Sed quemadmodum inter plurima testamenta, ultimum valere oportet: ita hæc manifesta legis voluntas est, ut id testa-

mentum

¹ *Esse pro non scripto.*] Si posterius testamentum, pro non scripto habebitur (ut certe quidem) prius manebit firmum. Ergo excludentur propinqui, quibus succedendi locus non est ex lege 12. tabularum, quandiu ex testamento defertur hereditas. Idem.

² *Sic non est, quia.*] Conjeceram: ut non est, quia non jure factum est. Nunc vi-

deo & Ærodius dedisse: sicut non est. Gronovius.

³ *Potest videri novitium.*] Sic Pithoeus, nam Ærodius: potest videri hoc ultimum. Thaddæus: potest videri non vitium. Scribe per interrogationem: potest videri novissimum, quod magis jure primum dixerimus? Idem.

mentum valeat, post quod nullum testamentum est. Neque est incredibile, sine dubio, etiam ante hoc testamentum, quo ego hæres factus sum, scripsisse illum alia testamenta, hominem frequenter hoc facientem. Ita & ultimum videri potest, si post alia scriptum est: & si primum scriptum est, quia nullum tamen est, quod vincat, & potentius sit postea, pro ultimo habendum est. Sublatum dicunt prius testamentum posteriore testamento. Neque ego inficior, si jure factum sit testamentum, hoc est, si testamentum est, potentissimam esse defuncti proximam quantque voluntatem: sed nego ullum postea factum testamentum. Quid est enim testamentum? ut opinor, voluntas defuncti consignata jure legibusque civitatis. Non dixerim ego testamentum, cui numerus signatorum deest: non dixerim testamentum, cui libripens & emptor familiæ, & cætera ² juri necessaria. Tabulæ erunt: fortasse & scriptum erit. Et huc (ut paulo ante dicebam) vestra quoque manifestum confessione est, non esse velut testamentum. Facto enim illo dicitur propinquum vestrum intestatum fuisse. Hoc propius colligamus: putemus enim factum esse unum hoc testamentum, quod damnastis: num dubium erit, quin ad vos bona pertinuerint, tanquam intestati, id est, quin ita hæredes futuris fueritis, tanquam ille omnino testamentum non fecisset? quod si hoc pro non facto est, nec testamentum quidem videri potest. Fingamus fuisse ultimum testamentum: quando quærimus? Puto cum res in lite est, cum in disputatione. Nec pertinet ad nos quod fuerit ultimum, sed quod sit. Si jus utriusque testamento constaret, fuisset illud ultimum, quod postea factum est: illo vero sublato incipit ultimum esse, quod relictum

¹ *Et cætera juri necessaria.*] Jure, opinor. *Idem.*

² *Juri necessaria dicuntur.*] Ut quinque liberi cives Romani, testium signa, filiorum institutio vel exhæredatio, &c. Hæc si desint (inquit) tabulæ quædam

esse poterunt, aut privata alia quidem scriptura: sed non testamentum, quia non conscriptum jure legibusque civitatis: non voluntatis suæ justa sententia, ut Modestinus ait lib. 2. Pandectarum. *Erodianus.*

relictum est, ¹ ut intentione cursus, qui proximus ab ultimo fuerit, si desistat ultimus, in nomen illius locumque succedit. Ergo ut non fuerit ultimum meum aliquando testamentum, nunc ultimum est, & vos id testamentum fecistis, damnando id quod postea factum erat.

S E R M O.

Hoc ad verba legis, illud ad voluntatem.

D E C L A M A T I O.

Quid putamus sequutam esse legem, quæ valere voluit ultimum testamentum? Plura valere non poterant: & in tam mutabili natura humanorum animorum, diversis hæredibus, media lis relinquebatur: optimum videbatur esse ut proxima quæque voluntas duraret. Hac vero sublata, necesse esse eam durare, quæ sola est. Fecit amicus meus eo tempore, quo me instituebat hæredem, legitimum testamentum: nam & constabat ei tum iudicium: quo minus erubescio ista mutatione hæredis. In his tabulis alius legitur, quæ jus non habuerunt, quæ non lege conscriptæ sunt, quæ fortasse etiam propter hoc damnatæ sunt, quod indignus hæres videbatur. In comparatione summa non recusabo, quo minus vel propinquos istos amicitia conferatis. Per se mihi vel sanctius nomen amici videtur. Hoc enim proficiscitur ab animo: hoc proficiscitur à proposito. Istud dat casus conditio nascendi, & quæ non sponte nostra eliguntur. Me hæredem esse, amicus meus (quod satis est) aliquando voluit, ² vos nunquam eo tempore, quo iudicabat, neque eo tempore, quo errabat.

S E R M O.

Illam, jam communia pro omnibus testamentis.

D E C L A M A T I O.

Non tantum ad hæredem ista lis pertinet. Aliquem fortasse

¹ *Ut intentione cursus.] Scribe: ut in contentione cursus. Gronovius*

neque eo tempore, quo iudicabar; neque eo, quo errabat. Erodus: vos nunquam neque.

² *Vos nunquam eo tempore.] Lege: vos*

sed media vox superavacanea. Idem.

tasse amicorum honoravit, aliquem fortasse servulorum manumisit. Vos¹ poenam quandam propinquo vestro constituitis, ut intestatus decesserit, & bona tanquam relicta, tanquam deserta invadatis.

CCCIX.

Raptor convictus.

Educta ad magistratum, adolescentis, à quo esse vitiata dicebatur, nuptias optavit. Ille negavit se rapuisse: iudicio contendit: victus est: non recusat ducere. Illa optare vult.

S E R M O.

² Actio debet adolescentis esse summissa: nam etiam si nullo themate ad id alligatur, ut necesse sit eum raptorem videri: rei tamen iudicæ facere controversiam non potest: & videtur mihi hunc modum custodire debere, ut de raptu³ nihil neget: nihil tamen sciat.

D E C L A M A T I O.

Non aliud, iudices, causæ meæ aptius, aut verecundiæ necessarium magis est, quam ut puellæ mitissimæ clementissimæque gratias agam. Lege permittente omnem in me potestatem, optare nuptias etiam festinavit, nondum me rogante, nondum (†indicare enim suppliciter necesse

¹ Poenam quandam servo.] Rupto, injusto, vel irrito facto testamento, & libertates cum legatis amittuntur. Ergo in poenam quodammodo servorum, testamentum ad intestati causam recidit. Quid si ita legamus? Vos poenam quandam tanquam servo constituitis, &c. Erød.

² Eiusdem argumenti declamatio est apud Senecam lib. 7. Declamat. ult. & lib. 4. contrav. 4. Atque hinc facile, ut ex multis aliis locis, perspicere licet, quam in tractandis his questionibus, & colorata oratione vestiendis, hos omnes Quintilianus antecelluerit, quorum varios sermones collegit Seneca, libris illis Controversiarum. Idem.

³ Nihil neget, nihil tamen sciat.] In hoc certe rectius & magis accommoda-

te, quam & Latro, & Varius Geminus, qui uti vel negandum, vel contendendum omnino esset, ita pro eo dixerunt qui rapuit. Color igitur Quint. aptior. Idem.

⁴ Judicare enim suppliciter.] Alias iudicare enim se supplicitem necesse est, hoc est, condemnare se, & raptorem fateri, ut sint hæc verba Quintiliani conversa ad discipulos. Erødus. Indicare enim suppliciter.] Erødus edidit: nondum me iudicare enim: & præterquam, quod in notis, ad marginem ait, alios legere, ut appareat legendum ex sequentibus: advocare enim amicos suppliciter. At tu habe: nondum (indicare enim suppliciter necesse est) rogante. Declam. 315. Ego si melior essem pater, illud quoque suppliciter confiterer. Gronovius.

neceſſe eſt) ſaltem confitente, ita facile, ita celeriter, ut vix mihi verifimile videretur, illam injuriam accepiffe. Proxima, ab hac gratiarum actione, debet eſſe confeſſio. Peccaſſe me, quod dubitaverim, fateor. Quid enim mihi contingere optabilius potuerat, etiam ſi non rapuiſſem? Sed hujus qualiſcumque culpæ meæ ſpes omnis, in animo iſtius eſt quæ ignoſcere ſolet. Quantumlibet contradicendo peccaverim, minus eſt hoc tamen, quam quod rapui: intelligo autem, iudices, hanc primam mihi in hac cauſa habendam eſſe rationem, ne me quod negavi, ¹ feciſſe callide ac maligne exiſtinetis. Scitis ² quam multa faciat error, quam multa permiſceat fortuna, cum præſertim ad hæc & obſcuritas noctis, & paulo liberioris meri. Quis enim aliter vitiator eſt? ignorantia hæc mea te frugi & innocentem (non eſt dubitare jam fas) feſellerunt: ita vixeram ſemper, ita cuſtodire probitatis meæ cupieram famam, ut me peccaſſe mirarer. Itaque confiteor, actum de me erat, ſi in aliam incidiſſem. Nam (ut dixi) neque ad genua procubueram, neque propinquos, aut amicos advocaveram: ſed movit puellam ipſum (ut credo) ignorantia meæ periculum, perſuaſerat ſibi, nihil me feciſſe temerariæ libidinis cauſa. Nec me malo hoc animo negaſſe, ex hoc apparere vobis poteſt. Negavi, poſtquam iſta nuptias optavit. Gratias ago & iudicibus: emendaverunt contumaciæ detrimentum, amiſeram puellæ optimæ conditionem, ſi viciſſem. Ergo quod ſuper eſt, gratulemur. Jus eſſe raptæ optandi adverſus raptorem, hoc jam non negamus: ſed illud quoque æque conveniat neceſſe eſt, bis adverſus eundem raptorem optandi non eſſe jus. Et ſi hoc
in con-

¹ Feciſſe callide ac maligne exiſtinetis.] Hanc diſiſionem ſecutus eſt Paſſienus apud Senecam. *Ærodius.*

² Quam multa permiſceat fortuna.] Hic non tantum corrupta, ſed & turbatus ordo verborum videtur. Tentabam: quum multa permiſceat fortuna, cum præ-

ſertim accedit & obſcuritas noctis & paulum liberioris meri. Ignorantia hæc me & frugalitas innocens feſellerunt: ita vixeram ſemper, ita cuſtodire probitatis meæ cupieram famam, ut me peccaſſe mirarer. Non eſt dubitare jam fas. quis enim alius vitiator eſt? Non confiteor, &c. Gronovius.

in confesso fuerit, illud quoque teneamus, optasse jam puellam.

S E R M O.

Hæc sunt, quæ inter utranque partem necessario conveniunt.

D E C L A M A T I O.

¹ Negat optionis expletum esse jus, quod ante optaverit, quam certum esset rapuisse eum, contra quem optabat. ego autem in lege nullam animadverto differentiam: & hoc unum exceptum, ut rapta raptoris mortem opter. ² viderimus, an in controversiam res adducta sit postea, interim certum est hunc fuisse raptorem. Ergo cum & tu rapta esses & hic raptor esset, & lex raptæ optare permetteret, & tu optaveris, non video, quare non finitum jus sit. At postea tu negasti te esse raptorem. Ideo victus sum. Feci, si vis, improbe, (differo enim istius rei defensionem) feci temere: quid tamen aliud quæri potuit in illo iudicio, quam hoc, quam tu merito optasses? probasti raptorem fuisse me, hoc est, probasti te recte optasse. Volui rescindere optionem tuam: non contigit.

S E R M O.

Hæc circa jus, illa circa equitatem.

D E C L A M A T I O.

Bis optare vis, ³ quod etiam semel multum est. Potestatem tibi vitæ ac necis lex dedit. Ultra regnum omne, ultra tyrannidem omnem est, hoc diu licere. Fulmina ipsa

velo-

¹ *Negat optionis expletum esse jus.*] Hoc est quod Fuscus dicebat apud Senecam, optionem eam esse, quæ legitime facta sit. hanc nec legitime, nec jure factam: quia legem optandi habere non potest, quin prius consententem raptorem habeat. at hic pernegabat. ergo repetendam optionem, quasi prior non suo die facta sit. l. optione. ff. de optio. lega. & uti jusjurandum quod minus solenniter factum est, repeti debet. l. qui per salutem. ff. de jurejuran. *Ærodius.*

² *Viderimus quæ in controversiam res adducta sit.*] Nam cum raptor negaret, videtur id modo in iudicium deductum esse, an hic raptor, hæc rapta sit: & an hinc nata esset optandi occasio. non autem, an hæc aut illa res ex lege optata & electa sit. *Idem.*

³ *Quod etiam semel multum est.*] Seneca, Proponite supplicii faciem: hoc semel licere nimium est. Nihil tam civile, tam utile est, quam brevem potestatem esse, quæ magna est. *Idem.*

velociter cadunt : habet finem aliquem expectationis securis illa carnificis. Si mortem optasses, & nuptias optare velles, videreris etiam facere contra legem : & esset, qui diceret ; ante deliberasses, ante dispexisses, emissa vox est, ¹ potestatem tuam ipsa finisti. Nunc vero cum optaveris nuptias, mortem optare vis, ² quæ ista ad crudelitatem poenitentia est? Intellexit & ipsa quam sævum, quam crudele sit. Plus enim postea mali feci? Ignovisti quod rapueram : ignovisti quod abstuleram virginitatem : hæc nuptiis æstimasti : morte æstimas verecundiam. Neque ego, cum me rapuisse negarem, nuptias tuas recusabam : volebam ³ ducere non tanquam raptor : cum me hoc modo putarem fore chariorem, si tibi injuriam non fecissem, vel fallere animum tuum volui, ne irascereris. Sed & ipsi iudices hoc pronuntiaverunt, hoc spectaverunt. Quæstionem enim fuisse putas, an ego rapuissem, cum ego dicerem. Non rapui, non hi mores sunt mei, honeste semper vixi, frugaliter vixi. Quæ probatio hujus criminis mei? quis testis? Dicebantur illa contra : periclitaris, & male tecum agitur, ⁴ nuptiæ sunt, de quibus litigas. Fecerunt iudices, quod parentes nostri fecissent : id pronuntiaverunt, in quo victus gratias ageret. ⁵ Sed spe suspendit, & vult videri nunc quoque factura, quod fecit. Si beneficium vitæ repetere vis, dedisti ; non possum plus debere, si repetis. Quam autem causam habes renovandæ optionis, si optatura nuptias es? si vindicari vis à me metu, timui : si rogari vis,

rogo :

¹ *Potestatem tuam ipsa finisti.* Seneca ex Publico Aspernate, optio (inquit) semel puellæ datur. immutabilis est: semel emissa est. Judex quam tulit de reo tabellam revocare non potest. huc pertinet. l. apud Aufidium. ff. de optio. lega. l. servi electione. ff. de lega. lib. i. l. si quis. ff. de verbo. obligat. *Idem.*

² *Quæ ista ad crudelitatem poenitentia est.* Seneca ex Albutio, Qui potest condemnare, possit semel : qui potest occidere, possit semel : aut si qua itera-

tio recipi potest, in poenitentiam mortis recipienda est. *Idem.*

³ *Ducere non tanquam raptor.* Hispanus Cornelius, Non subducere illi (inquit) maritum volui, sed honestiorem dare. *Idem.*

⁴ *Nuptiæ sunt de quibus litigas.* hoc est, non te raptorem esse abnegas, sed nuptiæ displicent. *Idem.*

⁵ *Sed spe suspendit.* Potest intelligi, me. Sed malo spe suspendit, & intelligere meam. Gronovius.

rogo: & rogo per illam clementiam tuam: rogo jam tanquam maritus: & intelligo, tota mihi vita hoc agendum, ut satisfaciam.

CCCX.

Fortis bis adulterii damnatus.

BIS ADULTERII NOTATUS IGNOMINIOSUS SIT. Notatus adulterii, fortiter fecit, petit præmii nomine, ut iterum accusaretur. Impetravit, accusatus est iterum, & damnatus. Dicitur ignominiosus. C. D.

DECLAMATIO.

QUANTA gratia prematur in foro, quam impudenti calumnia inimicorum suorum vexetur & hoc ipsum iudicium argumento est: videlicet, contemnunt hominem militem, nihil minus quam litibus idoneum. Sed formulæ inimicitiae tum valere possunt, cum de aliquo facto mentiri licet, cum testes subornare. Cæterum in his, quæ ad intellectum iudicium pertinent, gratia sine vitio cognoscentium nihil est. Nemo igitur nostrum negat, ita in lege scriptum esse: Qui bis adulterii damnatus est, ignominiosus sit. Ne id quidem negabitur. Bis in iudicium hunc descendisse: bis contra hunc latam esse sententiam. Sed si manifestum fuerit, legem non ideo esse conscriptam, ut hoc genus damnationis ignominiam faciat, si ne incogitationem quidem cuiusquam cadere omnino potuit, aliquem ex eadem causa bis potuisse damnari, profecto manifestum est, non in aliud scriptas esse leges, in aliud valere. Quæro igitur ex ipsis adversariis: Cur bis damnatum adulterii, ignominiosum esse voluerint? Ut opinor, Iudices, quoniam una damnatio habebat aliam & suam pœnam: geminatio criminis afferebat ignominiam, neque immerito.

1 *Formula inimicitiae.*] Sic Demosthenes, *δὴν φθόνῳ καὶ ὑπερφῶν καὶ ἐκ περσείας κἀτηγερῶν.* Erodius.

2 *Ad intellectum iudicium.*] A Pithœo

vox *iudicium* addita est: Thaddæus & Erodius ignorant. Num voluit, *iudicium?* Gronovius.

rito. Semel enim errare sane tolerabile sit; in eadem vero incidere, ne damnatione quidem ¹compesci ultra omnia videbatur. ²Nihil enim verba faciunt: sed ³voluntas legis diversa atque contraria est. Est autem diversa, ut apparet. Atque ego, si descendere ad hoc genus actionum vellem, ad quod me pars diversa deducit, possem contendere vim duorum judiciorum in his non esse. Quare? quoniam lex viri fortis intervenit: & præmium eam vim habuit, ut iudicium prius tolleretur. Itaque etiam ⁴si prius damnatus, & propter hoc, bis ignominia notatus, fortiter fecisset, & præmii nomine restitutionem quæsisset, nihil, ne duo quidem vera crimina valuissent. Ergo eo tempore, quo optavit ut accusaretur iterum, hoc ⁵optavit, ut esset pro damnato. Si ergo prius iudicium ⁶hoc illi præstitit, & merito præstitit, in summa quidem secundo iudicio quæsitum est, an hic adulter esset, quare accusatus esset: quoniam ⁷tanquam de innocente, & de dubio arbitrabatur, ac si prius iudicium non esset, altero damnari nihil attinuit. Erat enim damnatus, vel elige quod voles accusator: utique alterum

1 *Compesci ultra omnia videbatur.*] Sic & Thaddæus. Ærodius: *compesci ultra posse crimina videbantur.* Asyndeton & neglecta distinctio impediunt doctissimum virum. In eadem vero incidere, (hic intellige, quasi interpositum esset *et*) *ne damnatione quidem compesci,* (intellige, hoc vero) *ultra omnia videbatur.* Hæc extrema linea putabatur infanz. Idem.

2 *Nihil enim verba faciunt, sed.*] Pro enim in Thaddæo & Ærodiō video ergo: idque magis convenit, modo & restitutionas: *Nihil ergo verba faciunt, si voluntas legis diversa atque contraria est.* Idem.

3 *Voluntas legis diversa atque contraria est.*] Non enim hic fortis bis accusatus est, quod bis deliquerit: sed quia loco præmii postulavit, prius illud iudicium repeti ac recognosci, ut an jure vel injuria damnatus sit, altero iudicio appare-

ret. Igitur hæc duo iudicia, unius loco esse: ideoque non legis verba, sed mentem amplecti oportere. Ærodius.

4 *Si prius damnatus, & propter hoc bis ignominia.*] Alii apud Ærodiū præter. Sed transponendæ voces: *Itaque etiam si prius bis damnatus, & propter hoc ignominia notatus, fortiter fecisset.* Gronovius.

5 *Optavit, ut esset pro damnato.*] Conjeceram: pro non damnato. In eandem sententiam Ærodiō placuisse video: ne esset pro damnato. Idem.

6 *Hoc illi præstitit, & merito præstitit, in summa quidem.*] Thaddæus nescit prius præstitit. Ærodius: illi vel merito præstitit in summaque idem. Scribendum censeo: *Si ergo prius iudicium hoc illius meritum rescidit, & in summa idem secundo iudicio quæsitum est.* Idem.

7 *Tanquam de innocente & de dubio arbitrabatur.*] Forte, ambigebatur. Idem.

alterum ex duobus. Nam ¹si valuit: illud fuisse sententiam: alterum est pro sententia. Prius utique illud sic colligite, non est impunitus is, qui semel adulterii damnatus habet suam pœnam: ponamus hanc esse pecuniam, num igitur exigis alteram quæ priore iudicio aut debita, aut perfoluta erat? ²Atqui, si, tanquam singula iudicia publica, pœnas suas non habent, non possunt pro duobus numerari. Supererat fortasse, ut causam quoque adhuc viri fortis agere tentarem: ³sane dissimulemus partem. ⁴Quæratur sæpius esse damnatus: erant alioqui, quæ movere non possent. Damnatus est adulterii: sed postea fortiter pugnando ostenderit non eos esse mores suos, non suam vitam, ut in illo credibilia hæc crimina forent. Sed cum optare illi liceret restitutionem, illud optare maluit ut accusaretur, ut de vero quæri posset, hoc non sine bona conscientia fecit. Cur ergo damnatus est iterum? quia damnatus erat, non putaverunt illi, qui cognoscebant priorum iudicium rescindendam esse sententiam, ita homo qui post præmium accusabatur, sic auditus est, tanquam nondum fortiter fecisset.

¹ Si valuit illud fuisse sententiam.] Hoc vult, arbitror: Si prius iudicium æquale sit, & pro iusta sententia haberi debeat: posterius non aliud quoddam iudicium est à priore separatum, sed idem cum eo quod confirmat: ut causam eandem, quia apud inferiorem, mox appellatione interposita, quia apud superiorem iudicem mota est, certe nemo dixerit variam & multiplicem esse. Sin prius iudicium non fuit, unicum erit ergo iudicium hoc alterum, non duplex. Quare hic vir fortis nullo modo ignominiosus esse poterit *Ærodius*.

² Atqui si tanquam singula iudicia.] Ut ut sint hæc omnia corruptissima & obscura, sensus est: Hæc duo utcumque sint iudicia, tamen unius loco sunt: & eo apparet, quod singula alia quæque iudicia publica, suam pœnam habent. hic duo iudicia esse oportet, bisque aliquem

damnatum esse, antequam ignominiam subeat. unius ergo iudicii vim habent. Quod facilius (inquit) colligi poterit, si adulterum pecunia non infamari posuerimus. Sic etiam hic locus restitui potest, *Atqui si, tanquam singula iudicia publica pœnas suas habent, hæc duo non habent, non possunt, & c. v. posse. Idem.*

³ Sane dissimulemus hanc partem.] Sic fortasse emendari potest hic locus, *Sane dissimulemus hanc partem. Queritur an sæpius est damnari, esse damnatum iterum. nam alio quoque argumento moveri non possunt. Vel, hanc partem qua queritur an sæpius sit damnatus, qui est damnatus iterum. Idem.*

⁴ Quæratur sæpius in se damnatus.] Sic & Thaddæus. *Ærodius, Queritur. Lege: Quare igitur sæpius est damnatus? Gronovius.*

fecisset. Vos ergo, qui duobus judiciis esse dicitis damnatum, explicate, ¹ quid aliud objectum sit altero, quæ differentia duorum judiciorum fuerit. Eadem adultera dicebatur, iidem testes producebantur, iisdem argumentis premebatur. ² Hac scilicet improbitate qua unius causæ vultis duo esse judicia, potestis & illo modo æstimare iudicium, quam inique ipsa pœna petatur à viro forte. Statuamus duos esse, adulterum, qui bis adulterium commiserit: adulterum, qui bis damnatus sit. De illo ea dico, Duo cubacula irruisti, duobus maritis injuriam fecisti, duas familias incerta stirpe confudisti. Huic tu quid objicis? indignatus es quod damnatus esses: sententiæ iudicum repugnasti: persuadere tibi ipse non potuisti esse te nocentem. Egregiam Hercules gratiam viris fortissimis reddimus: hic si magistratus esse voluisset, honores gessisset: si sacerdos esse, templis præfuisse: hoc egit præmio suo ut ignominiosus esset: detrahe illi, quod fortiter fecit; detrahe quod optavit; non est ignominia: Nondum atrocitas erat. Qualecunque crimen donari meritis, donari virtuti potest.

CCCXI.

Addictus manumissus.

ADDICTUS, DONEC PECUNIAM SOLVERIT, SERVIAT.
Qui habebat domi addictum, testamento omnes servos manumisit: petit addictus ut liber sit.

DECLAMATIO.

Intelligimus nihil nobis in hac causa verendum magis, quam communem quendam omnium, qui in libertatem afferunt, favorem: contra quem non id modo à nobis intelligimus esse dicendum, ut præcipue jus tueamur: sed illud

¹ Quid aliud objectum sit altero.] Sic & Thaddæus. & Rodius, adultero. Male. Altero, intelligo iudicio. Idem.
² Hac sciet improbitate.] & Rodius, improbitas est, & claudit periodum post rō iudicio. Lege. Ex hac scilicet improbitate, qua unius causæ volunt duo esse iudicia, potestis & illud modo æstimare, iudices, quam inique ipsa pœna petatur à viro forti. Idem.

illud etiam, non minus pro eo esse, contra quem videmur agere, ¹ si tamen explicet fidem, quod nos contendimus. Id enim hodie quæritur, an servus sit: de liberalitate ejus, qui nos hæredes instituit, nihil querimus. Servos manumisit. Nunc cui controversia movetur? num inviti eos, tristesque in numero civitatis aspicimus? Alia nobis ratio cum debitoribus, alia cum ingenuis: neque nos fugit, velut in contrarium ire litem. Nam si quis ex nobis istum servum vocaret, multa habebat profecto quæ pro se diceret, per quæ ingenuus videretur. Quid enim lex dicit? **ADDICTUS DONEC SOLVERIT, SERVIAT**: ut opinor, non **SERVUS SIT**. ² Plurimum autem refert, an servire merito dicamus: & eos qui in piratas inciderint, & eos qui ab hoste sint capti. Id quod ingenuis natura dedit, nulla fortunæ injuria eripi potest. Id quamvis nulli non vestrum existimo esse manifestum, quibusdam tamen confessis argumentis ostendere volo. ³ Ante omnia servus hic habet nomen, est in censu, aut in tribu. Quorum nihil (ut opinor) deprehendi in servo potest. Aut intervenit ea conditio, ut servire debeat, donec solverit. Hoc ipsum

servi

¹ Si tamen explicet fidem.] Hoc est, si debitum solvat. *Ærodius*.

² Plurimum autem refert, an servire merito dicamus.] A sensu non alienum est, quod quidam apud *Ærod.* Plurimum autem refert, an servire, an servum esse dicamus. Servire merito dicimus. Sed nimis inculcatur verborum. *Serviat*, ut opinor; non *servus sit*. Plurimum autem refert. Satis commode hic intelligi puto, utrum istorum duorum dixerit lex. Sequentia deleta particula, ut illi: *Servire merito dicimus & eos*. *Gronovius*.

³ Ante omnia servus hic habet nomen.] Hæc & quæ sequuntur omnino conveniunt cum his quæ ab eodem *Quintiliano* tractantur lib. 5. cap. 10. & lib. 7. cap. 4. Aliud est (inquit) servum esse, aliud servire, qualis esse in addictis questio solet. Qui servus est, si manumit-

titur, fit libertinus. Servus invito domino libertatem non consequetur: addictus, solvendo citra voluntatem domini, consequetur. Ad servum nulla lex pertinet. Propria liberi, quæ nemo habet nisi liber, prænomen, nomen, cognomen, tribum: habet hæc addictus. Igitur aliud est, servum esse; aliud servire aut in servitute esse: ut aliud in libertate esse, aliud liberum esse. *Decl. CCCXL. infra.* Hinc *Papinianus* l. uxori usufructu. ff. de usu & usufr. lega. *Scorpium servum meum Semproniz concubinæ meæ servire volo*: non videtur proprietas servi relicta, sed usufructus *Ærodius*. *Ante omnia servus hic habet nomen.* Expunge *et servus*. Non enim concedit servum esse. *Florus* 3. 16. *C. Graicum hominem sine tribu, sine nomine.* *Gronovius*.

servi non est, habere in sua potestate, quando desinat, servire. Fingite enim, iudices, aut oblatam esse ab illo pecuniam: aut ex hoc testamento pronuntiatione vestra liberum fieri, num inter libertinos futurus est? Non ut opinor. Atqui si illud in confesso est, eum, qui à servitute in libertatem veniat, non esse alio quam libertini loco, hic solutus hac necessitate, tam ingenuus futurus sit, quam fuit: manifesto ne hodie quidem servus est. Alia quoque complura sunt, quæ intueri licet, si velitis. Servus aut domi natus est, aut relictus hæreditate, aut emptus. Hunc ex quo genere servorum ponitis? domi natum esse se non dicit, ne emptione quidem, aut hæreditate relictum. Pendet igitur omnis hæc conditio ex fœnore. Quid sequitur? ut nomen sit. Hæc ad ipsa testamenti verba. Libet tamen scrutari etiam defuncti voluntatem, qua nihil potentius apud nos, nihil nostro animo sacratius esse debet. Credibile est igitur hoc eum sensisse, ut liberum esse vellet etiam adductum. Servos cur manumiserit, manifestum est: delectatus est officiis, referre voluit gratiam obsequio: alius ægrum curaverat, alius peregrinantem sequutus erat, alius inter tot occupationes domesticas custodierat, alius hoc ipsum fœnus exercuerat: voluit liberos esse quos amaverat, à quibus amatum esse se rediderat. Huic vero quid debuit nisi iram? durum tamen videtur, & inhumanum solum hunc esse in vinculis, & in servitute. Ante omnia si quid asperitatis in lege est, quæ addictos servire iussit, donec solverent, num igitur exigitis, ut dicamus aliqua pro lege? Non est nostræ mediocritatis, non officii, ea quæ prudentissimi majores constituerint, tentare defendere. Verum tamen si intueri velitis, quid æquius constitui potest, aut quo alio custodiri patrimonia vestra, fortunæ sustineri possunt? an vero pecuniam aliquis accepturus, per omnia vitia exhauriet, ut non alligetur ad aliquam solvendi necessitatem? Dura vincla alicui videntur, dura conditio servitutis: reddat, quod accepit. Istic non servitus con-

H h

stituta

stituta est, sed illud, quod justissimum est, reddendæ pecuniæ causa.

CCCXII.

Heredes de deposito.

Quidam à commilitone ejusdem ordinis depositum petebat: negavit ille se accepisse. Cum res sine teste esset, occidit cum à quo petebat, & se. Petitoris hæres, petit ab hærede alterius commilitonis.

DECLAMATIO.

SI pecunia tantum in causa litis esset, parem videremur litigandi habere rationem: nunc illud quidem nobis extra ordinem accidit, quod litigandum est etiam propter ipsum, ne sine causa perierit. Plurimum autem fallitur, si quis eandem conditionem putat hujus judicii ac prioris. Desit esse sine teste. Ergo jam priori non erat satis proficere: mihi, non mediocre argumentum est. Si quis enim testis idoneus fuisset, videretur hujus fiducia calumniatus: quid in causa est præter veritatem, ut aliquis id petat, quod probari non possit? Et inficiandi quidem depositam pecuniam manifesta ratio est, cupiditatis, lucri: petendi etiam non depositam, si quæ probationis spes, eadem causa sit. Cum quidem aliquis dicit, Deposui apud te, scis ipse: quid aliud videtur advocare quam Deos testes? Dicite igitur causam, quare petierit, si non deposuerat? Habere pecuniam potuit, manifestum est: & ipse reliquit hæredes, & is qui ejusdem ordinis fuit. Multas deponendæ pecuniæ intervenire rationes inter milites manifestum est: longum iter incidit, periculosa expeditio. Si deponenda sit, ubi credibilis est deponi, quam apud hominem ejusdem ordinis? Nam præter id, quod facilius speratur fides ex pari, est quædam ejusdem ordinis conjunctio: nec apud inferiorem deponi solet, cum adeo deponatur, ut recipiatur: credibile est ergo apud hominem ejusdem ordinis deposuisse.

[Nunc illud quidem.] Scribe: nunc | quod litigandum est etiam propter ipsum. illud quoque extra ordinem nobis accidit, | Vel id ipsum. Gronovius,

fuisse. At sine teste. De omnibus depositis loquar. Misera hercule conditio mortalitatis, quando omnibus jam, quæ agimus, videtur opus esse teste: ita parum facit veritas, ita nullum nomen est fidei. Non satis videri potest probatum, quod duo sciunt. Veniamus tamen (ut dixi) ad probationem. Occidit eum, à quo pecunia negabatur. Iterum quaero: qua ratione, qua causa? Odium fuit. Unde? Ego quare occidere debuerit, dico: Inficiabatur: tu ut hanc causam occidendi excludas, substituas aliam necesse est, Satis argumenti erat, si occidisset clam, si ex infidiis: si tanquam negaturus. Quæ causa hominem in scelus egit? quid fuit, quod tantam rabiem concitaret, nisi illud, quod sciebat se dedisse? cum dicenti, Apud te pecuniam deposui, respondebatur, Quis testis est? quæ probatio est? quanti animi æstus agebantur? non vobis videbatur, cum feriret, illa dixisse: Ita non de posui? Optime mehercule mihi videtur, ac militari facinore illa exclamasse, I nunc, & nega: I nunc & alienam pecuniam converte in tuas cupiditates: non uteris tamen. Erat argumentum ergo tantum, quod occidit. Quam ultra desideratis probationem? occidit statim moriturus. Frequenter judicia huiusmodi exercentur, ut si res in notitia dicitur esse servulorum, torqueri mancipia videamus. Si nos civitatis & conditio militiæ pateretur, se in tormenta obtulisset, illum poposcisset. Non tibi videtur præbuisse de animo suo quæstionem?

CCCXIII.

Falso cædis damnatus.

QUI CÆDIS REUM ACCUSAVERIT, NEQUE DAMNAVERIT, IPSE PUNIATUR. DAMNATORUM SUPPLICIA IN DIEM TRICESIMUM DIFFERANTUR. Accusavit quidam & damnavit: ¹ in diem tricesimum dilata damnatio est: intervenit is qui occisus dicebatur, petit reus poenam accusatoris.

S E R M O.

Non erit alienum, advocatum dare huic accusatori. Fecit rem

(ut

¹ Non vobis videbatur, cum feriret.]

² In diem tricesimum.] Hæc lex post-Malim, videatur. Idem. ca ab Imperatore Theodosio renovata est.

(ut parcissime dicam) pœnitentia dignam: & fortius defendetur ab alio, & majore cum verecundia patronus confitebitur, si quid confitendum est. Et quotiens causa plus juris habet quam pudoris, ad eum transferenda est qui non erubescit.

DECLAMATIO.

R eum capitis arcessitis in ea civitate, in qua hoc grave & indignum videtur: & reum capitis arcessitis, qui ipsi intolerabilem hanc crudelitatem vocatis. Conveniatis, qui temeritatem accusationis incusant, nihil nisi certum exploratumque deferre. Ergo lege occidi vultis hunc statim, ¹ qui reum cædis detulerit. Hactenus agnosco: detulit enim, quem defendo, damnavitque: hoc jam ad nos pertinet. Hic enim indamnatus est. Sequitur ergo, ² ut aliam legem afferamus, aut hanc mutes, aut hoc audeas dicere, Jus aliquod tibi esse constitutum. Ad interpretationem nos vocas, & ex hac lege, qua litigas, aliam constituere conaris. Non ista res judicum, non horum, qui ad certa jura, & quidem jurati, confederunt. Deflecti jura ne pro defensione quidem æquum est: legem vero mutare, ut occidas, & crudeliter interpretari jus, quod à magistratibus scriptum est, cujus animi est? Ego legem habeo adversus eum demum scriptam, qui detulerit, neque damnaverit. Non scrutor, quid voluerit legumlator: neque

est. I. si vindicari. C. de pœnis. cap. cum apud Thessaloniam. II. quæst. 3. Ærod.

¹ Qui reum cædis detulerit. Hactenus agnosco.] Ærodus: detulerit damnaveritque. Hactenus legem agnosco. Cui subscribere non possum. Nondum enim additum voluit declamator damnasse, & de lege sufficit intelligi. Hactenus, inquit, agnosco, scilicet, quod est in lege, quodque de reo dicitur. Hucusque agnoscere cogor. Sed est proximum aliud, quo eadem lege apparet nos non teneri. Detulit enim, quem defendo, damnavitque:

hoc jam ad nos (id est, hac parte) non pertinet. Sic recte Ærodus. Hinc apparet totam eam legem nobis aptari non posse, Hic enim indamnatus est. id est, hunc non pronuntiatum est injuste detulisse. Vel etiam, Hic enim damnatus est, nempe quem detulit. Itaque miror, quid in mentem venerit Ærodio, cum faceret: Hic enim indemnatus est, quia accusatus non est. Gronovius.

² Ut aliam legem afferamus.] Immo afferas. Idem.

¹ neque enim possum. ² Sæva inquisitio in præterita est. Id sive voluit esse, quod scripsit, sive aliud aliquid cogitavit, hoc scripsit, ³ hoc jure viximus, hoc spectavit. Nihil minus ferri oportet in civitate, quam ut lex decipiat. Innocentem accusavi: fatis est, quod damnavi, neque enim lex ista scripta est, ut qui innocentem accusaverit, capite puniatur: sed ut puniatur, qui accusaverit, nec damnaverit. Quomodo ergo nihil prodesset accusatori, si non damnasset, postea nocentem esse compertum eum, quem accusavit: ita ei, qui fortunam secundam, judicii tulit, non debet nocere, quod postea accidit. Lex talem conditionem judicii facit, in quo cædis accusatur reus, ⁴ ut utique adversus alium pronuntietur: aut reum damnari oportet, aut accusatorem. Tu quid vis? ut uterque damnatus sit: ⁵ an ut istud verum sit, ut damnatus sit reus & accusator: illud tamen lex voluit. Transeo, quod perniciosum sit interpretari legem, & ⁶ ad ingenia utriusque converti: id quod scriptum est, ne dubitaretur, dubium fieri, postquam scriptum est. ⁷ Descendo ad hanc quoque intentionem: non quia necesse est, nec quia ad vestram religionem pertinet, nec quia solvit ista res jusjurandum: sed quia victori obtinentique causam ⁸ facile est, & debet disputari.

Recte

¹ Neque enim possum.] Nempe illud est quod Julianus ait, Non omnium quæ à majoribus constituta sunt, &c. Demosth. κτ̄ μείδ. καὶ ὅταν ᾖ π̄ δῆδ̄ εἰς τὸ νόμος, ὁποῖοι πνὲς εἰσι σκοπεῖν. ἐπειδὴν δὲ ἦδ̄ εἰς, φυλάττειν καὶ καὶ ἦδ̄, ὡς ἦεντων ἦεντων, inquit Plato. Ærodius.

² Sæva inquisitio in præterita.] Nihil hic neque sævitiæ neque crudelitatis. Lege: Sæva inquisitio. Gronovius.

³ Hoc jure viximus.] Cur non vivimus. Idem.

⁴ Ut utique adversus alium pronuntietur.] Ærodius: nec utique ut adversus alium pronuntietur, sed aut reum. Nihil hic mendosum, nisi vox alium: pro qua

substitui oportet aliquem vel alterum. Cæterum his verbis confirmatur, quod supra dixit: Hic enim indamnatus est. Idem.

⁵ An ut istud verum sit.] Scribe: At, ut istud verum sit, ut damnatus sit reus & accusator, illud tamen lex voluit. Nempe, ut alter tantummodo damnaretur. Idem.

⁶ Ad ingenia utriusque converti.] Ærodius: ad ingenia cujuscunque converti. Forfan, ad ingenia ludibriaque converti. Idem.

⁷ Descendo ad hanc quoque intentionem.] Forte contentionem. Etsi nota sit apud rhetores intentio accusatoris. Idem.

⁸ Facile est & debet disputari.] Scribe: facile est de lege disputare. Ærodius.

¶ h 3

Recte fecit legumlator, qui ita scripsit legem, ut non puniretur, si condemnasset. Quare? noluit accusatorem esse calumniatorem, noluit accusatorem dare aliquid odio. Alioqui scimus multa vera quidem non esse, credibilia tamen esse. ¹ Accusator quid debet tibi? ut eum deferat, adversus quem argumenta habeat: adversus quem testes habeat: alioqui nocentem an innocentem qui scit? Ipsi iudices hoc non pronuntiant: sed se ex animi sui sententia facere profitentur. Quis autem miratur si ea res accusatorem decepit: quæ decipere iudices potuit? Accusator cum id effecit, ut reus damnandus videretur, reddidit rationem accusationis. Nullus autem ² tam inimicus legislator fuit, ut errorem accusatoris punire vellet. Oportet esse in civitate & accusatores: alioqui omnia mittuntur ad manus, omnia mittuntur ad ferrum. Per se difficilem rationem ³ vindictæ, & ultionis facimus, pene licentiam grassatoribus & latronibus damus, quod nemo accusare sine periculo capitis sui potest. Sed tamen adversus hæc illud remedium est quod accusator cogitat quid objecturus sit. Si ne hoc quidem prodest, vidisse aliquid in accusatione, motum esse probabilibus argumentis, in totum iudicia ista tollemus. Hunc autem habuisse, quare accusaret, credite iudicibus, qui damnaverunt. Hic inimicus, quid illi, qui cognoverunt? quo vultis motos esse iudices, ut damnarent? Non enim moti sunt auctoritate ipsius accusatoris, ⁴ argumentis moti sunt: illis credimus testibus moti sunt? hos habebamus. Et mihi videtur ideo constituta esse lex, quæ damnatum post tricesimum diem puniri voluit: quoniam videbat legumlator posse fieri, ut deciperetur accusator. Itaque ejus, qui non damnasset, præsentem poenam esse volue-

¹ Accusator quid debet tibi? ut eum.]
 Erodus: tamen esse accusator debet qui tibi vel eum. Potius: Accusator quid debet reipublicæ? verum deferat. Gronov.

² Tam inimicus legislator.] Immo tam iniquus. Idem.

³ Vindictæ & ultionis facimus.] Erodus: vindictæ difficiliorem facimus. Quid si: Per se difficilem rationem vindictæ & ultionis facimus. Idem.

⁴ Argumentis moti sunt: illis credimus.] Forte: credidimus.] Idem.

voluerunt, nulla dilatio est. Quid te movit? quid attulisti ad iudicem? Hoc enim vult ¹ lex prius etiam ² approbari ipsi accusatori. Ergo etiam voluntas legis pro nobis est, & non tantum scriptum, quod satis erat. ³ Nisi ita recedamus ab eo quod propter te nostrum est, ut concessisse videamur. Sed ut transissetis, rursus, id quod dicebat, cum suspectus esset reus, boni erat civis accusare: neque aliter stare leges possunt, neque aliter civitas. Accusavi, quid postea? quoniam homo occisus videbatur. Hic tamen perire potuit, & occidi potuit, & hoc indignum est. Primum omnium ⁴ durum est, unam indici utrique fortunam, & occidi hominem, quia aliquis occidi potuerit. Hujus culpæ ita magna pœna est, causam edicitis. Deinde hoc non tantum accusatoris culpa factum est. Fortasse ita vixeras: multa petulanter, multa temere, multa cruenta commiseras. Turpissimi hominis argumentum est innocentem posse damnari. ⁵ Non enim dicit corruptum esse iudicium, non versatam pecuniam, ita non erubescis? homicida visus es. Tu porro tantum accusatori irasceris? non idem de te iudices senserunt? non omnium sententiæ?

CCCXIV.

¹ *Lex prius etiam approbari.]* Ærodius: vult lex prius, rem approbari. Legamus: Hoc enim vult lex, prius rem approbari ipsi accusatori. Idem.

² *Approbari ipsi accusatori.]* Quasi dicat, Dum lex punit temerarium accusatorem, etsi demus hunc nostrum illa lege non comprehendi, quia reum suum damnavit, licet revera innocentem ut ex post facto apparuit. non tamen eum punit, qui probabili ratione venit ad accusandum. Hoc enim in accusatore lex postulat, ut quod ait coram iudice, id apud se prius iudicet & probet, iusta ne causa vel dolore moveatur. Ærodius.

³ *Nisi ita recedamus ab eo.]* Ærodius: Nisi à iure recedamus, habeo. Alii, Nisi iura rescindamus. Deinde: Sed ut trans-

isset iis, rursus id quod dicebam. Mihi nascebatur: Nunc ut recedamus ab eo, quod proprie nostrum est, ut concessisse videamur, tamen esset rursus ei, quod diceret. Cum suspectus, &c. Gronovius.

⁴ *Durum est unam indici utrique fortunam.]* Sensus est, Atqui innocens occidi potuit, ni intra tricesimum diem pœna dilata esset, quod certe indignum est. Sed illud indignius & acerbius, utrumque puniri, ac perire simul accusatorem & reum: occidique hominem, non quia aliquis occisus sit, sed quia legibus occidi potuerit, & quanvis, innocens, suspectus tamen, ideo damnatus & convictus. Ærodius.

⁵ *Non enim dicit.]* Lege, dicit. Gronovius.

Ego te, pater, occidi.

Parricidi reus paribus sententiis absolutus, furere cœpit, & dicere per furorem frequenter, Ego te, pater, occidi. Magistratus tanquam de confesso supplicium sumpsit, reus est cædis.

S E R M O.

Si qua erant qua à me in divisionibus controversiarum dicantur eadem, frequentius intelligite fieri: primum, propter interventum novorum: deinde, propter conditionem divisionum. Nam hi qui antea non audierunt, pertinentia ad plures controversias debent cognoscere: & ad presentis materiae controversias nihil interest, quomodo ego dividerim. Est autem communis cura aliis controversiis hujus materiae: illud, quod Reus magistratus, de cuius persona dignitate hæc ipsa res satis pronunciat: videtur etiam de anteacta vita probari, eo modo quo creatus est. Secundum illud æque commune, Quod nullas simultates executus est: nullam spem ex cade ejus quem occisum accusator queritur, concipere potuit: & officio impulsus, etiam si lapsus est, tamen, veluti leges, consilio deceptus est. Ut hæc communia, ita illud jam proprium, ut si illum adversus hunc adolescentem habuisset odium magistratus, magis insania ejus vindicabatur. Si cum ita preparaverit causam, incipit de jure suo loqui.

D E C L A M A T I O.

MAGISTRATUS DE CONFESSO SUMAT SUPPLICIUM. Durum ministerium & injucunda honoris hujus necessitas. Sed quis potius leges exequitur, & hominum commissa, nisi qui rempub. administravit? nemo istud faceret libenter, nisi necessitate. Ergo non solum licuit mihi occidere confessum, sed etiam, si nollem, necesse fuit. Videamus, an ille confessus sit. Testes præbeam vobis? tota civitate audita vox est. Ne ipsos quidem accusatores negaturos esse confido, ipsius voce, ipsius lingua esse dictum. Ego te, pater, occidi: & non semel dictum, ne casus videretur. At enim confessio habenda non est,

est, nisi quæ à sano proficiscitur. Non video, cur ad hanc interpretationem deducatur vis istius verbi, quod lege comprehensum est. Ego enim confessionem existimo, qualemcunque contra se pronuntiationem: nec me scrutari lex jubet, qua quis causa confessus sit. Imo ea natura est omnis confessionis, ut possit videri demens, qui de se confitetur. Furore impulsus est: alius ebrietate, alius errore: alius dolore, quidam quæstione. Nemo contra se dicit, nisi aliquo cogente. Quod enim genus confessionis exigitis? Ut aliquis securus, quieta mente, nullo adigente dicat: Ego patrem occidi. Atqui ipsum verbum videtur habere vim coactæ veritatis. quid ergo aliud intueri debes, quam vocem? Si semel hoc audissem, lex tamen me jam appellaret: sæpius dixit: in eadem voce perseveravit. Viderimus, an in aliis partibus demens fuerit. Hic, tanquam sanus, perseveravit. De confesso ergo sumpsi supplicium: atque ad me non pertinet, an is, qui confessus est, nocens fuerit. Fingite enim esse aliquem ¹ qui aliquo modo confessus sit, hunc à magistratu occisum: postea apparuisse aliquo casu falsum fuisse, quod dixisset: num agi cum magistratu potest? Lex, quæ confessum puniri jubet, ² sententiam ipsi non reliquit. Descendamus tamen eo, quoniam filius est, ut quæramus, an ille etiam parricida fuerit. Nec mihi necesse est dicere illa, quæ ab accusatore dicta sunt. ³ Habuerit ille causas, propter quas deferret, habuerit testes suos, habuerit argumenta: & profecto creditis non sine magna fiducia delatum esse tanti criminis reum. Mihi in argumentum sufficit genus absolutionis: paribus sententiis absolutus est. Hoc in alio genere causæ dubium est, in parricidio vero, quod probare nemo voluit, quod falsum esse ad vota pertinebat, diversam habuit pronuntiationem.

Objectum

¹ Qui aliquo modo confessus.] Haud dubie, alio. Gronovius.

² Sententiam ipsi non reliquit.] Lege, sententiam ipsi non reliquit, Ærodius.

³ Habuerit ille causas.] Nihil est dubitabilis. Adfirmavit igitur: Habuit ille causas, propter quas deferret; habuit testes suos, habuit argumenta. Gron.

Objectum est alicui mortalium, quod patrem occidisset: quod eum, cui lucem, cui hæc beneficia rerum naturæ debebat, sua manu trucidasset, & hoc pars judicum credit? Ego vero illos & probo, & miror, qui absolverunt: pars tamen judicum pronuntiavit, factum esse parricidium: pars, incredibile esse. Hos movit, quod probari poterat: illos quod negari. Reus ergo suspectus, & in eam partem accipiendus, ut fecerit. Quid superest? per dementiam confessus est. At mihi pro causa mea summum videtur argumentum ipsa dementia, etiam si confessus non esset. Non sine causa videlicet vetus illa & antiqua ætas tradidit, eos qui aliquod commiserunt scelus, furiis agitari, & per totum orbem agi. ¹Ut nomina mentita sint, ut aliquid fabulæ fingant; ab aliquo tamen exemplo ista experimenta venerunt. Factum esse aliquid necesse est, ut hoc credibile videretur, sive istud Dii immortales, qui non judiciis falli, non gratia circumveniri, non ignorantia decipi possunt, constituerunt. Ego vero gratulor mortalitati. Colite homines innocentiam, & nullam spem impunitatis ex secreto scelerum conceperitis: licet nulli hominum prospexerint oculi, licet nulla cujusquam mortalium conscientia intervenerit: sub cœlo tamen fecistis, & ille fuscus per omnes rerum naturæ partes spiritus, adfuit: erat illic potentior testis. Non quidem apud judicem dicet, nec oratorum interrogabitur artibus: sed loquetur ore vestro. Tu forsitan cum miserum patrem trucidares, tollentem ad sidera manus risisti. Inane hoc supra nos, vacuumque cura cœlestium putabas. Sunt illa vera quæ extremo miseri spiritu dicebantur, Dabis mihi, scelerate pœnas; persequar quandoque, & occurram. Et quod ad me quidem pertinet, judices, non aliam hujus dementiæ putem fuisse rationem quæ cœpit post absolutionem. Nec tamen illa mihi vana quorundam videtur esse persuasio, qui credunt,

non

¹ Ut nomina mentita.] Lege, Ut nomina mentita sint, ut aliquid fabula affingant. Idem.

non extrinsecus has furias venire, nec ullius Deorum impulsu hanc mortalibus incidisse dementiam: sed nasci intus: conscientiam esse, quæ torqueat: animum esse qui urat. Iterum gratulor. Bene hercule factum est, quod etiam si omnes sefellerimus, effugere non possumus nos. Ite nunc, & dicite. Demens erat, cum confessus est. At mihi videtur demens fuisse, cum occidit. Ergo quodcunque illud furoris genus, aut pœna à Diis immortalibus constituta, aut confessio quædam nocentis animi videretur. Videamus tamen quomodo insanierit. Si per præcipitia ferretur, dicerem, Agit aliquis deorum. si in obvios occurreret, dicerem; Ultrionis quæritur materia. Nunc vox una, vox eadem ad iudices, & per totam civitatem: Ego te, pater, occidi. Invenire liceat, quid factum sit, non est dementia, Ego te pater, occidi. Hoc si vos furorem vocatis, idem pars dixit iudicum: nihil variatum, nihil ex more aliorum insanientium mutatum est: Ego te pater, occidi. Longa confessio est: repetita totiens confessio est. Ecquid concipitis animis imaginem illam, quæ hoc coëgit? Stabat profecto ante oculos laceratus, & adhuc cruentus pater: ostendebat effusa vitalia, totus ille ante oculos locus, totum scelus mente & cogitatione perplexum. Non potest fieri, ut per dementiam videatur totiens confessus qui nunquam negavit. Ite nunc, & paribus absolvite.

CCCXV.

Fortis pater desertoris.

VIR FORTIS DESERTOREM SUA MANU OCCIDAT. Eodem prælio, quo pater fortiter fecit, ejusdem filius deseruit. Petit præmii nomine, ut eum non ipse occidat.

DECLAMATIO.

Fortis præmium petit.

SERMO.

[Totum scelus mente & cogitatione perplexum.] Alii apud Ærodiæm perferunt. Forte, repetitum. Idem.

S E R M O.

Illam communia noctis.

D E C L A M A T I O.

Scriptum est.

S E R M O.

Est illud commune.

D E C L A M A T I O.

Merito scriptum est : magno labore, multis periculis consequutus sum.

S E R M O.

Est aliquid proprium controversia huic.

D E C L A M A T I O.

Peto primum fortis, qui senex fortiter feci, qui in ea acie fortiter feci, in qua & filius meus fugit. Sed contra legem petis.

S E R M O.

Iterum illa communia. Omne privilegium contra reliqua iura esse : viris fortibus non posse premia persolvi, nisi cum alia inclinatione legis alicujus. Hac jam prompta ut comparemus, etiam si contra legem optamus, utram tamen magis servari legem placet: utrum eam, quae honorem dat benemeritis; an eam quae constituit poenam peccantibus. Deinde specialiter, utrum eam quae honorem viro forti dat, an eam quae poenam desertori constituit. In utraque re speciosus & apertus tractatus est: nam describere possumus, quanta cum difficultate fortiter pugnetur, & quanto cum periculo: & excusare & ¹ dare veniam aliquam, ut natura dignum sit: & difficile fortiter pugnare, quam mirum esse aliquem qui deserat: hic clamor ille utriusque exercitus, tela illa in nos & in oculos venientia, & ² cadens secundum latus commilitonum gemitus vul-

nerato-

¹ Et dare veniam aliquam.] Hic quoque male habitus locus. Fortasse: nam describere possumus, quanta cum difficultate fortiter pugnetur, & quanto cum periculo; & excusare, & petere veniam aliquam. (vel, & dandam veniam dicere)

ut natura magnum sit & difficile fortiter pugnare, ita non mirum esse aliquem, qui deserat. Idem.

² Cadens secundum latus commilitonum.] Scribe: commilitonum gemitus vulneratorum. Vidit in parte Herodius. Idem.

neratorum: & fragor ille armorum & nitor ferri. Deinde cum comparaverimus leges, nihilominus & molliamus questionem.

DECLAMATIO.

Non utique periit lex: quare? quoniam plurima accidere possunt, ut desertorem non vir fortis occidat. Hæc enim sic dixi: tanquam impunitatem desertoris peterem: nunc de pœna nihil detraho desertoris, de ministro tantum, de manu tantum quæritur. Frequenter autem necesse est accidat, ut desertorem non vir fortis occidat: finge deseruisse aliquem, & neminem fortiter fecisse: incolumis erit desertor? Finge fortiter pugnasse aliquem, sed in ipsa pugna debilitatum, ita ut manum amitteret: nunquid non necesse est subire aliquem hoc ministerium? Hoc de alienis. Præterea lex quæ desertorem à viro forti occidi jussit, nihil cogitavit de hac necessitate. Quædam etiam si nulla significatione legis comprehensa sint, natura tamen excipiuntur. An hoc cogitatum esset, ut pater filium occideret? ut frater fratrem occideret? nam id quidem profecto vix natura ipsa videbatur admittere, ut in eadem acie pater fortiter faceret, filius desereret. Itaque si illud non præmii nomine peterem, si aliter gratiam mihi retulissetis, recusarem: dicerem, Non utique occidere debeo, plus est, quod opto. Lex desertorem & virum fortem nominavit. Mutata sunt omnia: filius deseruit. Ergo hæc dixi: adhuc debetur mihi quodcunque præmium: dicetur vel contra legem. Mea lex utilior est reipublicæ. Non utique contra legem peto, quoniam multa accidere possunt, ut non vir fortis occidat. Non contra legem peto, quoniam fieri non potest, ut & hoc voluerit, ut à patre filius occidatur. Renuntio reipublicæ, non utor honore constituto: nemo queretur de iniquitate præmii mei, nemo me impotenter uti fructu virtutum existimet. Non feci fortiter. Erratis commilitones: blanditus est mihi imperator: ¹ de-

cepit

¹ Decepit te sama civitatis.] Scribendum, Decepit te sama, civitas. Idem.

cepit te fama civitatis. Ego fortiter homo senex? Ego fortiter desertoris pater? At putate hoc me obtinere non posse. Non utor honore virtutis, non subeo onera viri fortis: nolite mihi dare præmia, non occido desertorem tanquam vir fortis. Demittite me à merito meo: liberate me nomine, & sane quam habetis aliam vindictam? Lex occidi à viro forti desertorem voluit, tanquam inutilissimum, tanquam inimicissimum, neque enim pœnam hanc viro forti constituit, neque imposuit recusanti, neque ullam necessitatem nolenti. Quid etiam facietis, si non occidero? Quis est hujus constitutionis exitus? legem nullam habetis. Sed vindicare vos vultis. Adhibete carnificem, occidite utrumque. Bene hercule exhortamini: est, quare arma senex resumam. Fortiter fecisti, plurimum reipublicæ tuæ præstitisti, velis nolis. Quid igitur hæc ad parricidium? Et filium occide, & parum sit tibi perdere. Vehemens erat, si dicerem, nolo occidere: ignoscetis mihi dicenti, Non possum: manus illa quæ fortis dicebatur, defecit. Scio nunc me, judices, reprehendi à bonis patribus, tanquam præmium optare nesciam: melior enim & indulgentior pater hoc diceret. Donate meritis meis filium: ita ego quod fortiter feci, quod tantum hostilis sanguinis fudi, quod inter momenta victoriæ fui, non est pro opera duorum. Ego si melior essem pater, illud quoque simpliciter confiterer, deseruisse filium mea culpa. Quid enim necesse fuit educere in aciem adolescentulum? Quid necesse fuit rudes annos, cum gravissimo hoste, acerbissimo prælio componere? aut certe si tantus gloriæ amor, si tanta cupido laudum, recedere à filio meo non debueram: & feci, judices, primum, & tanquam instituerem filium rudem militiæ, non procul à latere reliqui. Decepit me ardor ille belli: ut primum signa canere cœperunt, primum totum animum percussit patria, sola virtus: adolescentulus interim

x *Quis est hujus constitutionis exitus.*] Forte, *contentionis*. Idem.

interim rudis in illa nube pulveris, in illa confusione permixtarum utrinque legionum, virum fortem sequi non potuit. At ego infelix, etiam invidiam filio feci, & spolia retuli, quo minus illi ignosceretur. ¹ Quo me ducis, anime? quo me trahis, affectus? Placet causa: sed aliud optavi. Nihil est, quod ex meo favore speres, juvenis infelicissime: nullam fiduciam ex hac quantulacunque operæ meæ gratia capias: moriendum est. Debetur hoc sane disciplinæ militari, debetur castrorum severitati. Infelix exeuntium omen, miseræque primitiæ! Si alterum utique ex domo nostra destinabatis, cur non senem potius traxistis? Quid nunc tibi proderit, miserrime adolescens, quod modestus in pace, quod pius? Et ² si contigisset felicitati, felicior quies, optimus filius eras. Moriendum est: quid tibi præstare infelix pater possum: cum duceris, flebo, plangam. Hos, quos sumpseram modo ex victoria publica lætos habitus, abducite. Merui ambitiosus pater, scilicet, ne quid de militari severitate detraherem, ne viderer vir fortis desertori ignoscere. Contentus fui post tot merita, favente tota civitate, ut tantum innocens essem. Et ecce jam miserantes video iudicum vultus quorundamprehenduntur lacrymæ. Potui plus optare, potui. sic quoque ego te, fili, occidi. At tu quisquis es, in quem transferetur hoc infelix ministerium, supremas audi patris miserimi voces: Hoc saltem fortunæ meæ præsta, Semel ferias.

CCCXVI.

Flens luxuriosi pater.

Flens pater per publicum, filium luxuriosum sequebatur. Dementiæ reus est.

S E R M O.

Hoc genus controversiarum pene divisionem non exigit. Illa communis

¹ Quo me ducis anime.] Vet. cod. ante me. Pith.

² Si contigisset felicitati.] Thaddæus & Arodius felicitate. Corrige: Quid

nunc tibi proderit, miserrime adolescens, quod modestus in pace, quod pius, & si contigisset civitati felicior quies, optimus filius eras. Gronovius.

munis fere, omnibus ex lege dementiae pendentibus controversiis, quaestio est; quod dementia sit: & an haec dementia sit. In eo quod quarimus, quid sit dementia, & finitionibus utrinque positis, & omni tractatu hanc controversiam dividemus: ut quaeratur, utrum dementia eadem accipi debeat, quae habeat aequalem mentis errorem, an etiam ex singulis vel paucis intelligi possit. Haec saepe tractata sunt: ad crimen ipsum veniamus. Intelligo & indignari posse hunc patrem, quod reus dementiae à luxurioso fiat, & eum multa graviter & aspere dicere contra filium posse. Recipit adversarii persona: sed videamus an recipiat nostra. Nam sic ut paulo ante praecipiebam vobis, ut personam intueremini, ejus apud quem dicenda esset sententia: sic nunc quoque admoneam necesse est, ut intueamur personam, quam nobis induimus. Pater hic qualis est? non acer: luxuriosum non abdicavit, non convitiatus est: etiam cum aliquid admonendi gratia faceret, tacuit tamen, non durus: flevit enim. Quicquid contra colorem talis animi dixerimus, quodam modo contra thema dicemus. Consilium itaque totius actionis ex his capere debemus, quae praeserunt. Quid aliud praesertit? mollis invidia. Ergo cum adprobaverimus non uno facto dementiae esse convincendam, veniamus ad ordinem defensionis. Antea actae vitae ratio constet. Hoc non propterea tantum dicendum est, quod sic defendi reus potest: sed etiam quod invidia redit ad accusatorem. Omnia quae pro se dixerit, in filium dicet.

DECLAMATIO.

Quid feci dementer? juvenis frugaliter vixi, patrimonium auxi, uxorem duxi, filium sustuli, hunc amo. Flens (inquit) me per publicum sequeris. Poterant illa & separata defendi: nam neque admirationi profecto cuiquam mortalium esset quod pater filium sequeretur, & separatae ab hoc lacrymae poterant videri non ad te pertinere. Sed ne ulla arte suffugere crimen accusatoris mei videar, totum hoc quod objicitur jungam. Lacrymae sunt in culpa? Fleo fortasse supervacua, sic me consolaris, sic lacrymas patris tui ficas. Flendum mihi hodie foret, etiam si hoc antea non fecissem.

SERMO.

S E R M O.

Nolo quisquam me reprehendat, tanquam vobis locos non dem, si ampliare declamationem voletis & ingenium exercere, dicetis quod ad causam hujus nullo modo, ad delectationem aurium fortasse pertineat.

D E C L A M A T I O.

Nondum privatas ac peculiare lacrymarum reddo causas. Interim quis miratur flere hominem? hinc infantia incipit: in hanc necessitatem plerunque fortuna deducit. Quis enim est dies, qui non triste aliquid & flebile nobis minetur? Si nullam aliam rationem lacrymarum haberemus, conspectus tamen hominum, & ratio mortalitatis poterat elicere fletus. Hæ amicitia, hæ propinquitates, hi congressus, hæ studia, laudesque intra breve temporis momentum occidunt, atque labentur. Quotus quisque transit dies, quo non funus accipiamus? Flens me sequeris, & per publicum sequeris. Non totum crimen objicis: diu hoc antea domi feci. Quantulum temporis spatium est; quod talem me vides? flere secreto, ubi cubiculum & nox & animus sibi relictus est. Flens sequeris? quod possum. Miror equidem illos fortissimos patres, qui hunc animi dolorem semel recidunt, & in universum flere definito aliquo temporis spatio semel queant. Flens per publicum sequor. Quid ergo non misereris? gratulor crimini meo. Si movi, si hæc tibi gravis videtur invidia, quid opus erat accusatione? quid iudicibus? quid hac probatione demeritæ sanare me poteras. Exigis tamen causas lacrymarum mearum. Non me pecunia movet; divites aliquando fuimus: non illos late quondam patentes agros desidero, non fœnus, nec ingens pondus argenti. Nuper in modo desideravi vernulam meum.

CCCXVII.

Imperator provocatus à filio.

QUI PROVOCATUS AB HOSTE NON PUGNAVERIT, CAPITE PUNIATUR. Filius imperatoris ad hostes transfugit, provocavit patrem. Ille non descendit in certamen solus, sed acie commissa vicit hostes: in quo prælio & filius ejus cecidit. Accusatur, quod provocatus ab hoste non pugnaverit.

S E R M O.

An quisquis ab hoste provocatus non pugnaverit, puniri debeat: an hæc lex ad imperatorem pertineat: an hic ab hoste provocatus sit: an pugnaverit.

D E C L A M A T I O.

QUI AB HOSTE PROVOCATUS NON PUGNAVERIT, CAPITE PUNIATUR. In omnibus quidem legibus solam spectari oportet scribentis voluntatem. Verba enim ambigua, & in plures intellectus ducta sunt: scribendarum legum causa, voluntas fuit. Ergo id unum spectari convenit, propter quod scriptæ sunt. Hujus autem legis manifestum est hanc voluntatem esse, uti puniatur, quotiens commissum est, propter quod constituta poena est: supervacuum supplementum est. Ut contra verba interpretatio sequatur, aliquid frequenter accidere potest, cum in aliis legibus, tum in hac præcipue. Fingamus enim ab hoste provocatum aliquem ægrum; fingamus provocatum eum, qui proximo prælio debilitatus sit: fingamus esse provocatum, quem imperator in aliam partem expeditionis ire jusserit: profecto adversus neminem horum actio ex hac lege dabitur. Atqui mihi satis est efficere, ut alicui non pugnare liceat. Nam si ulli potest dari hæc venia, non dubitabitur, quin patri detur. Sed antequam naturam defendo, imperatoris volo defendere dignitatem. Contendo hanc legem ad milites pertinere: primum quod inter hos fere provocatio sit: deinde quoniam legum-

legumlator ¹ nunquam profecto tam inimicus fuit, ut periclitari ex eventu pugnae ² unius civitatem, summamque reipublicae vellet. Fingamus enim ab aliquo ultimo militum provocari ducem: idem discrimen, idem periculum, par eventus est. Adjice quod ³ inter praecipuas virtutes est, imperatorem non pugnare aliquando. Sic extrahitur hostis: sic impetus subitos partis adversae frangit mora: sic interclusos com meatibus in deditioem venire fame cogimus. Itaque hercule militem legimus robustum, legimus juvenem: imperatorem facimus senem. In illis enim vis corporum & manus sola spectatur, in his consilium & ratio: quae bona praecedentis aetatis in locum virium subeunt. Ipsum praeterea nomen imperatoris satis significat ⁴ non exigere manum ipsius. Imperare enim debet & praecipere. In summam, ab eo, qui provocatus ab hoste non pugnaverit, supplicium optime exigit imperator. Ergo si hoc solum apud vos dicerem, Non pugnabit dux, non pugnabit senex, non fecit summae rei discrimen: satis tamen ista defensio videretur. Adhuc tamen propius accedere ad interpretationem legis volo: &, quatenus pars diversa scripto innititur, etiam ipsa verba scrutari. Quid tandem dicit lex? QUI AB HOSTE PROVOCATUS NON PUGNAVERIT. Ab hoste igitur, non à transfuga. Nec unquam habuerim hunc ego perditissimo parricidae honorem, ut illum in numero ponam eorum hominum, qui pro republica sua, qui pro patria pugnant. Et si verba ipsa intuemur, hoc satis est: si vero introspicere voluntatem voluerimus, ecquid manifestum est non hoc sensisse legumlatorem, ut ulla necessitate posset cogi pater cum filio dimicare? an vero is qui scripsit, HOSTEM, non videtur scripsit-

¹ Nunquam profecto tam inimicus.] Lege ut supra, tam iniquus. Idem.

² Unius civitatem summamque reipublicae.] Suspicio scripsisse auctorem, summamque rempublicam vellet. Vide ad Livium. Idem.

³ Inter praecipuas virtutes est, imperatorem non pugnare.] Lege: virtutes est imperatorum, non pugnare aliquando. Sive majoris imperatoris aut imperatorias. Idem.

⁴ Non exigere manum ipsius.] Scribo, exigi. Idem.

scripsisse, ALIENUM? summa hac nominis utique minor complexus est. Non ergo cogi potest quisquam lege, ut cum filio suo pugnet. Hic tamen non defenditur affectus & pietatis simulatione. Ego vero (inquit) pugnavi: sed quo modo pugnare oportebat vestrum imperatorem. Unius sanguinem exigitis? exercitum cecidi: par gladiatorum simile postulatis? totius civitatis victoriam retuli. Numerate captivos, numerate spolia: & ¹ æstimate, an damnari debuerim, quia plus præstiti. Quæ sunt enim, quæ lex postulet? illa quidem pugnam tantummodo meam. Veruntamen videretur tacitum hoc scribentis fuisse votum, ut & hostis occideretur. Utrumque præstiti: & ego pugnavi, & ille occisus est. Sed non continget ea perditissimo juveni, quam quærebat, invidia, ut videretur scelere occisus, ut nobilem facinori suo exitum daret: jaceat in turba. Vos oro qui illud pugnae genus exigebatis, utrum tandem eventum concepistis animo? Vicisset juvenis senem, vicisset sceleratus pium: quantum respublica detrimenti, quantum lacrymarum, quantum luctus amisso duce haberet, & fractis militum animis & inclinata in posterum spe? An vero imperator noster occidisset illum temerarium juvenem & sceleratum? eratne tanti ut publice commissum parricidium videretur? non iram numinum, non sterilitatem, morbosque, & alia quibus magna scelera expiari solent, timeremus? ab hoc omine commisisset aciem?

CCCXVIII.

Legatum inter libertos.

Testamento quidam instituit hæredem amicum, & petit ab eo, ut ex duobus libertis, quos relinquebat, utri vellet, decem millia daret. Unus ex libertis petit, judicio contendit. victus est. petit alter.

DECLAMATIO.

QUæ mihi jura, quam vetera cum patrono eorum fuerint, non est dicendum. Hæres sum. Quantopere his

¹ *Æstimate, an damnari debuerim.] Lege, debeam. Idem.*

re his post libertatem satisfecerim, videlicet hac contumelia, qua mecum consistunt, æque manifestum: neuter apud illum meruit, ut decem millia acciperet. Quare ergo hoc testamento cavit, ut darem hanc summam, utri vellem? non poterat aliter efficere, ut mihi isti obsequerentur. Excogitavit ergo optimus omnium amicorum, quomodo illi, tanquam patrono, mihi obsequerentur: cum alioqui prædivinaret hoc, quod accidit, nullam apud istos fere amicitiae summæ, nullam nostræ conjunctionis reverentiam. Ratio ergo testamenti talis est. Ne jus quidem dubium erat, etiam antequam veniret in dubium. Petis à me decem millia ex testamento patroni tui: interrogo, an dari jusserit tibi? quantælibet sis impudentiæ, non mentieris. Quare ne illa quidem tibi actio, quæ invidiam facere solet legatum non solventibus, relicta est, 'ut dicas: Quod ego merui, quod ego jure peto. Repetis, quod tibi non est relictum. Verum hoc esse manifestum est. Petit alter prior, qui sibi magis dignus videbatur: quo petente tacuisti: non tamen obtinuit id, quod nullo jure poterat obtinere, ut acciperet legatum incertum. Sed hoc ipso apparet (inquit) deberi mihi, quod ille, cum judicio contendisset, victus est. 'nondum diligenter verba testamenti legis: non enim hoc scriptum est tantum, ut alteri ex libertis darem: sed illud, quo mihi & plena, & (quo magis doleas) perpetua libertas relicta: darem utri vellem. Ergo si hoc non cadit in rerum naturam, ut ego illi malim dare, qui mecum contendit, sperares, aut si hoc probare potes me tibi malle, forsitan judicio quoque non inique contenderes. Si quidem neutrum horum tale est, ut contra me sit, satis sit utrique vestrum separatim dicere, Tibi nolo, Sic

1 Ut dicas, Quod ego merui.] Sic leg. Respicit hoc quodammodo formulam actionis, vide declam. 325. meritum legati. l. 9. D. pro soc. meritum hæredi-

tatis capiendæ. l. 16. in fi. D. de cast. pec. Pistæus.

2 Nondum diligenter verba testamenti legis.] Scribe, legisti. Gronovius.

Sic ergo respondebis semper? puta me dicere, ¹ Quærere de te atque officiis tuis, qui non aliter meruisti: fortasse vexare vos voluit, & legatum sperare semper, & alternis desperare. Sic tueri me volo, ut dicam semper. Ante omnia enim testamento tempus non est cautum, quo solvam, ac ne caveri quidem potuit. Nam qui dicit, utri malueris, & tempus non adjicit, manifesto illud quoque significat, cum volueris, solves. Adhuc ergo ambo improbi estis, ambo calumniatores. Quam sapienter tacueras, si in hoc perseverasses: videreris mihi verecundior: sperarem futurum, diligentius servares pecuniam, quam non cupide acceperas: nunc incipit mihi videri minus ille peccasse: litigavit ante experimentum, litigavit ante sententiam: tu non credis iudicibus. Neuter ergo accipiet? cum voluerit patronus alteri dari, non potest ab altero hoc legatum peti ex voluntate defuncti: neuter vestrum dicere potest, hoc patronus dari mihi voluit. Habuit hunc honorem mihi, ut istud esset beneficium meum: ² me ergo emereri debet: & à me istud petere, quod à patrono non petiisset. Detegam vobis propositum amici mei. Meliori dari voluit: hoc sciri ex præterita vita vestra non potest: alioqui ipse scisset: & si ulla inter vos fuisset differentia, nominatim reliquisset. Hoc legato patroni vestri, necesse est utrique vestrum ³ diligentius videre utri dabo: uter vestrum patronum magis desideravit, uter vestrum frugalius vixerit, uter vestrum modestior fuerit: ⁴ quod vos diutius traham,

¹ Quærere.] Lege, querere. Pithœus. Quærere de te atque officiis tuis.] Ærodius supplet volo. Sed legendum: Querere de te atque officiis tuis, qui non aliter meruisti. id est, Temeripse atque officia tua vel frigida vel infrequentia accusa. Ut apud Senecam 3. de benef. 11. Cui des, elige, ipse tecum, si deceptus es, querere, dignum adjuva. Ubi recte Guterus, frustra Lipsius. Gronovius.

² Me ergo emereri debet.] Puto pro-

mereri. Idem.

³ Diligentius videre utri dabo.] Scribe: Hoc legato patroni vestri necesse est utrique vestrum diligentius vivere. Utri dabo? uter vestrum patronum magis desideraverit: uter vestrum. Eleganter, Hoc legato: ut apud Catullum: munere ista Odissim te odio Patiniano. Idem.

⁴ Quod vos diutius.] Thaddæus & Ærodius: quoniam duos. Lege: quous diutius traham, utri voluero. Idem.

traham, utri voluero. Interim similes estis, eandem causam habetis. Non magis ego de vobis judicare possum, quam patronus vester.

CCCXIX.

Adultera venefica.

Qui uxorem adulterii ream detulerat, dixit communem filium testem fore. Inter moras iudicii adolescens, ambiguis signis cruditatis & veneni, decessit. Vult maritus agere cum uxore veneficii: illa postulat, ut præferatur iudicium adulterii.

DECLAMATIO.

ANtequam criminum facimus comparisonem, sic agere possum. Veneficii accuso: responde. occisum à te filium dico: defende. Sint paria, quæ objicio, non possunt uno iudicio cognosci: æquum est ream respondere ad id, quod objicitur. Puta omittere me, quod antea objecerim; non perseverare in eo, propter quod detuli: de vita cogitari æquum est, de majore quæri prius. Postea dicam ex qua diffidentia præferri iudicium adulterii velit: interim duo crimina apud vos proponuntur, adulterium, & parricidium: de utro prius cognosci oportet? hoc inæquum est sceleris gravissimi, sceleris atrocissimi dilationem impetrari, quia & adultera est? Si nihil illi ante objecissem, continuo rationem redderet: quoniam ad parricidium, prioris criminis diffidentia, venit, huc trahitur, propter quod occidit filium. Ab hac occisum esse dico: quamdiu iudices finetis hoc esse dubium? vivit interim in civitate, inter nos est scœmina inter prodigia numeranda, implet numerum civitatis: & vivit, dum bis rea sit: præsertim in hac civitate, in qua iudicia diu differuntur. De me utique

1 De vita cogitari, æquum est, de majore quæri.] Quidam apud Erodium: de vita cognosci, de morte quæri prius æquum est. Ego illud, de vita cogitari æquum est, non mutem. Significat, quod clarius postea, & se suæ metuere. Dein

scripserim: de majore re quæri prius. Idem.

2 Hoc inæquum est.] Thaddæus: hoc mea æquum sceleris. Erodium: Hoc ne à vobis æquum est sceleris. Lege: Hoccine æquum, sceleris gravissimi. Idem.

que mirari non potestis, si omnes moras odi, omnes dilationes: liceat vindicare filium, dum vivo; ¹ antequam ad accusatorem transeat ad testem. An hoc æquum, hoc cuiquam vestrum justum videri potest, ut censeatis adulterium esse inter crimina, parricidium inter maledicta? ² causam dicere adulterii volo: hoc est, perit ille testis. Mihi autem vacat hoc tempore curam agere lectuli mei? flens & orbis querar, quod uxor mea alium amaverit, alium mihi prætulit? Ego ne priore quidem tempore istud crimen ³ ad iudicem perduxissem, nisi quod sciebat filius meus. ⁴ Si amissem tantum optimum juvenem, excusate tamen omnibus aliis causis renuntiarem. Verum confitendum est, Ego occidi, ego qui palam nominavi: qui omnem iudicii prioris fiduciam in hoc esse confessus sum. Tua porro quid interest? Utere hoc argumento: Quod tibi objicere adulterium noluit. ⁵ Pone hoc inter præjudicia

¹ *Antequam ab accusatore transeat ad testem.*] Hoc est, Dum vivo, malim filium vindicare, & extraordinariam ream parricidii agere, delata hac prius, licet tempore posterior sit, accusatione: ne si demum (inquit) ab accusatore me & uxorem adulterii postulante, ad filium qui testis futurus erat, tantique parricidii questionem ordine transeat, crepro adulterii teste, & causa ideo sapius ampliata, si interim moriar, pereat parricidii iudicium. In summa, pater hic postulat, ut quemadmodum causis de vi, aliisque ob conjunctionem, primus agendi locus extra ordinem constitutus erat, etsi post multas alias delatae essent: ita prior hic sit parricidii quam adulterii cognitio, hoc maxime, quod parricidium propter adulterium commissum est, & quia caute uxor præferri iudicium adulterii desiderat, sibi conscia futuram hanc sine teste accusationem: in qua, si ex vetere consuetudine (de qua Cicero pro Cæcinnæ) ea mora adhibeatur, quæ in omnibus aliis solet criminalibus causis, fore interim speret,

ut moriatur accusator. Ex his aperta est eorum quæ sequuntur interpretatio, *Causam dicere adulterii volo: hoc est, perit ille testis.* Ærodius. *Antequam ad accusatorem transeat ad testem.*] Ita & Thaddæus. Sensus: antequam me quoque veneno tollat mulier, ut filium. Ideo dixerat ante: *Cogitari de vita æquum est.* Fallitur Ærodius, qui, *ab accusatore transeat ad testem.* Gronovius.

² *Causam dicere adulterii volo.*] Tu mulier dicis: *Causam dicere adulterii volo.* Hoc perinde est, quasi insultes mihi, & dicas: *perit ille testis tibi unicus: jam damnare me non potes.* Idem.

³ *Ad iudicem perduxissem.*] Dissimularem hanc injuriam, vel intra privatos parietes vindicarem ex legibus Romuli & Numæ. Ærodius.

⁴ *Si amissem tamen optimum juvenem.*] Vide an ita qualitercunque restitui possit, *Si a. ta. op. juvenem ex alia causa quam tua, omnibus, &c.* Idem.

⁵ *Pone hic interpretis indicia accusationis.*] Verbum, *interpretis*, in textum, è margine traductum est: sunt enim vera

cia accusationis. Dum ego ago meo iudicio, dic legem, qua vindicari potest utrumque. Nempe hoc inter alia dictum est, Quam causam dandi veneni filio meo habui? adultera non eram. ¹ Illic videbimus, illic reddemus rationem. Nec te hoc fefellit. Sed naturalis improbis hominibus dilationis est cupiditas: hic infamiae vides poenam. Quid autem fama ad te, aut opinio? Sed occurrunt illae cogitationes. Quæretur de adulterio, & quæretur diu, & extrahet iudicium, sicut adhuc extrahit, ut sequatur adulterii poenam alia subscriptio, alii iudices, & alia sortitionis fortuna. Interim, ut nihil artes valeant, multum fata possunt: multum citra scelus quoque impedimenti per se ipsa mortalitas affert. Ut nihil profit, vixero: & tamen, quod mihi vita ipsa jucundius est, tam diu superstes testi vixero.

CCCXX.

Multati socius.

SOCIORUM COMMUNIA SINT DAMNA ET LUCRA. Ex duobus sociis alter in civitate erat, alter peregre. Cum bello laboraret civitas, decrevit ut intra certum diem reverterentur qui abessent: qui non venisset multaretur publicatione bonorum. Exacta est pars à presente negotiatore absentis. Reversus ille partem petit reliquorum bonorum.

S E R M O.

Sæpe vobis dixi, quomodo ad inveniendum statum facillime perveniretis. qui sint, omnes novistis. Primum singulos repetite: sub-
latis

vera hæc non declamantis, sed interpretis, ut alia pleraque, quæ latiore intervallo adnotavimus. Filium igitur orationis, ut brevior sit, Quintilianus interrumpit, & locos duntaxat discipulis ostendit. hic affectus (inquit) movere oportet: eo uti argumento: talia hic apponere: narrandis indicis hujus accusationis, ita quodammodo exordiri, Dum ego ago meo iudicio: dum legem recito qua vindicari potest adulterium: vel, dum cito testem qui vindicare aut iudicare potest utrumque, & patrem & matrem videli-

cet, ream alteram, accusatorem alterum, &c. reliqua persequentur ex themate discipuli, hoc modo: Dum ego ago, &c. cum solus filius testis esset, inier moras adolescens ambiguis signis crudelitatis & veneni moritur. hunc locum ita, ut possum, elucido. si quis quid melius habeat, afferat. Idem.

¹ Cui debemus, illic reddemus rationem.] Apud Quæstorem adulterii, quæremus illud, an adultera fueris: hic vero non debemus, ubi de parricidio quæritur, Idem.

latis his quos certum erit non esse, inter residuos quæremus: qua-
rendi ante via hæc erit. Videamus quid proponat petitor, quid ille
respondeat possessor, vel reus: ex eo quæstio nascitur: ea nobis de-
monstrabit. Neque hoc dico, quid primum dicat petitor, quid ille
respondeat, non enim ex prima quæstione ducendus est status, sed
ex potentissima. Videndum erit, an post divisionem socii sint.

DECLAMATIO.

SOCIORUM DAMNA ET LUCRA COMMU-
NIA SINT. Fortasse videri potest supervacuum,
laudare legem. Nam & apparet prudentissimos majores
& constitutores hujus civitatis, sapienter rogasse: & cum
hoc jure civitas tam diu usa sit, jam approbatum est. Ve-
runtamen causa exigit, ut æquitatem quoque legis intuea-
mur: non ut vos religiosius judicetis, sed ut appareat
quam improbe socius meus faciat. **SOCIORUM COM-
MUNIA DAMNA ET LUCRA SINT.** Sacra res est
& quædam fraternitas propositorum animorum. Confor-
tes enim potest facere casus: cæterum quidem cum duo
homines omnes fortunas suas contulerunt, omnes casus
miscuerunt; unum quoddam factum est: quid est justius,
quam compositum patrimonium² habere conditione unius
societatis? hoc enim est unitas. Vides ergo & damna &
lucra communia esse debere, & nihil non æquum est, quod
utrique parti scriptum est.³ Eventus nos deduxit. Sed
de sociis loquor idem agentibus, illud suo loco imputabo,
quod hic domi semper & custos tantum pecuniæ fuit. Ego
sum

¹ Et quædam fraternitas propositorum
animorum.] Ærodius: Sacra res est uni-
tas & quædam fraternitas propinquorum
animorum. Aliis dat propositis, ut ex mar-
gine eo fluxerit, quemadmodum loquitur.
Scribe: Sacra res est & quædam fra-
ternitas conjunctio bonorum. Vel consor-
tium bonorum. Gronovius.

² Habere conditione unius societatis.]
Fortasse: quid est justius quam compositum
patrimonium habere conditionem unius?

Societatis (hoc est, unitatis) vides ergo &
damna. Idem.

³ Eventus nos deduxit.] Ærodius
majusculis literis, Eventus deducit: quasi
scriptum hoc in lege aut pacto societa-
tis fuisset. Ego tentabam: & damna &
lucra communia esse debere, & nihil non
æquum esse utrique parti. Sequitur ob-
jectio partis diversæ: Sed de sociis scri-
ptum est loco eodem agentibus: eventus nos
deduxit. Responder: Illud suo loco impu-
tato, &c. Idem.

sum ille, qui longas terras & ignotas regiones peragravi, ego ille qui tam longe abieram, ut in patriam redire non possem. Ex hac igitur lege postulo, ut communia sint, ¹ quæ in bonis sunt, ut dividantur. Quid ais? periisse patrimonii partem, & mihi periisse: adjicis mea culpa periisse. Omnia hæc interim confiteri libet: commune tamen damnum est: Negat hoc esse damnum; & poenæ nomen imponit. Ego porro, Damnum existimo esse amissionem eorum, quæ habueris: neque enim veniet in dubitationem, quin amiserimus aliquid ex his, quæ habebamus. Hic poenam appellat. possum non negare, cum & ipsa poena damni genus sit. Nam mihi ex hoc, quod plerisque criminibus pecuniæ poena imponebatur, ² appellata etiam ipsa Damnatio videtur. Ablatum est aliquid mihi, sane etiam confitear: quid interest quomodo ablatum est? Ego perdidit. Nam & si latro abstulisset, ³ mihi abstulerat: & si in piratas ego incidissem, mercator ego amiseram, peribat hoc utrique nostrum. Quid si etiam poenæ id genus est, ⁴ quod casus attulit? sane enim feramus hanc tuam finitionem, ut damnum credamus esse fortuitam amissionem, putemus esse fortuitam rerum amissionem, damnum, quid tam fortuitum potest esse, quam quod accidit? Non enim lege vetere, & ante profectioem meam scripta, & quam ego nosse possem, & in quam mea culpa incidere. Quid fortuito accidit? bellum quid fortuito accidit? ignorantia mea, non est tale, quale si in furto deprehensus, ⁵ quadruplo damnatus essem. Tu enim diceres: noveras damnum, noveras legem: vitio tuo incidisti in hanc. Hæc non eo pertinent, quo genere damni afflictus sim. Nam si naufragium fecissem, diceres, vitio tuo, navigabas enim:

& spo-

¹ Quæ in vobis sunt.] Lege: quæ in bonis sunt. Arodius.

² Appellatio etiam ipsa damnatio.] Appellata. Idem.

³ Mihi abstulerat.] Forte: nam & si latro abstulisset, utrique abstulerat. Gron.

⁴ Quod casus attulit.] Credo, abstulit. Idem.

⁵ Quadruplo damnatus essem.] Cur non quadrupli. Sed & bene damnari pecunia, capite. Idem.

& spoliatus essem à latronibus, diceres, vitio tuo, parum diligenter custodiebas. ¹ Quotumquodque damni genus est, cui non applicari reprehensio possit? Si mancipiorum mortes sunt, parum curasti, medicinam non adhibuisti. Hoc habent gravissimum damna, quod vix ulla sine poenitentia sunt. Ergo tunc quoque si vitio meo factum esset, si lege veteri, damna tamen communia erant.

CCCXXI.

Invicem venefici frater & medicus.

Fratres confortes, inimici esse cœperunt: diviserunt. Alter ex his medicum instituit hæredem, postea redierunt in gratiam. Is qui medicum amicum habebat, cum cœnasset apud fratrem, & domum rediisset, dixit suspicari se, venenum sibi datum: respondit medicus, potionem se daturum remedii, & dedit: qua epota ille decessit: invicem se reos deferunt veneficii, frater & medicus.

DECLAMATIO.

ETiam si causa unius hodie agnoscitur, tamen cum eum de cuius morte agitur, constet veneno periisse, idque inter duos litigantes conveniat, alter utriusque eum veneno periisse: ita committenda utrinque causa est, ut non minor nobis defensionis, quam accusationis habenda sit ratio. Itaque etiam si dolor fratris amissi & conditio iudicii quos accuso, ² hoc videtur exigere primum ac pene solum, ut ea quæ objeci, probem: ignoscetis tamen mihi, si primam defensionis meæ putavero habendam esse rationem: neque hoc eo tantum, quod pertinet ad pudorem hodie meum: sed eo etiam, quod plus auctoritatis habiturum me in accusatione scio, si ad illam innocens venero. Quæritur ergo, iudices, venenum ego fratri dederim, an iste alieno. Non me fugit nomen, quo utitur, amicus. Et rogo sciatis, iudices, de hoc ipso quæri hodie, an amicus fuerit. Sine dubio etiam si certa utriusque nominis fides esset,

¹ Quotum quodque genus damni.] Lege: Quotumquodque. Debetur hæc emendatio Briffonio nostro. *Ærodius.*

² Hoc videtur exigere.] Lege: videtur, Gronovius.

esset, neminem vestrum præteriret, quantum præferri fratrem amico oporteret. Nam quæ potest amicitia esse tam felix, quæ imitetur fraternitatem? Certe quotiens blandiri volumus his, qui esse amici videntur, nulla adulatio procedere ultra hoc nomen potest, quam ut fratres vocemus. Adeo inane etiam nomen, & umbra quædam naturæ videtur simile amicitiae nomen imponere. Cum vero me fratrem constet esse, si venenum (ut probabo) dedit, amicus utique non fuerit. Quæ comparatio esse personarum potest? Ac si tantum de amore quæreretur, ¹ iudices, multum natura vinceret: nunc plus est aliquanto, de quo apud vos agitur. Quæritur enim, an ego fratrem potuerim occidere? Ergo inter homicidium & parricidium cognoscitis. Nondum de persona loquor utriusque, non de causa: interim quæro, iudices, utri parti faveatis, utrum verum esse pro civitate, pro temporibus velitis. Equidem, iudices, admirari me confiteor, aut constitutas esse de tantis sceleribus leges, aut ullos inveniri potuisse mortalium, in quos caderet ista suspicio. Fratrem suum potuit aliquis occidere? non obstitit tacita natura? non sanguinis jus? non sceleribus manus suas objecit, quæcunque est illa, quæ certe creditur esse, pietas. fratrem occisuro non succurrit communis uterus? non eadem causa vitæ? non una primordia? ² non illa consuetudo, quæ alienos etiam ac nulla necessitudine inter se conjunctos componere & astringere affectibus potest: consuetudo actæ pariter infantiae, pueritiae studia, lusus, tristitia, joci? Membra hercule inter se citius pugnaverint, & si qua in nobis natura geminavit, diversos ceperint affectus. Nam quid est aliud fraternitas, quam divisus spiritus? & quæ ad tuendos nos natura concessa sunt multipli-

cata,

¹ Iudices.] Al. iudicium. Pith.

² Non illa consuetudo quæ alienos.] Videtur vox consuetudo abundare, & scribendum: non una primordia? non illa (quæ alienos etiam ac nulla necessitudine conjunctos componere & astringere affectibus po-

test) consuetudo actæ pariter infantiae, pueritiae? studia, lusus, tristitia, joci? Quod autem irrepsit in Pithæanas nulla consuetudine, sciendum & apud Thaddæum & apud Ærodiū legi necessitudine, ut illud operatum vitium esse videatur. Gronov.

cara, eo quidem felicius, quod ¹ diversis etiam ² assisten-
 tibus locis, esse iidem, ac plura simul obire possimus. Huic
 necessitudini qui dare venenum potest, non oculos effo-
 diet suos? non manus in viscera sua armabit? Habet ergo
 hoc primum (ut parcissime dixerim) admirationem, ne-
 que ego ignoro, iudices, quanto me onere premam. Ipse
 confiteor nullis suppliciis, nullis pœnis, nulla me omnium
 hominum ira posse pensari, si feci. Vult detrahere frater-
 nitati auctoritatem. Discordes, inquit, fuistis. Nondum
 rationem hujus criminis reddo: illud interim testor: hunc
 bonum amicum utrique maledicere. Nunc mihi, frater,
 in quacunque parte naturæ es, agenda causa & tua est. Ali-
 quid ex summa fraternitatis gratiâ defuisse visum est ali-
 quando, dum forsitan uterque alterius animum magis exi-
 git fiducia sui. Bene hercule fortuna, quod uterque tunc
 incolumis, quod penates sine lacrymis fuerunt: nulla par-
 ricidii suspicio tempore illo, quo minus amabamus. Non
 tamen ista nostri animi culpa fuit, nisi quia vitium est hu-
 manæ mentis nimia cupiditas. Hi sunt, qui conjunctos
 separant animos, qui summæ concordiæ virus suum inter-
 ponunt, qui hæreditates captant, qui se testamentis pa-
 rant: qui ita demum spem aliquam in posterum vitæ ha-
 bent, si eos, quos amicos appellaverunt, carissimis pigno-
 ribus abduxerint. Quis fecerit illud inter nos, sic quærite.
 Nullam iste spem hæreditatis habuisset, si nunquam disse-
 dissemus. Hoc igitur primum veluti mentium animique
 tentati veneno sumus, sed, Dii melius, neque longum
 istud fuit, neque quicquam ex eo secutum est, quod emen-
 dari non possit. Divino sola, ut sciatis cui hæres sit: sed
 postea (quod satis est) gratia, & rursus solida fraternitas,
 immo, hercule major arctiorque conjunctio post pœnitentiam.
 Nesciunt homines, quantum boni fraternitas ha-
 beat,

¹ Diversis etiam assistentibus locis.] Forſan: diversis etiam ac diſſidentibus locis. Gronovius.

² Assistentibus locis.] Al. exiſtentibus. Pithœus.

beat, qui nunquam diffederunt. Ut dulcius serenum post tempestates est, ita nostris animis laceratis, & domi castigatis, velut portus ille fraternitatis occurrit. Amabamus etiam in præteritum, nec caritas fuit illa, sed invicem satisfactio. Utinamque hoc non palam, non manifeste fecissemus, ut videretur frater meus nullo modo mutaturus testamentum. Personæ igitur nullo modo comparantur: alienus & frater. Supervacua mentio discordiæ, cum & illo tempore constiterit innocentia, & id tempus quod in culpam deducitur, non solum sine discordia fuerit, verum etiam major atque arctior caritas, post illam de qua locutus sum, pœnitentiam increverit. Proximum est (ut opinor) excutere causas: & quod ad me quidem pertinet, videor de his satis locutus. Nam si inimiciæ eo tempore non fuerunt, quo frater meus accepit venenum, mihi certe hoc faciendi ratio non fuit: qui si essem malus frater, uti tamen bonitatis simulatione debebam, usque ad mutationem testamenti. Nam quid obstabat quo minus non ultionem tantum, sed etiam lucrum consequerer? Si ego non habui rationem dandi veneni fratri, videbo an hic habuerit. Hæres est: hoc per se potens est. Omnia quæcunque toto orbe terrarum committuntur scelera, circumspicite, iudices, pleraque ex cupiditate nascuntur: hæc latrones facit, hæc piratas, hæc intra muros etiam, atque intra domos nostras, & templa, ficas percussorum acuit: inde nata sunt venena, ut mihi videatur rerum naturam omnibus in hominem collatis bonis unum metum opposuisse. Tolle pecuniam, bella sustuleris: sustuleris seditiones. Hanc ergo causam habuisti. Et aliud est, aliis pecunia: si de cupiditate sola loquendum mihi foret, dicerem, Hæreditatem concupisti, homo locuples, nunc hæreditatem concupisti, id solum habiturus quod scelere adquisisses. Quid enim jam remetiri incipis, & longam domus nostræ patientiam calcas? Ecquid scis, quid paulo ante fueris? nunc te circumfluens pecunia, nunc ista mancipia, & quicquid quæstisti scelere, ditabunt?

ditabunt? Venenum dicor dedisse in cœna mea. ODI
 immortales! erat quidem honestius illa defensione patro-
 cinari causæ meæ. Venenum aliquis inter lares suos, in-
 ter sacra mensæ, coronatis pariter, quos colebamus, Diis
 immortalibus, venenum aliquis hilaris hilari dedit? Non
 hoc ipsum obstitit conatibus meis, quod non credebatur?
 Venenum aliquis circumstante familia, præsentibus mini-
 steriis daret, fœdaturus continuò cadavere illud convivium
 suum? Ut severa nobis antiquitas tradidit, infestos ani-
 mos placavere mensæ: & homines, qui inter se armis at-
 que exercitiis conflixerant, tuti tamen jacuere media
 cœnæ fide. Sic defendi decebat innocentiam, sed quate-
 nus tanquam maligni loquimur, quatenus tanquam suspe-
 cti, in præsentia seponite mentem meam, seponite frater-
 nitatem, seponite anteaactam vitam. Tanquam de benefi-
 cio loquor, quo minus loco, quo minus tempore dare fra-
 tri meo debuerim venenum. Neque enim quisquam dubi-
 tat, iudices, quin faciendi scelera consilium, non unam
 viam intueatur, ut ad summam cogitati inchoatique per-
 veniat: sed illam alteram, vel magis necessariam, & quæ
 penitus in cogitationibus sedeat, ut scelus, quod commi-
 sit, neget. Venenum do: & unde scio, an exhausta po-
 tione statim concidat? venit ad mensam meam: inter con-
 vivas meos expirat frater meus, in quem scelus translaturus?
 quem Deorum hominumque invocaturus? Non fuit
 ergo locus idoneus, non fuit tempus: adjice, quod ego
 daturus venenum potui timere, ne deprehenderer, ne
 præsentiret, ne intelligeret, ne colore venenum depre-
 henderet, ne qua vis odoris se ostenderet. Nulli venenum
 facilius dari potest, quam qui accipit utique tanquam me-
 dicamentum. Ergo nullum consilium sceleris mei est. At
 tui quanta occasio? quamquam de hac postea loquar: pau-
 lum

I Quin faciendi scelera consilium.] | ciendi sceleris consilium non unam viam in-
 Aradius: quin faciendo quis scelera, con- | tueatur. Gronovius,
 silium, non unam. Ego malim: quin fa-

lum enim me interpellat ordo, ut illud defendendum existimen, quod fratrem meum ait suspicatum. Ante omnia, iudices, quod sit illud suspicionis genus, non intelligo. Postquam biberat, fingamus cibos redundasse; fingamus aliquem sensum interiorum fuisse: hæc tamen omnia accidere etiam ex innocenti convivio possunt. Unde ergo suspicio est? unde illæ simultates? unde illa discordia? Simul & illud vos, iudices, intueri oportet: epota hujus potionem, fratrem meum continuo periisse. Non potest videri eo veneno periisse, in quo ante momentum mortis suspicio fuit. Verum hæc ex hujusmodi causis orta suspicio, plenissimam defendendi veneni occasionem dedit. Prima illa, quod habebas cui objiceres: altera illa, ¹ quod qualemque potionem accepturus erat frater, si & illam tristem visu, si & illam gustu asperam: bibendum est tamen, cum dicas remedium. Sed quid ego diutius? si venenum à me accepisset, tu sanasses: nam & pollicitus es. Habebas medicamentum, & tale medicamentum dicebas, ² quo prope reducere spiritum, quo vita reponi posset, quo venena fugarentur, quo transmitterentur. Potionem dedisti, aut remedii aut veneni: si remedii dedisses, viveret: non id apparet, ergo venenum dedisti. Multa sunt, iudices, quæ minus clare verbis atque actione exprimi possunt. Urinam quidem fortuna præstitisset, ut frater meus viveret: ostendissem vobis medicum. Hoc enim ante omnia dico, iudices, medicum: ostendissem potionem hanc non quotidianam, & quo omnes utimur: sed medicamentis permixtam & oneratam. Dat medicus medicamentum: qui acceptam bibit potionem, statim expirat. Quis tandem hic argumentandum erat? quis tandem hic probandum? non oculis judicassetis, non continuo strictis faucibus rapiendus

¹ Quod qualemque potionem.] Scribo: quod qualemcumque potionem accepturus erat frater, etsi illam tristem visu, etsi illam gustu asperam. Idem.

² Quo prope reducere spiritum.] Scribo: quod prope reducere spiritum, quo vita reponi posset. Idem.

ad supplicium veneficus videretur, qui nunc etiam spolia occisi hominis tenet, & subito locuples, ait se tantundem habere, quantum me, qui nuper divisi? Mihi quid relictum est præter luctus & lacrymas? Ultimum ergo illud nobis, frater miserrime, convivium erat, siccine digressi sumus? in has spes discessimus? Habui occasionem moerendi. Diu insidiatus effem. Potui tibi venenum dare de quo nihil suspicareris.

CCCXXII.

Abdico te, nisi desinis.

Stricto gladio & cruento processit adolescens in concionem: & dixit, occisum à se patrem, quod ab eo tyrannis affectaretur. Perduxit magistratum in domum: ostendit apparatus tyrannidis. Cum excuteretur corpus, inventæ sunt tabellæ ad filium: in quibus erat hoc, Abdico te nisi desinis: & si contradixeris, indicabo causas. Reuseff juvenis affectatæ tyrannidis.

DECLAMATIO.

QUOD circa probationem criminis hujusmodi difficilimum solet esse, certum est affectatam tyrannidem, certum est affectatam esse in hac domo: omnisque eo deducitur quæstio, ut dispiciatis, utrum à patre hujus, an ab hoc sit affectata. Nihil de moribus hujus adhuc dico. Ætates comparate: senex ille & ætatis exactæ, quam rationem affectandæ tyrannidis habuit: nisi forte propter filium hoc fecit. Hic adolescens est: omnes cupiditates, omnes impetus in hac ætate facilius convalescunt. Est quædam præterea ratio sceleris, si hoc tamen nomen nullum accepit scelus, id tentavit, quo frui diu posset. Hæc ætatum comparatio, illa animorum. Pater modestus est: etiam si quid facere severius voluit, minatus est hic contra, qualis adolescens? ut nihil aliud objiciam, quam quod ipse confessus

I Si hoc tamen nomen nullum accepit.] Ærodius: si senex hoc tentasset, ex hoc nullo emolumentum accepisset: juvenis id tentavit. Nos mitius: Est quædam præterea ratio sceleris: (si hoc tamen nomen nullum accepit scelus:) is tentavit, qui frui diu posset. Hoc nomen, puta rationis. Si in ullo scelere est ratio. Idem.

effus est, quam quod gloriæ loco pro concione dixit, patrem suum occidere potuit: non quæro, an innocentem, erit hujus rei procedente oratione nobis locus: interim occidere patrem potuit. Quid non cadit in hunc animum? quid non recipiat hæc temeritas? ¹ Minus est quod negat. Si componendus nobis esset aliquis, qui opprimeret rempub. qui libertatem patriæ auferre posset, quam tandem mentem aliam existimarem? Fingamus hominem crudelem; hominem, ² apud quem nihil habeant jura naturæ. Est quædam scelerum ipsorum societas, adeo ut vel uno appellare nomine potuerit utrumque parricidium. Ergo ut ex ætatibus & ex moribus credibilius est affectatam ab adolescente, quam sene tyrannidem, cætera qualia sunt? Ac primum te interrogo, si affectari tyrannidem à patre tuo existimabas, cur occideres, antequam criminareris? neque enim difficilis damnatio, nec longa judicii mora sequebatur, apparatus tyrannidis erat in domo. Deducendus tamen ad magistratus. Et hoc certe non difficile fuit adversus senem ei, qui occidit eum, ³ quem criminaturus erat, ut responderet sibi. Non potest ergo videri reipub. gratia fecisse, cui plus aliter præstitisset. Nunc excutiamus, qua causa feceris. Ante omnia gratias magistratibus ago, quod non deprehendisse contenti ea, quæ ostendebantur, aliquid & ipsi viderunt. Gratias ago etiam providentiæ Deorum immortalium, qui nunquam ita opprimi veritatem voluerunt, ⁴ ut non magnis suis vestigiis emineret. Recitentur hæc tabulæ. **ABDICABO TE.** Non lego sequentia: nego hanc esse fiduciam ejus, qui de affectanda tyrann-

¹ *Minus est, quod negat.]* Herodius: negatur. Quare? Quod adolescens negat, nempe tyrannidem ab sese affectatam, minus est parricidio, quod confitetur. Idem.

² *Apud quem nihil habeant jura naturæ.]* Quidam apud Herodium valeant. Forsan tamen scripsit auctor: apud quem nihil habeat juris natura. Idem.

³ *Quem criminaturus erat, ut responderet.]* Herodius: erat ad judicem adducere, ut resp. Ego vero: qui occidit eum, quem criminaturus erat, ne responderet sibi. Ideo enim occidit, ne responderet, quem criminaturus erat post mortem. Idem.

⁴ *Ut non magnis suis vestigiis emineret.]* Lege, ut non magis. Idem.

tyrannide cogitavit. An ille in iudicium vocare ausus fuisset, & ignominia afficere adolescentem omnia scientem? Non enim tyrannis convincenda vestigiis erat: neque argumentis eruenda, domi arma, domi apparatus. Et si hanc causam abdicandi te non habuit: dicas oportet, quam aliam habuerit. Non consentiebas consiliis ejus. Hoc minus te debebat offendere: ille si te tanquam iudicem timuisset, potuit occidere. Satis ergo plenum vel hoc erat argumentum innocentiae, severitas & vindicta. Quid tamen adjectum est? **SI RESPONDERIS, CAUSAS INDICABO.** Quærite nunc uter malæ sit conscientiae. Ille minatur: cur taceri voluit? quoniam pater erat. Quoniam nunquam hi affectus in tantum vincuntur odio, ut non ad naturam suam tamen revertantur. Causas, quas ille se dicturum minatus est, tu ostendisti. Hæc arma detecturus erat, si respondisses: hos apparatus protracturus in medium. Satis apparere omnibus arbitror, affectatam ab hoc esse tyrannidem. Ne quem autem vestrum securum faciat hoc, quod oppressa, quod deprehensa est tyrannis, apparatus enim iste testatur adolescentis mentem. Num latro innocentiam accipit, si quis illi gladium extorqueat? minatus aliquis mœnibus flammam, num igitur facere securitatem civitati potest, si quis faces ejus extinxerit? Non habet nunc arma, non habet apparatus: sed habet animum. Nec mihi hoc satis est approbare, iudices, tyrannum futurum, nisi illud quoque ante oculos vestros posuero, qualis sit futurus tyrannus. Ullius hic parcat corpori, qui patrem trucidavit? ullius hic criminis agat verecundiam, qui patricidium professus est in concione? qui gladium illum cruentum stillantemque sanguine ostendere populo non recusavit? quid ille manibus imperabit alienis, tantum suis ausus?

CCCXXIII.

Alexander templum dedicans.

QUI HOSTI OPEM TULERIT, CAPITE PUNIATUR. Alexander bello Athenas cum premeret, templum extra muros positum incendit, pestilentia laborare coepit. Responsum est non posse finiri, nisi templum restituisset. Restituto templo Atheniensis sacerdos, Alexandro pollicente discessurum se ab armis si dedicaret, dedicavit. Discessit ab obsidione Athenarum Alexander, dicitur sacerdos hosti opem tulisse.

S E R M O.

Quam potest maxima religione, iudicium implendus animus est. Nam & si sacerdos reus est: & datur ei crimini quod dedicaverit templum: & quod utilissimum, & causæ etiam facile est; hoc tempore. Nam & præsentia numinis ejus, de quo agitur, approbata est.

D E C L A M A T I O.

DEos immortales, omnes quidem, præcipue tamen numen & mihi maxime familiare, &, sicut proxime experti sumus, præsentissimum, iudices, invoco ante omnia: ut si respectu sacrorum, si pietatis, si religione sola ductus feci quod objicitur mihi, velit impunitum esse sacerdotis officium. ¹ Nunc (quod me aliquando sollicitum habet) ne aspere, ne irate hanc iudicii faciem intueri velit, in qua capitis periculo luitur, quod templum dedicatum est. Oro igitur atque obtestor, si fieri potest, ne damnari me velint: si minus, ne vindicari: tueanturque civitatem in hac, quam modo habere coepimus, pace. Immo vero hanc vestris animis voluntatem, hoc propositum mentis inspirent, ne eo tempore Deos lædere velitis, quo illis jam Alexander satisfecit: qui etiam si bellum contra nos traditum ac relictum à patre usque suscepit: etiam si non tam propria quam hæreditaria nobiscum constitit contentione, omnia tamen alia impune faciebat, dum res intra cædem

¹ Nunc quod me aliquando.] Potius, Tum quod me aliquando. Idem.

dem hominum stetit, dum intra vastationes agrorum (¹quamquam totius soli ac venerabilis soli) secunda res tamen: ac ne illa numina quidem, quæ semper excubare videntur pro nostra civitate, fatis ad tuendam urbem profuerunt. Ut vero ignem sacris postibus, ut ferrum vetustissimæ religioni admoveere ausus est, intellexit sibi non esse bellum nobiscum. Libenter audio, quæ ex diversa parte dicuntur. Ægrum exercitum, præcipiti morte consumptas copias. Quis enim non videt omnia ista facta esse, ut rursus templum esset? ita illius quoque concitati (ut auditis) ac temerarii juvenis motus est animus. Vidit non aliunde petendum esse, quam à diis immortalibus, præsidium. Oraculum poposcit, quæ hic culpa nostra est? Accepit. Videlicet, Dii immortales ut peccantibus graves, ita satisfaciendis faciles. Si noluissent remedium illi pestilentiae concedere, non indicare potuerunt. Restitui iussere templa. Gratias publice privatimque agamus: dedicare ipsi non permiserunt. Divisum partitumque responso est, quid Alexander facere deberet, quid nos. Ille, quod debuit, fecit templum speciosius, quam fuerat, & cultius extruxit animo regis periclitantis, partes supererant meæ. Excuso me vobis, dii immortales, quod non statim ad conditionem dedicationis accessi. Hoc enim ex responso & ² Alexandro satis erat, quod mittebant. Ego nihilominus magna mercede suscepi hoc officium: pacem poposci, impetravi. veluti ore ipsius Dei iussus promisit, præstitit. Hæc est criminum meorum, iudices, summa: & templum habemus & pacem. Hosti opem tulisse dicor. Nondum causas

¹ *Quamquam totius soli ac venerabilis.* Thaddæus: *totius soli ac venerabilis secunda.* Ærodius: *totius sacri soli ac venerabilis.* Alios ait voluisse: *ac vetustioris soli.* Coniciebam: *dum intra vastationes agrorum, quamquam totius soli æque venerabilis, se continuit: ac ne illa.* Idem.

² *Alexandro satis erat quod mittebant.* Ærodius, *vel Alexandri.* At ego in his nihil vitii agnosco, sed in ultimo verbo leve, quod tamen omnino impediatur sensum. Scribendum enim, *permitted.* Diis jam satisfecerat Alexander, cum mittebat dedicari. Quod reliquum, nobis præstandum erat. Idem.

causas facti mei reddo, nondum rationem legis ipsius ex-
 cutio. Interim quid vos putatis opem ferre? neque enim
 id solum quæritur hac lege, an aliquis hosti profuerit.
 Multa enim quæ utilia sunt hosti, & inviti & imprudentes
 facimus. Ideoque hoc non complexa lex est: sed adversus
 eum se distinxit, qui opem tulisset: illud (ut opinor)
 tale, ¹ Qui auxilio juvisset, qui armis, qui comæatu.
 Non sine causa hæc ipsius verbi proprietates continet legem.
 Quæri voluit an is opem tulisset, quodam loco manum de-
 prehendit, & ferentem coarguit. Causam autem hujusce
 juris quis ignoret? Animus (ut opinor) ejus punitur, qui
 hosti prodesse voluit. adversus proditorem, adversus ho-
 stem reipublicæ conscripta lex est. Quæ si talia sunt, quid
 simile his commisi? Templum dedicavi. Viderimus an
 hoc hosti profuerit, ad causam meam pertinet sciri, quid
 ego fecerim, non quid ex eo factum sit. At enim hoc hosti
 profuit. Si ideo feci ut hosti prodessem: sane sim legi isti
 obligatus. Si cum aliquid facerem pro universa republica,
 utile etiam hosti fuit: non (ut opinor) ² damnis contenden-
 dum fuit. Videamus ergo an hoc pro republica fuerit.
 Nondum dico, quæ secutura fuerint, si non dedicassem.
 Interim cum pietate vestra, Athenienses, loquor, Tem-
 plum non illud vetus; non illud præsentissimæ religionis,
 non illud est, à quo totius civitatis nostræ petitur auctori-
 tas? ³ Sed novum aliquid & adhuc inexpertum video: in
 finibus

¹ Qui auxilio juvisset.] Vet. cod. ju-
 vesse, verbo, ut puto, legitimo, quod
 novari non debuit. Pitæus. Qui auxi-
 lio juvisset, qui armis.] Sic Ulpianus &
 Callistratus ad legem Juliam majesta-
 tis. Qui hostibus populi Romani nun-
 tium, literasve miserit, signumve dede-
 rit, feceritve dolo malo, quo hostes po-
 puli Romani juventur adversus Remp.
 cujusve opera dolo malo hostes populi
 Rom. comæatu, armis, telis, equis,
 pecunia, aliave qua re adjuvi erunt, &c.
 Igitur profuisse non nocet, sed dolo

malo profuisse, ut sit quis huic legi ob-
 ligatus. Erodianus.

² Damnis contendendum fuit.] Ut satius
 fuerit vel nocere Reipublicæ, quo hosti
 noceatur: quam Reip. prodesse, ne per-
 consequentias id hosti profuit, quod cer-
 te fuerit imprudentissimum. Idem.

³ Sed novum aliquid & inexpertum.]
 Corruptus fuit hic locus, si quis alius,
 aliquem sane sensum attulimus. In de-
 dicatione qua quasi Dii evocantur, &
 domicilium mutant, videndum ne quid
 vitio fiat, ne quid non rite & legitime

finibus nostris est dedicandum. Hæc enim priusquam
 1 dedicationis accipiant summam religionem, opera sunt
 tantum: dedicatio est illa, quæ Deum inducit, quæ sede
 destinata locat, hoc ideo facere non cuicumque permitti-
 tur, nisi castæ manus, nisi familiaris sacris animus accesserit.
 Dedicatio solis (ut nunc comperimus) concessa Athenien-
 sibus. Hoc ego fieri reor, iudices, quod cum cætera-
 rum civitatum templa, in ipsis posita urbibus, frequenter
 cum totis ruere atque incendi mœnibus viderimus, nulla
 vindicta, nulla religio, nulla eos qui fecerant, supplicia
 consecuta sunt. Hic sacrilegium pestilentia 2 vindicatum,
 3 dedicationem destinabat, neque enim aliter saltem tem-
 plum esse existimaverat, nisi dedicaretur. De quocunque
 templo loquor, hoc templum non dedicabo? Quam multa
 adhuc remitto? taceo quid Dii voluerint, taceo quid
 responsa præceperint, humanis consiliis locum relinquo,
 non dedicabo? Procedere ultra volo. Si Alexander ab ob-
 sidione tantum Athenarum recessisset, nonne ædificasse-
 mus,

quo nomine multa sacra, sacrificia & ludos sapius restauratos & restitutos esse legimus. Plinius lib. 28. cap. 2. Vidimus certis precationibus, obsecrasse summos magistratus, & ne quid verborum præteratur, de scripto præire aliquem. Templum, quod à tuendo dictum est, (inquit Varro) locus est Augurii aut Auspicii causa quibusdam conceptis verbis finitus, quod à magistratu Pontifice præeunte dicendo dedicatur. Hoc jam, ut apud nos sunt omnia, *ἡ δὲν ἀεὶς ἐπὶ*. Quid enim amplius tota Gallia, sacri sancti & religiosi? At una omnibus maxime religio prætenditur. Iterum igitur *ἡ δὲν ἀεὶς ἐπὶ*. Idem. Sed novum aliquid & adhuc inexpertum video.] Post hæc inserit Ærodius τὸ *templum*. Hoc non est necesse: sed totum ita legi necessarium est: *Si novum aliquid & inexpertum video in finibus nostris, est dedicandum. Hoc mihi faciendum est tanquam sacerdoti. Gronovius,*

1 *Dedicationis accipiant summam religionem.*] Priusquam his dedicatio, velut summa manus, imponatur. Hic locus confirmat lectionem, quam probavimus in principio institutionum: *quasi perfectis omni alio genere doctrina summam eloquentia manum imponerent.* Idem.

2 *Vindicatum, dedicationem destinabat.*] Ærodius: *vindicatum est.* Ut hic finiatur periodus. Placet: sed non hoc solum mendosum. Forte: *Dedicatio solis, ut nunc comperimus, concessa Atheniensibus. Hoc ego significari reor, iudices, quod cum cæterarum civitatum, &c. viderimus, nulla vindicta, nulla religio, nulla eos, qui fecerant, supplicia consecuta sunt; hoc sacrilegium pestilentia vindicatum. Dedicacionem desiderabat.* (intellige Alexander. & merito) neque enim aliter saltem templum esse existimaverat, nisi dedicaretur. Idem.

3 *Dedicationem destinabat.*] Ver. Cod. *Destinationem destinabat.* Pithœus.

mus, non restituissemus? Equidem ego omnibus nostris sacris crediderim inesse numen. Debetur hoc Atheniensium civitati, debetur vetustissimo generi, debetur solo, de quo contendisse quondam Deos immortales non sine causa creditum est. Cætera tamen opinione credimus, & conjectura colligimus: in hoc numine sentimus momenta bellorum, hoc pars utraque cognovit, hoc numen scit esse Alexander. Adjice quod dedicari voluerunt. Si à quocunque voluissent, occupandum fuit mihi, cum Atheniensis sim. ¹ Totum enim hunc populum, judices, puto sacerdotem. At enim sic effectum est, ut laborare pestilentia exercitus Alexandri desineret. Non dico desitūrum alioqui fuisse: periturus sit Alexander, perituri sint milites omnes, vultis uti hoc sacrificii publici beneficio? si quis vobis hanc poneret conditionem, Athenienses, ut omnium potiremur gentium, everfis exultisque templis: non profecto acciperemus. Pluris nobis pietas, pluris nobis opinio, pluris disciplina civitatis fuisset. Moritur miles Alexandri. Sed templum sine numine, sine religione: sed templum adhuc est inter præsidia hostium: sed non ire mihi, non colere, non agnoscere, non agere gratias licet. Vos porro cur perire exercitum Alexandri, cur perseverare istam pestilentiam vultis? nempe ne bellum haberetis: habetis pacem. Beneficium dedistis, ex illo quem gravissimum hostem timebamus, habemus potentissimum amicum. Sint sane pertinacia odia. Alexander responso satisfecerat. quod ad ipsum pertinuit, templum restituerat: quod ad secundam quoque partem responsi pertinebat, fecerat potestatem dedicandi, mercedem ² quantam maxime dari poterat, reipublicæ dedit. Tam injustos vos creditis Deos immortales, ut non fuerint cogitaturi cujus culpa templum vaca-

¹ Totum enim ego hunc populum (judices) puto sacerdotem.] Athenienses αὐτοχθόνας se appellarunt, & ideo notuam insigne ferunt. Contentio Neptuni & Minervæ omnibus nota est.

Quod omnem populum Atheniensem sacerdotem esse ait, sumptum est ex Homeri Catalogo. *Erodius.*

² Quantam maxime dari.] Scribendum quantam maximam dare poterat. *Græc.*

vacaret? nam (ut dixi) si pestilentiam finiri Dii immortales nolissent, aut nullum responsum, aut aliud certe dedissent. Demonstrata satisfactio & in hoc valet, ut accipienda sit. Vereor, iudices, ne quid fingere ex necessitate periculi videar, veruntamen me religionis meæ dissimulare quæ acciderunt non finit ratio. Alexandrum apud me valuisse solum putatis aut ullam mercedem? Ego illum recessurum putabam, etiam si non pacisceretur. Deus, Deus ille (testor ipsum & præsentissimi conscientiam numinis) ille adegit, ille iussit, ille in has preces misit: secundum hoc quodammodo fuit responsum.

CCCXXIV.

Bona sacrilegi.

QUI REUM CÆDIS DAMNAVERIT, BONA EJUS POSSEDEAT, SACRILEGI BONA TEMPO CONSECRENTUR. Damnatus cædis cum torqueretur, dixit & sacrilegium à se commissum. Ambigitur de bonis. Sacerdos templo vindicat: accusator sibi.

DECLAMATIO.

ANtequam leges comparamus, intueri personas libet. Nos nullam habemus in litigando propriam cupiditatem: non acquirimus nobis: petimus bona templo, petimus honorem Deo. Adversarius sibi vindicat, & in præmium operæ suæ deposcit. Ostendit quare accusaverit. Quemadmodum personas comparavimus, ita comparemus & leges. Idem demus utrique tempus, eandem utrique legi causam: ipsæ tamen etiam citra defensiones, non parem rationem habent. Scripta est altera Deo, altera homini. Æquum est priorem esse rationem religionis.

SERMO.

Hic subjici poterat & locus in quo laudemus hanc legem.

DECLAMATIO.

Præterea & alioqui justius est sacrilegi bona pertinere ad templum, quam damnati ad accusatorem. Quare? quoniam

quoniam in sacrilegio, propria templi injuria est: in damnatione rei, alienum crimen. Ita illic præmium est: hic solatium: illic datur ista pecunia, hic quodammodo redditur. Hæc comparatio esset, si ipsas leges committeremus: nunc nostra & tempore prior est. Ante enim commisit sacrilegium, quam cædem. Accusator hoc nititur, quod ante damnatus sit cædis, quam sacrilegium confessus sit. Non est autem intuendum, quo tempore aperuerit se culpa, sed quo tempore commissa sit, quo tempore hanc poenam, de qua quæritur, ille meruerit. Id cum ipsa natura justum est, tum etiam legibus apertum. In cæde enim spectanda sit damnatio, in sacrilegio tempus ipsum intuendum. Quare? quoniam lex tua ita scripta est, ut qui damnaverit bona possideat, possidere non potes, lex mea ita scripta est, ut bona sacrilegi ad Deum pertineant. Statim ergo ut fecit sacrilegium devotus huic poenæ est: & ante ista bona ad Deum pertinere cœperunt, quam lex damnaret. Vide quantum recedas ab intellectu juris hujusce. Si cædem ante sacrilegium commisisset, tamen quoniam postea cædis damnatus esset, ad Deum potius pertinerent: non enim prodesset tibi quod prius cædis tempus esset: quoniam lex tua non ad cædem, sed ad damnationem pertinet. Nunc vero cum sacrilegium ante commissum sit, quam cædes: non est dubium quin bona ista templi sint. At enim præmium mihi debetur: meo enim beneficio & sacrilegium illud inventum est. Immo hercule etiam illa cædes, beneficio suo: ex quo semel manus inquinavit, infecutæ sunt illæ protinus furia, ut hunc hominem palam occideret, ut reus deferretur, ut damnaretur, torqueretur, ut confiteretur. An vero tu illum, quod sacrilegium à se commissum esse dixit, præstitisse ignibus, quos nos subjecimus, aut flagellis putas? nihil illa tormenta ad confessionem sacrilegii pertinebant, non de hoc torquebatur. Numen

1 Immo hercule etiam illa cædes beneficio suo.] Scribe, beneficio sacrilegii. Idem.

men erat profecto, numen illud, quod subjiceret faces, quod acrioribus stimulis agigaret. Vos de cæde torquebatis: ille de sacrilegio confitebatur.

CCCXXV.

*Hæreditas fidei commissa.*¹

Pauper & dives vicini erant. Pauperi uxor speciosa: rumor erat adulterari pauperis uxorem à divite, conscio viro: delatus lenocinii reus pauper, & absolutus est. Dives decessit hærede instituto bonorum omnium paupere, & elogio tali. PETO UT HANC HÆREDITATEM RESTITUAS ET CUI ROGAVI. Petit à paupere uxor hæreditatem: tanquam fidei commissam.

S E R M O.

Quid dicimus quomodo hæc uxor & hæres erit, & adultera non erit? quomodo si conscius nullius flagitii fuit maritus, illius potissimum fidei hæc hæreditas mandata est? Invenienda est enim aliqua causa propter quam hæres sit. Nunquid hic dives hanc speciosam adamavit; cum ipsa loqui nihil ausus est, locutus est cum viro, & inde opinio: dum captat, fecit testamentum. Quædam etiam si rhemate non continentur, natura tamen ipsa manifesta sunt. ² Matrimonium inter hos non esse qui litigant, videatur nihil luce clarius.

Non

¹ *Tanquam fideicommissam petit.*] Vi-
debitur fortasse prima fronte tale quid
hic deesse, uxori tuæ restituas. Sed reve-
ra nihil deest, præterquam quod virgulis
inclusum (ut quicquid aliud simile) ad-
jecimus. Nam si dives ita specialiter
pronuntiasset, uxori tuæ restituas, semo-
ta esset omnis controversa inter virum
& uxorem: omnique modo restituenda
esset hæreditas mulieri ex testamento
divitis. Hoc ergo facit quæstionem,
quod dives expressè quidem à paupere
petiit, fidem ejus secutus, hæreditatem
restitueret, penes se non haberet: sed
cui restitueret, de eo nihil dictum est nò-
minatim. In hoc ambiguo certat uxor
conjectura, & ex tacita fide & voluntate
fideicommissum petit. ejus enim in eo
probatio est, ut l. quidam cum filium-
familias ff. de hæred. institut. ubi apud
Africanum nihil testator quicquam ver-

bo ab hærede petierat. hic minor dubi-
tatio, quia restitui quidem, sed indefi-
nitè postulavit. Illud notandum est,
uxorem hanc adulterii tantum suspen-
dam fuisse, non damnatam, absolu-
tumque pauperem lenocinii. Alias tur-
pi personæ fides tacita in fraudem legis
accommodata diceretur, essetque fidei
non uxoris actio. Habet hæc declama-
tio aliquid commune cum ea apud Se-
necam lib. 3. controv. 16. *Ærodius.*

² *Matrimonium inter hos non esse qui litigant.*] Immo erat, & id meminisse ac præferre per totam orationem oportebat declamatorem. Hoc est, quod vult Fabius, & sic expressit: *Matrimonium inter hos esse, qui litigant, videatur luce clarius.* Hoc scilicet pudore abstinere à quibusdam, quæ alioquin utiliter in causam possent dici. *Ærodius, videatur mihi luce.* Gronovius.

¹ Non enim ego intelligo litem fidei tacite commissam, nisi conscio. Hoc eo pertinet, ne quis iudicum manifestas exigat probationes. Non est causa, quæ recipiat testem; non est causa, quæ recipiat consignationem: scrutamur conscientiam ejus, qui adversarius est. Totum ergo hoc iudicum opus est, ut inveniant veritatem: quæ ita demum poterit esse manifesta in causis latentibus, & natura conditis, si nihil existimaverint exiguum, quo inveniri veritas possit. Sic ergo preparandus est animus iudicum, ut etiam levioribus argumentis commoveri possit. Difficile est quidem natura probare tacitum fidei commissum: quomodo tamen probamus? Quædam, etiam si per se firma non sunt, comparatione vincunt. Hereditas aut ad pauperem pertinet, aut ad uxorem pauperis: si ad pauperem non pertinet, ad uxorem pertinet. Elogium scriptum est palam certe & manifeste: electus hic est ad transitum hereditatis: hujus silentium & fides est utique de restituenda hereditate. Ergo debet restituere alicui: si non huic, statim interrogo cui: Habent hoc incommodi controversiæ scholasticæ, quod quibusdam respondere non possunt: & quædam incommoda hujus generis, etiam² in foro aliquando descendunt: ³ & ideo difficultatibus quoque utendum est.

DECLAMATIO.

⁴ Ergo tibi non debetur: superest ut alicui debeatur. Non dicis, Superest ut huic debeatur. Fidei tuæ

COM-

¹ Non enim ego intelligo litem.] Thadæus ighorat rō ego. Ærodius: Neque intelligo hereditatem. Scribe: Neque item intelligatur hereditatem fidei tacite commissam, nisi conscii. Hoc est, illud quoque, etsi non palam dictum & expressum, appareat tamen & intelligatur iudicibus, non facturum fuisse divitem, ut pauperis fidei committeret hereditatem sine nomine ejus, cui restitui debeat, nisi hic pauper amoris erga uxorem conscius diviti fuerit. Talis est actio, de qua Quintilianus 9. Instit. 2. Ita ergo fuit nobis agendum, ut iudices illud intelligerent factum, delatores non possent apprehendere, ut dictum: & contingit utrumque. Idem.

² In foro aliquando.] Lege in forum.

³ Et ideo difficultatibus quoque utendum est.] Quintil. lib. 10. c. 5. Sua brevitate gratia, sua copia: alia translatis virtus, alia propriis. Hoc oratio recta, illud figura declinata commendat. Ipsa denique utilissima est exercitationi difficultas. ut illa, quam ἄστρον quæstionem vocat Africanus, l. qui quadringenta. ff. ad leg. Falc. Ex illo capite Quintilianus, ut ex aliis locis supra Declam. 261. & 271. & 316. facile est judicare, cur ex declamationibus quæ omnes Coloratæ dici possunt, quædam specialiter Tractatas appellet. Ærodius.

⁴ Ergo tibi non debetur.] Mariti argumentatio est, in qua supplere id oportet,

commissa hæreditas est. Quam committendi causam putamus? Necessè est infirmam esse personam, cui restitui oportet: cum infirmam dico, ¹ non statim infirmiore dico quam te: ² non est: vitavimus per te ipsam fortunæ imbecillitatem. Pauperem fecit hæredem. Ergo oportet inveniri personam, quæ possit esse sub tutela tua, cui minus tuto relicturus fuerit hæreditatem, quam tibi. Ergo infirmam personam oportet esse foeminæ: & si quid ad hanc infirmitatem adjici potest, pauperis foeminæ. Adsum huic foeminæ: duxi ex tua persona argumentum, ducere ex nostra volo. Dico hunc animum fuisse divitis, ut hanc faceret hæredem: cujus fidei committit? maritum scripsit hæredem. Ergo si neque inveniri persona infirmior potest altera, quæ tibi subjiatur, quam hæc: neque familiarior huic, quam tua: credibile est idcirco sic scriptum esse testamentum. ³ Quædam argumenta etiam ex incommodis pe-

tenda

tet, Si me non rogavit ut tibi uxori meæ (quanvis parum ea sit uxor, cum qua non modo jurgium est, sed lis) hæreditatem restituerem: ergo tibi fidei commissum non debetur. Quia tamen me restituere voluit, superest ut alicui jure debeatur: sed si quemcunque alium, te multo magis deficiet probatio. Quæ sequuntur, sunt uxoris aut ejus advocari, argumentum illud mariti repellentis, & incumbentis in hoc maxime ut probet divitem sui contemplatione, pauperem rogasse, non ullius alterius causa. *Idem.*

¹ *Non te statim infirmiore dico.*] Qui tacite nobis fidem accommodant (unde fiduciarii, & fiducia dicuntur) ob id facere necessè est, quod minus tuto iis nominatim relinquere, aut restitui jubere possumus, quibus maxime volumus, vetante aut lege, ut Julia Papia, Voconia, aut alia quavis honesta ratione, puta, ne liberalitas nostra eum, in quem benefici esse cupimus, in invidiam trahat, aut parum honestam suspicionem. Sit igitur infirma oportet ea persona cui relictum volumus: & utique generaliter infirmior eo, per quem hæ-

reditatis nostræ transitum & transmissionem destinamus: sed sane in hac causa non infirmior. Nam quicumque is sit, non potest infirmior esse paupere. Restat ergo ut aliquis sit eorum qui sub tutela & manu sint pauperis: cujus generis certum est antiquis Romanorum legibus & hodie nostris, uxorem fuisse. De personis, quæ infirmæ dicuntur Paulus l. civitatibus. ff. de leg. lib. i. Hoc amplius (inquit) quod in alimentis ætatis infirmæ (puta senioribus, vel pueris puellisque) relictum fuerit: ad honorem civitatis pertinere respondetur. & Ulp. l. 3. §. item si is, de lib. exhib. *Idem.*

² *Non est. vitavimus per te.*] Thadd. non vitavimus. Erodus: non te statim infirmiore dico: quia in te non vitabimus hanc ipsam. Immo tollendum illud prius Non, quod contra mentem & artem declamatoris est. Sic enim ille voluit: Cum infirmam dico, statim infirmiore dico, quam te. non enim vitavit per te ipsam fortune imbecillitatem. Testator nimium. Gronovius.

³ *Quædam argumenta c. e. i. p. f.*] Videntur hæc potius Sermonis. Pithæus.

tenda sunt : fuerit necesse est ratio aliqua & causa, propter quam dives non ipsam, ad quam pervenire volebat hæreditatem, scripsit hæredem. Obstiterit oportet pudor : non ille reperiendi aliquem propinquorum : præteriit enim : non ille scribendi aliquem extrarium : hæredem enim scripsit extrarium : non ille bona sua in aliquem humilem demittendi : demisit enim. Obstiterit oportet familiarior aliqua causa. Non poterat salvo pudore hanc scribere hæredem. Postea vobis causam verecundiæ hujus approbabo, postea scribentis animum : interim fuit aliquid quod obstaret diviti, quo minus hanc scriberet hæredem. Quo merito, inquit, tuo te scripsit hæredem? Vox communis est. Iisdem verbis interrogare te possum. Quid merueras ut te scriberet hæredem? quamdiu etiam tertium non exhibes, cui debeat hæreditas, inter nos quæstio est. Si nominasses, fortasse & illi dicerem, Quo merito? Sed neque nominas ullum extrarium, neque vindicare tibi potes hæreditatem : proinde nobis responde. Quo merito? nullo. Quis ignorat testamentorum fortunam? & esset fortasse in totum iniquum requiri à nobis mentis alienæ rationem. Sunt quidem irrationabiles impetus animorum, quædam gratuita (ut vulgo vocantur) odia. Quotiens audivimus filium dicentem, Quo meo merito pater me exhæredavit? Nullam rem frequentior admiratio sequitur. Sed tolerabile erat, si interrogaremur hic tantum de hæreditate : altius convicium quæstio ista habet. Quid si non communis ista infamia fuisset? Quid ergo? negem fuisse rumorem, qui aspergeret hanc sceminam? tu scis an vera sint : & præsentem fortasse liti vel expediebat confiteri. Nam si istud quod intelligi vis, verum est : utique hæreditas nostra est : sed pecunia potius periclitemur. Nullum meritum uxoris tuæ adversus

1 Non ille reperiendi aliquem.] Lege, prætereundi. Ærodius.

2 Si istud, quod intelligi vis.] Immo, quod intelligi non vis. Patronus mulieris

volebat intelligi divitem amoris conscium fuisse : idque ex præscripto Fabii dives aut ejus patronus id intelligi volebant. Gronovius.

adversus divitem fuit. Quasi vero meritis tantum hæreditates contingant. Interest an ametur, qui amat? potuit hanc amasse fœminam dives, salva hujus conscientia. Erat speciosa: erat, potuit in hunc affectum incidisse. Multi sunt, qui testamenta sic scribant, tanquam illud ad vitam eorum pertineat: sic quidam hæredes scribunt eos quos captant, ¹ tanquam intellecturos, tanquam secreto scriptos. Potuit ergo amor in causa esse, ² potuit ipsa pudicitiae admiratio in causa fuisse. ³ Serit virtutum intellectum rerum natura. ⁴ Nulla tanta vitia sunt, quæ non meliora mirentur. Sed quatenus suspicamur, videor perspicere rationem quare hoc tibi mandaverit: nondum illa opinio, nondum accusator videt, hæc tanquam ab advocatis audies, ego de te suspicer. Pauper eras: vicinus eras: hujus notiores, certa sanctitas. Argumento probavimus: cum rumor utrunque infamaret, tu reus factus es: à te lenocinium committi dixit accusator, non ab hac adulterium. Non ergo nova hæc erit suspicio mea, neque ex me nata. Id quod accusator tibi objecit, hodie credo: locutum esse tecum divitem, egisse tecum, promississe tibi multa: novissime etiam jactasse testamentum.

CCCXXVI.

¹ *Tanquam intellecturos, tanquam secreto scriptos.* Non nemo apud Ærod. tanquam in amicitiam allecluros, tanquam ad se attracturos secreto scriptos. Auctoris fuit: Sic quidam hæredes scribunt eos, quos captant, tanquam intellecturos, tanquam secreto scriptos. Sperant enim quocumque indicio, quacumque occasione id aliquando ad eos emanaturum, utcumque, cum scriberent, eos celaverint. Idem.

² *Potuit ipsa pudicitiae admiratio.* Lacro in illa controversia apud Senecam: Sic etiam qui impudicas quarunt, pudicas honorant. Ærodius.

³ *Serit virtutum.* Vet. cod. sedit. Pithæus.

⁴ *Nulla tanta vitia sunt, quæ non.* Forte: Nulli tam vitiosi sunt, ut non meliora mirentur. Gronovius.

CCCXXVI.

Legati filius victima pestilentiae.

Qui pestilentia laborabant, miserunt legatum ad oraculum petendum: responsum est ei, filium ipsius immolandum esse. Ille nunciavit civitati sacra desiderari, filio verum confessus est. Sacris finitis pestilentia non est finita: filius processit in concionem, & se ipse interfecit. Finita pestilentia reus est legatus laetæ reipublicæ.

DECLAMATIO.

Astimaveram, iudices, consecutum esse me hoc saltem, ut sanguine meo servata civitas, ¹ datæ salutis gratia meminisset: atque eo magis, quod filius meus non necessitate immolatus erat, sed voluntate. Verum hoc adeo in contrarium cessit, ut inventi sint in hoc populo, qui rem ² nescio indignatione magis dolendam, an vanitate ridendam, objiciant homini pestilentiam: & remedium deberi Diis immortalibus putent. Si quid vero passi sumus tali remedio dignum, nostræ infirmitati adsignabitur.

SERMO.

Fere commendatio per hæc petenda erit: quæ illi difficillima est. Quod ad quæstiones pertinet, primæ communes sunt fere omnibus controversiis, quæ hac lege continentur. Quærendum est enim quid sit ledere rempub. & paulo fortius in hac controversia, ³ in qua tractatum esse pestilentiae malum, hoc nuntio manifestum est.

DECLAMATIO.

Postea ergo causam ipsam defendemus, postea factum commendabimus: interim satis est, non esse me hac lege qua deferor, nocentem. Sane credatis imputari mihi posse civium mortes? Sunt jura quæ istud defendant. Non esse

expli-

¹ *Data salutis gratia meminisset.]*
Thaddæus: data salutis gratia emisisset,
Ærodius: data salutis gratia meminisset.
Scribendum: data salutis grata meminisset. Idem.

² *Nescio indignatione magis dolendam, an vanitate ridendam.]* Rei ipsius affectionem significat vanitas; non hominum. Talem igitur quoque vocem citius po-

sitam credibile est. Ergo, nescio indignitate magis dolendam, vanitate ridendam. Idem.

³ *In qua tractatum esse pestilentiae.]*
Thaddæus: controversia in tractum. Ærodius: controversia, quia contractum. Forte: in qua tractum esse pestilentiae malum ab initio, manifestum est. Vel, hoc silentio. Tractum, id est, diutius dilatum. Idem.

explicitam legationis fidem dicitis, habet hæc quoque lex actionem suam. Neque est quærendum apud vos, an alio iudicii genere damnari possim, interim, hoc jus ad me non pertinet: aut si Reip. lex est, hæc nihil ad hominum mortes, nihil ad ea quæ privatim quoque vindicari possent. Objicias oportet aliquid, quo publicum fuerit per me læsum: in hoc nihil objicis mihi præter mortes hominum. Quod crimen an verum sit, postea viderimus: interim (ut dixi) ¹ legi & juri conjunctum non est. Mora tamen mea aliquid detrimenti civitas accepit. ² Si hoc defenderem, infirmitatem animi mei, satis defensionis esset non odio me civitatis fecisse. Filium meum immolandum esse dixerat Deus: putate egisse me ne immolaretur: hostias cædi mirabamini? quid vos non maluistis? Exorare posse solennibus sacris existimabamus Deos. Quid vos hæc remedia non tentastis? Secum quisque cogitet, quantum mihi impositum onus, qualis exacta vox. Sed ne mentitus quidem sum sacra exigi à Diis immortalibus dixi. Non sacra exigebantur? non sacris placati sunt? alioqui nihil me fecisse subripiendæ hostiæ gratia, cui non manifestum est? Indicavi filio maximi animi. Ergo ne hac quidem venia dignus est pater, si hoc filio voluit deberi quod moriebatur? Quod quidem neque consilii mei, neque voluntatis primum fuit. Credite eum qui legatus missus sit, credite eum qui responsum acceperit, renunciaverit, nihil animo suo, nihil propria mente fecisse: hoc profecto quærebatur exemplum, ut narraretur juveni, qui pro Repub. mortem non recusavit, qui in conspectu civium visceribus suis ferrum immerfit. Non potuisse aliter finire pestilentiam, quomodo vultis. approbem? sic finita est. Non enim profecto Dii immortales pœnam petebant, nec in supplicium filii hoc respon-

¹ Legi & juri conjunctum.] Thaddæus: legite juri. Erodus: lex huic juri. Scribe: Quod crimen an verum sit postea viderimus: interim (ut dixi) legi huic conjunctum non est. Idem.

² Si hoc defenderem infirmitatem] Erodus, hic. Lege: si hoc defenderem infirmitate animi me, non odio civitatis fecisse, satis defensionis erat. Idem.

sponsum dederat civitati. Magna arcessebatur anima: debuit duci honesta via. Quem igitur potius in fine actionis meæ invocem, quam illum mihi proprium Deum?

CCGXXVII.

Sterilis trium noverca.

¹ Introduc̄ta tribus privignis, sterilitatis medicamentum bibit: repudiata, injusti repudii agit.

DECLAMATIO.

QUod primum pertinet ad pudorem hujus fœminæ, non adulterium objicitur, non aliqua ad versus maritum licentia. Neesse est plurimum ejus moribus tribuat, ex qua liberos quærit. Omnis repudii causa in crimine uno consistit. Hoc quale sit, postea videbimus: interim unum est in quo mortalium tanta facilitas, nec de fœmina loquor, cujus infirmior sexus est, sed in ipsis etiam qui prudentia, sapientiaque gloriari solent, habet locum pœnitentiæ. Sed unum sit sane grave, sit scelestum, & hercule, credibile erit, in ea quæ tres privignos habuit. Expecto ex his aliquid novercalibus factis. Venenum paravit? insidiata est liberis tuis? vel (quod levissimum est) expugnare animum tuum voluit? nihil horum. Novum & inauditum antea crimen, Noverca nimium dicitur amare privignos, sterilitatis medicamentum bibit. Si tu liberos non haberes, poteram tamen illa dicere, Periculum timuit, documentis quarundam infeliciter parientium mota est, fortasse male sensit de temporibus ipsis: vidit eam luxuriam, ea vitia, ut pene educare liberos amentis esset. Tu porro ² in uxore nihil aliud expectas quam fœcunditatem? Non parit: sed obsequium, sed fidem præstat. Sed jam tempus est propriis eam rationibus defendi. Bibit illud cum tres liberos haberes; nec statim hoc amore & affectu defendo: interim tanquam ambitiosam tuebor. Voluit effu-

¹ Introduc̄ta tribus privignis.] Lege: |
induc̄ta. Idem.

² In uxore nihil aliud expectas.] Potius, nihil aliud spectas. Idem.

effugere fabulas novercarum, voluit adversus casus etiam præparare: ¹ illam nihil in domo habere, propter quod privignis invideret. Quid si fecit hoc non modo novercæ, ² sed etiam uxoris optimo animo? Plenam invenerat domum, plenum testamentum. Quid mihi inquit: cum partu erat? dederat mihi fortuna juvenes: neque maritus ejus ætatis est, ut concupiscere novos liberos possit, ne fraternitatis quidem eadem jura futura erant, inter tam dissonantes tamque discordes. At nunc expellitur: & quoniam bona fuit noverca, nec liberos habitura est, nec virum.

CCCXXVIII.

Discordes fratres.

Filii familiæ duo adolescentes fratres dissidebant. juncta erant eorum cubicula. Quodam tempore audito tumultu in interiore parte domus, venit pater in eum locum, in quo clamor erat, invenit alterum ex filiis occisum. Cubicularium ejus torfit, & occidit in tormentis: quid compererit, incertum est. Interrogavit illum filius quid comperisset: non indicantem accusavit dementiæ. Absolutus est pater. juvenis parricidii accusatur, adest illi & pater.

S E R M O.

Rei persona ante omnia infirmatur, & necesse est nos ab ea incipere. Prius ergo sumimus id quod prius videtur esse in persona. Occidisse dicitur fratrem, hoc etiam si non possumus efficere, ut in rerum natura non esse videatur, eo tamen perducemus, ut non facile credatur.

D E C L A M A T I O.

Objicitur reo discordia cum fratre, & hoc priusquam ad causas pertineat occidendi, ad crimina personæ admittimus. ³ Discordia cum patre. Ante omnia, commu-
ne ma-

¹ Illam nihil in domo habere.] Ærodius, item in domo. Scribe: Voluit effugere fabulas novercarum: voluit adversus casus se jam præparare: voluit nihil in domo habere propter quod privignis invideret. Idem.

² Sed etiam uxoris optimo animo.] Potius, optime. Idem.

³ Discordia cum patre. Ante omnia.] Ærodius: cum fratre. Haud dubie recte. Dein, commune maledictum est omnibus qui accusantur. Sed penes. Hoc probare non possum. Discordia, inquit, est commune maledictum: hoc est, quo tam læditur mortuus quam vivus, quando non constat, penes utrum fuerit culpa. Sic supra

ne maledictum est cum eo qui vindicatur, & penes quem culpa fuerit, magis potest pater scire quàm accusator. Asperiores esse autem adversus suos, interim & fiducia argumentum est: & hoc ad eò non valet ad probationem tanti criminis ut contra sit, jam enim transimus ad causas. Dicitur occidisse fratrem inimicum, non dico illa, Non protinus, si causæ sceleris sint, scelus quoque constat. Utinam enim ita composita esset natura rerum, ut omnia facta causas superarent. Plures erant propter quas non occideret, nam erat occidendi, quod inimicus est: non occidendi, quod frater est: non occidendi, quod periclitaturus: non occidendi, quod ipsa per se innocentia satis justas rationes habeat. Ergo non continuo sequitur; ut si quis odio aliquo concitatus est adversus alium, hunc etiam ferro extincturus sit, an vero innocenter inimicitias geri vel inter alienos, vel inter extrarios fas non est? Quotidianis jurgiis forum strepere, assiduas lites videmus: quis non dies convitia, quis non maledicta affert? Scelus ex natura mentis oritur. Huic vero etiam ad causas metuendi sceleris, accessit, quod jurgium ei cum fratre palam fuerat. Cauta sunt hujusmodi scelera & circumspecta. Neque enim est quisquam tam perditus, tam inutilis sibi, ut non ista committat proposito negandi. Et mehercule quam hoc ipsum repugnat quod ab accusatore pro potentissimo ponitur, quod in cubiculo suo occisus est, quod in lecto suo? Nihil minus commisisset percussurus, quam ut hoc ei objiceretur. Latrones longe à receptaculis suis spoliunt. Ferarum quarundam dicitur hæc esse natura, ut procul à cubilibus rapiant. Fratrem discordem in domo, in cubiculo occidit, ut qui neget? Sed ne apud ipsum quidem accusatorem hæ causæ

satis

supra decl. 321. *Discordes, inquit, fuistis. Nondum rationem hujus criminis reddo: illud interim testor, hunc bonum amicum utriusque maledicere. Idem.*

1 *Ut qui neget.* Herodius: *ut nihil negat. Idem sensus in altero exquisitiore*

genere loquendi. Sic Livius lib. 40. *Venerna, gladius, voluit abam in animo, ut quibus aliis deinde sacris contaminatam omni scelere mentem expiarem?* lib. 44. *Sine ulla sede vagi dimicassimus, ut quo victores nos reciperemus?* Idem.

fatis valuerunt. Neque enim servi torquendi ratio erat, si fecisse filium existimarem. Desinite ergo hoc uti argumento, & me testem citare contra eum, qui defenditur. Servum torfi: quis nescit hoc accidere nihil indicanti? servum torfi cubicularium ejus qui occisus est. Nihil in servo suspicatus sum alterius filii. Nec potest mihi objici negligentia quæstionis: quæsi enim. Nec in hac diligentia, suspicio adversus filium alia: ipse demum qui erat percussus, quæsi. Quid ergo, inquit, in tormentis confessus est? Dura est conditio interrogationis hujus, cum id quæritur, quod si respondeas, non creditur. Vis enim accusator voce mea stari? vis credere iudices, quicquid respondero? Das etiam mihi fingendi libertatem: propter hoc ipsum perdam necesse est fidem, quod mihi dicere licet quicquid voluero. In alia, inquam, parte filio meo conferam, si qua potero: advocatus pro testimonio mihi remittet. At nec siquidem filio indicasti. Qui hoc colligis noluisse me dicere quod contra ipsum erat? quæ ratio tacendi fuit? si filium meum fecisse credebam, quæ ratio tacendi apud ipsum? nam si ve irascor, vindicari possum hac voce, quam contra illum habeo: si ve imputare indulgentiam volo, plus illi præstitero, si scierit se fecisse. Cur ergo non respondi? jam videor iudicibus reddidisse rationem. Sic enim causam agebam, Non respondeo filio nimium curioso: quid est enim utique, cur indicare necesse sit? Non respondeo nunc, quoniam sic instat, adjiciebam huic nihil respondeo, quoniam nihil certi scio: non respondeo, quoniam non credo aliquid dicenti: non respondeo, quoniam adhuc quæro: non respondeo, quoniam hoc inquisitioni meæ non expedit: non respondeo quoniam illum ut interrogarem torfi. An vero parum justas sæviendi causas habebam adversus cubicularium? dominum suum non defenderat, non servaverat, nesciebat quis dominum suum

1 *illum ut interrogarem torfi.*] Vet. Cod. *illum interrogatum torfi.* Pith.

suum occidisset. Sed si argumentum ex his trahimus, non est majus contra filium meum silentium, quam pro ipso quod accusavit, quod detulit. Irascor quidem huic ejus pertinaciæ: ¹ sed quandoque vindicabo, quomodo fas est, quomodo oportet. Veruntamen qua fiducia fecit, quod me non timuit offendere? Judices, inquit, cum te absolverunt dementiæ, hoc judicaverunt, à filio fratrem videri occisum. Nihil minus: nam si filius meus fratrem occidisset, patrem impie accusaret: demens eram quod respondere tam furiose poteram, quam si vivere cum eo, quem cruentas manus habere sciebam? Erit ergo adeo non damnatio ista filii mei, ut possit videri etiam absolutio. Hæc ego de causa dico ipsius. Permittetis mihi in summa parte causæ, uti etiam persona mea. Ego istum, si filium meum occidisset defenderem? qualem me patrem judicatis? asperum: & ego pro filio mentiar? mitem, indulgentem: & ego non vindicabo illum qui occisus est? inter liberos hæc una differentia est apud animum patris, quod semper majorem locum habet is, cujus miseremur. Neque hic sane meruerat ut à me nisi innocens defenderetur. Reum me detulit, sordes mihi induit, ad judicem vocavit, sentiet hoc quale sit, cum testamentum scribam: sentiet cum tristitia indulgentiam meam requiret. Quid est ergo? mentiri, ne iratus quidem possum: est filius contumax, est patris sui accusator? sed fratrem non occidit. Neque ego istum in ulla alia parte absolvendum puto: nec hodie veni in hoc judicium tanquam advocatus. Nihil rogabo, nihil precabor: illud tantum meæ pietatis gratia, meæ tantum conscientiæ causa faciam, ne videar istum silentio pressisse.

S E R M O.

Ne quem vestrum ducat illa species, ut videatur hic esse aliquid momenti habiturus apud judices, si miserabilem se fecerit: si
amisso

¹ Sed quandoque.] Scribe: Irascor quidem huic ejus pertinaciæ: & quandoque vindicabo. Gronovius.

amisso altero filio deprecatus fuerit pro juvene. Sunt ista in aliis causis potentiora: hic pater nisi prior securo est in hoc iudicio: mentitur pro filio: non tam illi opus est opera advocati, quam fide testis.

CCCXXIX.

Sepultura tyranni qui se occidit.

QUI TYRANNUM OCCIDERIT, IN FORO SEPELIATUR. In pestilentia responsum est tyrannum occidendum. Ipse sese occidit, petunt propinqui ut in foro sepeliatur.

DECLAMATIO.

Ingens calumnia! pudet mehercule me actionis: nunc lego negabo. Quid si ostendero eum qui civitati libertatem abstulerit, qui leges sustulerit, qui templa violaverit, qui injuriis nostris iram Deorum immortalium commoverit, tyrannicidam non fuisse? Multum alioqui effecille oratione mea videbor: interpretanda nobis legis ipsius voluntas est: quid spectaverit ille qui constituebat, diligenter (ut res est) ¹ & alte exquirendum atque eruendum. Ego mihi arbitror, iudices, pauca pro legumlatore esse dicenda, ne tam obscure hoc occulteque scripsisse videatur. An non est hoc omnibus, qui modo ad intellectum sermonis pervenire possunt, lucidum atque manifestum, eum qui legem ita composuerit, ut si qui tyrannum occidisset, in foro sepeliretur, locutum de duobus? non intelligit aliquis alium esse eum qui occidat, alium qui occidatur? Argumentis scilicet agendum est, & in exemplum afferendæ aliæ quoque leges. Dicam nunc ego, QUI PULSAVERIT ALIQUEM, INJURIARUM TENEATUR. Nemo tamen tenebitur qui se ipse pulsaverit: nam illud quidem ridiculum (ut opinor) omnibus vobis futurum est, si in exemplum proximam similitudinem adduxero, ac negavero teneri lege ulla eum, qui se occiderit. Est porro hoc

¹ Ut alte exquirendum atque eruen- post, si ad Deos existimemus pertinere præ- dum.] Vet. cod. erudiendum, & paulo mia. Pith.

hoc manifeste reprehendendum, si ad eos existimemus pertinere præmia, ad quos poenæ pertinent. Bene scilicet de repub. meruit, quod aliquando finem imposuit harum calamitatum: illi scripta lex est. ¹ Non ille, qui componebat hæc jura, sic locutus est. Non est satis ei qui servitute reipublicæ detraxerit: qui monstra hæc, quibus libertas laborat, qui homines adversus Deorum hominumque injuriam natos, & in exemplum scelerum constitutos, quo magis ea odissemus, occiderit, dum vivit, tantum honorari non sufficiunt magistratus, nec satis sunt tituli: habeatur aliquis etiam morti honor, & ad exemplum posteritatis ostendatur in foro sepulchrum, ne quis audeat tyrannus esse: ut omnes homines monumentis hujus sciant, quibus præmiis adversus tyrannos tyrannicidæ armentur. Ita nunc hic tanquam bonus civis, ita tanquam liberator hujus civitatis honorabitur? Sic est hercule, judices, sic est: si hunc civitas non habuisset, serviremus etiam nunc, & gravissima illa tempora, quæ diu passi sumus, sustineremus. Expecto mehercule ut ² cujuslibet impudentiæ accusatores, sic quoque opus ejus augere atque exaggerare conentur. Occidit tyrannum non hunc vulgarem, & usque ad nomen tantum nocentem: Plus aliquid quam cæteris constituamus. Occidit tyrannum crudelissimum, sævissimum, expugnatorem non pudicitæ modo & patrimoniorum nostrorum & principum hujus civitatis, sed templorum omnium & cæremoniarum: nec hominibus magis quam diis immortalibus invisum. Vera sunt quidem ista, judices. Sed si velimus suum titulum reddere liberatoribus nostræ

civi-

¹ Non ille qui componebat hæc jura, sic locutus est. Post hæc verba inserit Ærodius: Qui sese tyrannum occiderit, quasi consilium fuerit auctori ponere aliquid, quod negare posset in formula legis haberi. At rō Non per interrogationem accipiendum, quasi esset Nonne. Quod autem locutum legislatorem vult, id ita-

tim explicatur ab his, Non est satis, usque ad ista tyrannicidæ armenta. Locutus est autem ista vel apud sese, hoc est, cogitavit cum conderet legem: vel in concione ad populum, quum eam suavit. Gron. ² Cujuslibet impudentiæ accusatores. Lege, excusatores. Ærod.

Civitatis, illum Dii occiderunt. Non enim contenti advocati partis adversæ hac legis calumnia, etiam bene meruisse eum de repub. nostra dicunt: quod audito responso ipse se percussit. Ego porro etiam si confiterer plurimum eum Reipub. morte sua præstitisse, non tamen inter beneficia ducerem injuriæ finem. Nunc vero quis ignorat, quam multæ eum necessitates ad exigendas à seipso poenas impulerint? Si tantum hoc dicerem, ¹ Cum salus esset propolita civitati hoc silentio ut tyrannus occideretur, quis non nostrum in arcem rueret? quis non subderet faces? quis non concremare pestem illam reipublicæ vellet? Vidit animos nostros, vidit impetum: ² non enim vulgaria sacramenta ducebant: nec ³ sicut adversus alios tyrannos tenebant, injuriæ tantum dolore urgebatur. Incredibile est quid non ausura fuerit libertatis & salutis necessitas. Quid enim dicam quam invisus ille Diis immortalibus fuerit? nos non ferebant, & patientiæ nostræ irascebantur. Si hunc tantum vitasset impetum, nihil tamen ipsi deberemus. Age illud quanquam demens & sceleratus, & furiosus, non vidit effugere se non posse, quando eum Dii immortales mori vellent? Pestilentia innocentes rapiiebantur, non mehercule aliam fuisse causam, judices, existimo, quod huc deducti sumus. Quid? in illa labe totius civitatis, Dii immortales non tam tacite intelligi, quam publicare poenam tyranni voluerunt. Parum existimaverunt si illum alius occidisset. Ne quis itaque existimet, ultionem tantum nostram ad animos hominum pertinere. Illam illam ego, judices,

¹ Cum salus esset propolita civitati hoc silentio.] Forte, hac conditione. Alii apud Aroditum, hac consideratione. Gronov.
² Non enim vulgaria sacramenta ducebant.] Perperam vir doctus: non enim ranti vulgaria sacramenta ducebantur. Sacramentum ducit & adigit militem ad invadendum hostem. Ita, inquit, non tralaticia & vulgares causæ nos invitabant ad tyrannum oppugnandum. Sic

decl. 305. qui paullo ante arma minore sacramento tuli. id est, non tam gravi causa bellandi. decl. 357. Accessisse novum a-mori suo sacramentum. Seneca de brevitate c. 5. tot nobiles juvenes adulterio vitut sacramento adacti. Habes & apud Florum lib. 3. 10. & 18. Idem.
³ Sicut adversus alios.] Ver. cod. adversos. Pith.

dices, jam nunc video pestilentiam. Nam si fuit causa morborum, quod homo in civitate nostra, sua tamen mente, suoque proposito arcem occupasset, quod libertatem abstulisset: quo tandem modo ulciscuntur Dii immortales id, quod nos fecerimus? Corpus illud omnibus sibi que ipsi damnatum, publicis scilicet exequiis efferemus? Hoc agite, ducatur ingens funeris pompa, eat primus Senatus, & ordo ille sanctissimus, quanquam recepta modo libertate lætus, vultus tamen habituque ad moestitiam transferat: dum maxima multitudo quæque, dum universus denique populus lustret atque ambiat rogam, adjiciamus & lacrymas. Perdidimus tyrannidam, & vindicem reipub. & libertatis auctorem: tum domum reversi narremus liberis nostris, Hæc virtus habet præmia. An aliquis etiam rostra conscendet & (qui supremus claris civibus honor habetur) advocata populi concione, laudes ejus quem in foro sepulturi sumus; concinet? Audient Dii immortales, qui nos pestilentia liberaverunt, qui gravissimos morbos propitii miserunt? Si ulla est dicenti fides, jam nunc in hac cogitatione, atque in hac rerum imagine versatur mens mea. Ex illo succenso tyranni rogo surrecturi mihi protinus morbi videntur: & quacunque feralis ille ignis in civitatem diros illos atque execrabiles diffuderit fumos, gravem quandam pestilentem nubem supra domos nostras ac tecta sessuram. Quæ tunc responsa petituri sumus? quod auxilium homines, qui hanc quoque Diis immortalibus injuriam facimus, ut videantur salutare illud Reipub. responsum pro tyranno dedisse?

CCCXXX.

I Dum maxima multitudo quæque.] Fortasse: tum maxima multitudo equites, tum universus denique populus. Gronov.

Abdicandus qui alit adulteram matrem.

Crimine adulterii repudiavit quidam uxorem, ex qua juvenem habebat filium: adolescens accessit ad patrem, & ait, amari à se meretricem. Dedit pecuniam illi pater: ille matrem egentem alere coepit, patre ignorante, comperit pater, & ob hoc abdicat filium.

DECLAMATIO.

Non ignoro expectatione criminis me onerari, ex hoc præcipue¹ quod abdicans indulgens pater. Itaque ne illa quidem dicere quæ initio defensionis solennia cæteri habent, possum. Ecquid peccavi? nunquid luxuriatus sum, nunquid bona paterna consumpsi? nunquid meretricem amavi? Cum eo mihi patre res est, qui remissurus hæc fuit. Utinam profutura ista frugalitas esset apud patrem, nunc omnis iudicii scena, omne periculum meæ dignitatis ex hoc oritur, quod pecuniam non meretrici dedi. In hoc enim, ut opinor, omnis criminatio divisa est patris, quod matrem aluerim, quod talem, quod patre ignorante. Quod sic matrem alui, blandior mihi adhuc pater erat quod in me laudari posset, si aliquid objiceres. Itaque defensionem hujus partis jucundam præteribo, ne quam quæsisse videar occasionem, qua de meis laudibus loquerer. Sed repudiatam tamen crimine adulterii alui. Satis erat mihi respondere, iudices, Istud qualecunque est, ad filium non pertinet. Mariti mores excutiant, mariti severitatem desiderent: liberis satis est, quod nati sunt. Et hercule facilius mihi vindicandi potestas ab ipso crimine est, quod non est litigatum, non est quæsitum,² non est pronuntiatum, maledictum fuerit, an crimen:³ constantia mater discesserit, an ve-

¹ Quod abdicans indulgens pater.] **F** rōdus: quod abdicans indulgens pater est. Cur non, quod abdicat. Idem.

² Non est pronuntiatum.] An mater mea adultera fuerit, sed simpliciter, & quasi domestico iudicio hoc nomine repudiata est, tanquam adultera, & causa

adjecta impudicitia: propter mores graviores, ut inquit Ulpianus tit. de dotibus. *Erad.*

³ Constantia mater discesserit, an concundia.] Scribe: conscientia mater discesserit. Quod culpæ sibi conscientia esset. *Grænovius.*

an verecundia : una te suspicio, an certa aliqua probatio ad hoc duxerit. In utrumque me ratio ducit. Aliquid audisse te credo : repudiasti, nihil certum manifestumque cognovisse te credo : tantum repudiasti. Qualecunque tamen istud est, non mediocrem habet morum suorum defensionem, vel ipsam egestatem. Illa prostituta, quæ se omnium amoribus permisit, fame jam periisset, nisi filium habuisset. Neque ignoro mea vel tarditate, vel verecundia factum, quod mihi causa matris meæ hîc agenda est, quod tam sero, quod nunc demum, postquam ipse, dum misereor, offendi. Utinam adjicere apud te voluisset illa, quæ mihi quotidie ait : Ita, ego adultera hoc tempore, in hac potissimum ætate, post filium, & post filium juvenem. Affirmat ideo se cibos accipere, ideo protrahere vitam, ut tibi de pudicitia sua liqueat. Sunt ista, quæ movere te quoque potuerint. Ego tamen in præsentia ommissa omni defensione, illud respondere contentus sum, Qualemcunque alui. Quantulum est enim quod præstiterim ego illi etiam invidiosæ pietatis filius? non plus in matrem contuli, quàm quod patereris datum esse meretrici. Sed clam & ignorante te. Unde mihi tantam felicitatem ut hoc crimen sit? Volo itaque interrogare præsentibus his, quos habemus iudices, quid fieri oportuerit. Rogare te debui? Exoratus igitur fuisses, si petiissem? hoc responde, ¹ hoc adnue, & crimen confitebor. Aluisses ergo, si scisses: credo. Quantulum enim erat quotidianam stipem, & hoc exiguum, quo anima in posterum diem prorogaretur, præstare filii tui matri? ² & si hoc animo fui, tu voluisti, tu dedisti. Nec enim

[Hoc ad necem, crimen confitebor.] Fortasse ita restitui potest, hoc annue, & crimen confitebor. Sed cujusdam hæc verba esse potuerunt adnorantis in margine, hoc firmissimum esse argumentum, & necem ac jugulum asserere adversario. Nam pater in quancunque partem respondeat, se exoratum iri vel non, factum filii non arguatur necesse est. Si

exoratum iri, ergo voluntate patris factum est, quod à filio factum est: sin contra, recte & pie fecit, & eo magis quod patre inscio & ignorante, veritus ejus offensam vel indignationem. *Ærod.*

² Et si hoc animo fui, tu, &c.] *Ærod.* vel si hoc animo fuisti, vel voluisti, tu dedisti, cum ipse dedi. Nobis sufficit: & si hoc animo fuisti, si voluisti, tu dedisti. *Gron.*

enim cuiquam credibile videri potest, ignorasse te, an ego vere amarem. Me sine dubio & verecundia & metus inhibuit aliquatenus verum statim dicere. Sed ut pecuniam acciperem, illæ me subierunt cogitationes, quam indulgenter, quam prudenter faceres, ut infelicem fœminam aleres, nec videreris in gratiam rediisse. Tu tamen, inquit, mentitus es patri, & amorem meretricis finxisti. Ita innocentior eram si verum dixissem. Plena est huiusmodi artibus vita, plena sunt etiam theatra: circumscribuntur & fervorum artibus patres, & mendaciis filiorum: & ignoscunt, cum meretricibus pecunia datur, cum aliqua à lenone redimitur ancilla. Dixi amorem esse meretricis: acceptam pecuniam matri dedi, innocentior ergo eram, si pecuniam matri petitam meretrici dedissem. Possit videri sine dubio durum & asperum, me, cum ipse sim in periculo, etiam pro alio rogare: quæcunque tamen occasio, quæcunque tamen necessitas, si jam ego offendi, si quid, quod parum simpliciter rogaverim irasceris, illam commendo miseram: non ut reducas, fuit ista spes aliquando, & forsitan, si felicior essem, maneret, [†] illud adhuc quod egens & abdicatus, necesse habeo deprecari, ut alas, etiam si irasceris. Qualem enim miseræ illius existimas vitam, cum cibos quotidianos petit: & semper in posterum egens est? Equidem vereor, iudices, ne post hanc meam calamitatem, quam præsertim excepisse me propter misericordiam sui credit, finiat invisam diu vitam, & cibos accipere desinat, etiam si dabis. Nam si perseverabit, (rogo, ignoscatis, etiam si hoc forsitan apud animum patris mei asperum videri possit) hærebo miseræ comes quotidiano labori.

CCCXXXI.

† *Illud adhuc quod egens.*] Scribe, *Illud adhuc, quamvis egens & abdicatus, necesse habeo deprecari.* Idem.

CCCXXI.

Bis damnatus injuriarum, tertio absolutus.

QUI CAPITIS REUM NON DAMNAVERIT, IPSE PUNIATUR. QUI TER INIURIARUM FUERIT, CAPITE PUNIATUR. Bis damnatus injuriarum, tertio à quodam postulatus, absolutus est. agit cum accusatore tanquam capitis accusatus.

S E R M O.

1 Bis damnato huic demus oportet patronum: nam etiamsi proxime absolutus est, bis tamen damnatus est.

D E C L A M A T I O.

QUI CAPITIS ACCUSAVERIT, NEQUE DAMNAVERIT, IPSE CAPITE PUNIATUR.

1 Bis damnato huic demus oportet patronum. Qui edicto Prætoris infamia notantur, licet pro se & certis quibusdam personis postulare non prohibeantur, melius tamen est huic patronum dari qui jam bis injuriarum damnatus est: quia non tam pro se agere, quam publicam videretur injuriam exequi. *Ærodius.*

2 QUI CAPITIS ACCUSAVERIT. Ex hac declamatione si ex ullo alio loco, ita manifeste ostenditur, quid sit capitale iudicium, quid non (de quo inter virodoctissimos hæcenus contentio fuit) ut nullus jam sit dubitandi locus. Et quantum certum sit, capitis quoque ea iudicia appellari, quæ lædunt famam & existimationem, Cic. pro Quintio. l. Licet. ff. de verb. & rer. significat. proprie tamen ea dicuntur quæ mortis vel servitutis pœnam habent. l. 2. ff. de public. jud. l. 2. l. capitalium. ff. de pœnis. nec quidem omnia rursus, sed ea quæ, cum legibus publicorum iudiciorum continentur, capitalia sunt. Macer de prævaricat. l. 3. §. i. Si ideo quis accusetur, quod dicatur crimen iudicii publici destituisse, iudicium publicum non est: quia neque lege aliqua de hac re cautum est, neque per Senatusconsultum, quo pœna quinque librarum auri in desistentem statuitur, publica accusatio inducta est. Ea publica iudicia quæ ex legibus publicorum iudiciorum veniunt, Juris-

consultus enumerat. l. i. ff. de publ. judic. inst. eod. tit. Quæ cum ideo suam habeant formam, suum iudicium, numerum suum, Quæsitorem suum, sua tempora, sua nomina (ut Quintilianus ait) suumque ordinem, qui durante pœna legum in usu esse desit. l. ordo ff. de publ. jud. si quoddam aliud reperiatur, cuius quidem pœna sit mors, sed alia forma: non tamen capitale appellabitur, ad hoc ut quod nominatim de capitalibus iudiciis cautum est, in eo locum habeat. Odiosa est enim in criminibus extensio, & ultra verba legis interpretatio. qua de re hic exemplum est. Nam injuriæ iudicium privatum est, licet infamiam irroget. l. infamem. ff. de publ. jud. Patet ex lege duodecim tabularum, in qua modo injuriæ pœna fuit pecuniaria, *Si quis injuriam alteri faxit, x x v. æris pœna sunt.* licet quoque tandem pro qualitate delicti, extra ordinem puniri cœperit. Paulus lib. 5. sent. tit. 4. injuriarum actio aut lege, aut more, aut mixto jure inducta est, &c. l. ult. ff. de injuriis. Cæterum eum gravius puniri qui jam bis damnatus sit, & ideo ob infamiam suam vel egestatem injuriarum iudicium contempnat, æquissimum est l. si quis injuriam ff. eod. tit. Tanta enim petulantia quæ ne infamia quidem, qua quis quasi civitati perit (ut ait Quintilian. in fine hujus declam.) coerceri

TUR. Lex hæc est, qua iudicium continetur. hæc est, qua ego istum accusem. hæc est, quæ utrumlibet horum occisura sit. Ergo hac lege sola accuso. Nemo dubitaverit hanc legem esse justissimam: sed quas causas habeat, postea dicam. Non accusavi te, inquit, capitis, sed injuriarum. Primum igitur hoc intueri vos oportet, si quid damnatione, si quid ultione dignum non habet, justum¹ debet iudex sequi, debet sequi proximum. Nulla tanta providentia potuit esse eorum, qui leges componebant, ut species criminum complecterentur. Nam & semper caventes nequitia vicisset: & jus ita multiplex atque diffusum esset, ut pro incerto haberetur ignotum. Fecerunt ergo, ut rerum genera complecterentur, & spectarent ipsam æquitatem. Multa ergo invenientur frequenter, quæ legum verbis non teneantur, sed ipsa vi & potestate teneantur: quale hoc est. Sane enim concedam in præsentia tibi, non fuisse illud iudicium capitis: si tamen eandem vim habuit, quam iudicium capitis, eandem pœnam habere debet. Fingamus enim plura esse scelera, sicuti sunt, quæ morte punienda sint: Nam cum lex etiam eum, qui falso accusaverit, occidi velit: manifestum est occidendum esse eum, qui templa incenderit, occidendum esse eum, qui patriam prodiderit. Quo modo non interest, qua lege harum accusaveris: quoniam id demum jure, de quo quæritur, comprehensum est, ut qui capitis accusaverit, pœnam patiatur. Ita nihil interest, quod genus iudicii fuerit, si eventus eodem

coërceri potest, non jam ad privatorum, sed ad legum, quarum contemnitur auctoritas, ultionem & animadversionem pertinet. τὴν μὲν γὰρ ὄσσειαν ὀλίγων, τὰς δὲ νόμους ἀπάντων εἶναι, inquit Demosthenes. *Idem.*

¹ Debet iudex sequi proximum.] Julianus lib. 74. Digestorum, De quibus causis scriptis legibus non utimur, id custodiri oportet, quod moribus & consuetudine inductum est: & si qua in re hoc defecerit, tunc quod proxi-

num & consequens ei est, &c. Hæc nostris vulgaria sunt. Hic vero locus ratiocinativus appellatur, de quo vide hunc ipsum Quintil. lib. 7. c. 9. In hoc genere (inquit) hæc quærentur, An quoties propria lex non est, simili sit urendum: an id de quo agitur, ei de quo scriptum est, simile sit. Simile autem & majus est, & par, & minus, &c. In eadem fere sententiam & iisdem fere verbis infra, declam. 350. *Idem.*

eodem rediturus fuerat. Num igitur dubium est, quin hic, pro quo loquor, si esset injuriarum tertio damnatus, periturus fuerit? extra quæstionem est. Quid ergo? damnatum eum existimari oportet? cui damnato capitis pœna imminet, non pecunia multabitur, non ignominia, non damno juris alicujus. Quid ergo? futurum erat, ut occideretur. Quid interest hoc qua lege? quid interest quo genere judicii? Fieri non potest, ut hic capite periclitatus sit, & tu non capitis accusaveris. Præterea quam putamus fuisse causam conscribendæ legis hujusce? Hanc enim cum excusserimus, apparebit in istam quoque partem satis effectum. Si **QUIS CAPITIS ACCUSAVERIT ET NON DAMNAVERIT, IPSE CAPITE PUNIATUR.** Hoc, opinor, illi justissimi legis hujusce latores spectaverunt, ne quis impune alteri periculum afferret. Homicidii genus putaverunt: petere spiritum hominis, quem occidi non oporteret. Tu hoc fecisti: accusasti innocentem, si tibi creditum esset, periturus erat is quem accusasti. Judices eodem tempore de te pronuntiaverunt. Non potest omnino ista circumscribi religio & severitas judicii, ut non pœnam det pars utralibet. Hoc absoluto, qui periturus fuit, continuo id quoque consecutum est, ut tibi esset pœna patienda. At enim tertio tantum injuriarum accusavi, & tu bis damnatus eras injuriarum. Quid interest quæ res fecerit istud capitis judicium? Nam & tu crimen gravius objecisti, quam priores objecerunt. Vis scire, quam hoc verum sit? Semel injuriarum damnato ignoscitur. Illud morte dignum videtur, si is qui bis jam damnatus est injuriarum, fecit. Jam hoc tale videtur quale hominem occidere. Ergo tu id objecisti, quod lex morte dignum putavit, quod lex capite taxavit: capitis ergo accusasti. Hoc loco jure depulsi, ad convitia confugiunt. Bis tamen injuriarum damnatus est. Poterat mihi satis esse, quod tertio absolutus est. Sed animadvertitis

M m

quales

quales inimicitias sortitus sit: ¹ scitis illum non innocentem accusari solere. Sed facilius fuit ² ut traheret aliquid gratiæ, dum id fieri ³ sine periculo videbatur. Ideo intentius, iudices pronuntiaverunt, posteaquam talis pugna commissa est, in qua perire alteri necesse sit. Omnia igitur ejus tulit qui reus capitis accusatur, periculum, sollicitudinem, debet consentire iis etiam ultio.

S E R M O.

Hæc ab accusatore existimo satis dicta: contra illa.

P A R S A L T E R A.

D E C L A M A T I O.

Lex eum qui capitis accusarit, neque damnaverit, capite puniri jubet. Capitis judicia certa sunt & vim suam habent: semper capitis judicia sunt his legibus constituta, quibus nemo potest damnari plusquam semel: ⁴ habent suam formam, suum iudicium, numerum suum: Quæsitorem

¹ Scitis illum non innocentem accusari solere.] Sic Pithæus, quum Thaddæus & Ærodius, illum jam innocentem. Si hæc dicerentur pro illo, qui tertio postulavit, probarem Pithæanum. Sed dicuntur pro absoluto: eoque legendum est: Scitis illum etiam innocentem accusari solere. Ut convicia adversarii diluat, & auctoritatem demat prioribus duobus iudiciis, nolite, inquit, ex duplici damnatione iudicare de moribus hujus: videtis quam graves habeat inimicos; ex tertio iudicio intelligitis periculum etiam innocenti ei solere inferri. Gron.

² Ut traheret aliquid gratiæ.] Scio Justiniani vel Trogi, ut ab utrisque parem gratiam traheret. Sed hic sententia requirit: ut daretur aliquid gratiæ ut non tam meritis causæ, quam gratia apud iudices inimici ejus impetrarent damnationem in duobus iudiciis prioribus, dum nondum capite periclitatur. Idem.

³ Sine periculo videbatur.] Primo videlicet & altero iudicio. Ærod.

⁴ Habent suam formam, suum iudicium.] Hæc omnia fere uno verbo Quintil. alibi complexus est lib. 3. c. 12. In publicis iudiciis (inquit) Prætor (quem Quæsitorem hic appellat) certa lege sortitur. Habebant igitur à lege capitalia iudicia, sua propria nomina, quæ Macer enumerat: suum Quæsitorem, Parricidii, de Reperundis, inter sicarios, &c. qui omnes Prætores erant, sed per excellentiam Prætor Urbanus, Prætor appellatur: hi, Quæstores sive Quæstiores. Habebant & capitalia iudicia numerum suum iudicium LXXII. quorum sortitio & rejectio fieret. Sua tempora: nam XX. dies dabantur accusatori, reo totidem. Ascon. in Verrem. Sed sæpius in hoc variatum est, ut in forma & ordine. Nova lege factum est (inquit Cicero de finibus) ut eodem die reus accusatori responderet. quæ lex fuit Pompeji Magni. hæc duæ horæ accusatori, tres reo dabantur. Forma autem iudiciorum publicorum erat in sortitionibus, sub-

tozem suum, sua tempora, sua nomina. Responde igitur mihi tu qui accusatum te capitis esse contendis, qua lege fueris reus. Injuriarum? Hic jam ipsos interrogare iudices possum, an injuriarum actio capitalis sit. Sed quid habeo quare interrogem iudices? ex te ipso quæro, Injuriarum damnatus utrum occidatur? ¹ non ut opinor, ejus te futurum impudentiæ, ut hoc contendas: alioqui dicam, damnatus es semel, damnatus es iterum: non esse hoc capitis iudicium, vel ex hoc solo apparet, quod vivis. Sed idem, inquit, effectura res est, quod si capitis damnatus essem: & proximo jure utendum est, & similitudine quadam legis. Hic jam desinit privata esse lis. Nam si accusatori licet constituere jura, & leges ferre, si quod antea fieri per populum, per Senatum licebat, constituitur inter subsellia pro dolore cujusque, vel pro auctoritate, supervacua erunt suffragia, supervacua tantus ambitus in constituendo jure. Non de eo quæritur apud hos, an æquum sit: nos venimus in iudicium quæsituri hoc solum, an ego ista lege tenear. At oportet, & justum est, ea quæ similia sunt simili pœna contineri. Adhibes senatum, adhibes populum: emendandum sit fortasse jus: hoc interim vivimus, hoc utimur. Multa autem jura decipiunt, neque ideo conscripta sunt, ut ignorantia fallant.

S E R M O.

Hoc est illud commune (ut dicebam vobis) cum scripto & voluntate.

DECLAMATIO.

Sed fingamus (ut has demus delicias) ² ut simili lege utendum sit. Quid hic simile dixit? jam illa lege aliud genus

fortitionibus, rejectionibus, obsignationibus, interrogationibus, ampliacionibus, comperendinationibus, primis, secundis, pluribusque actionibus. *Ærod.*

¹ Non ut opinor ejus te futurum impudentiæ.] Dele particulam *Ut.* Gronov.

² Ut simili lege utendum sit.] *Ærodus: in simili lege an simili pœna utendum sit. Scribe: ut in simili lege utendum sit. In simili, puta, re, quæ non est expressa in lege, sed ei, quam lex punit, similis est. Idem.*

aus auctionum, alium Quæsitorem, non eadem tempora, non paria, sed periculum par. Hoc si fit actione injuriarum, sane aliquam similitudinem habere videatur. Interrogo enim te, an si ego, qui tecum injuriarum egi, semel objecissem tibi hoc idem crimen, & tu antea damnatus non esses: num capite fueris periclitaturus? non, ut opinor. Non ergo ego feci ut tu capite periclitareris: sed illi, qui te ante bis damnaverunt. Neque enim senectutem affert summus dies, sed longus ordo vitæ: nec ebrietatem facit illa potio, postquam concidendum est, sed tempestivum convivium, & aviditas nimia. Non ergo mea actione effectum est, ut periclitareris: sed illis actionibus, quibus jam damnatus es. Sed absolutus sum, inquit, tertio. Viderimus, quantum hoc ad gloriam tuam pertineat: inrerim damnatus es sæpius. Etenim de petulantia tua hoc illi primi iudices senserunt, hoc secundi senserunt: nunc absolutus es. Nihil de religione eorum, qui pronuntiaverunt, querar. Erant tamen, quæ te adjuvarent: non illud dicebatur in iudicio. Non est hic talis, in quo petulantia credenda sit, modestos mores habet, nemini unquam fecit injuriam. Sed dicebatur illud, Non jam injuriarum petitur ultio: capite periclitaturus est: etiam si quid commisit, satis tamen poenarum dedit: ipsa hac sollicitudine circumscripsisti misericordiam iudicum, si alterum occisuri erant.

S E R M O.

In summa parte asstimabitur cui homini, & quanta ultio petatur.

D E C L A M A T I O.

Ultio quæ petitur? quæ adversus homicidas scripta est, ¹ quæ adversus eos qui bis injuriarum damnati sunt, scripta

¹ *Tempestivum.*] Sic supra pro intempestivo. *Pithæus.* *Tempestivum convivium.*] Vide ad Decl. 260. *Gronovius.*

² *Quæ adversus eos, qui bis injuriarum.*] Laborare locum vidit *Ærodius*: itaque

fecit: *an quæ adversus.* Sed non hac parte laborat. Scribe: *quæ adversus eos, qui ter injuriarum damnati sunt, scripta est.* hoc est, capitalis. *Idem.*

scripta est. Neque ego ignoro unde isti hic animus: non enim spes fecit hanc litem: homo alioqui petulans quærit quo modo impune occidat, quo modo manibus suis permittat omnia. Hoc ergo privilegium habeant, qui bis injuriarum damnati sunt, ut tertio accusari sine periculo non possint: hoc æquum mortalium videri cuiquam potest? Vivit ille qui semel injuriarum damnatus est: qui duabus partibus periit civitati: qui petulantia sua morti jam prope admovit. Hic occiditur quia questus est. Utinam mihi contingeret apud eosdem illos iudices causam dicere, qui istum absolverunt, homines mites & misericordes, & qui turpissimos quoque cives tamen servare maluerint.

CCCXXXII.

Divitis & pauperis, testamenta.

Pauper & dives amici erant. Dives testamento alium amicum omnium bonorum instituit hæredem: pauperi iussit dari id quod ille sibi testamento daret. Apertæ sunt tabulæ pauperis: omnium bonorum instituerat hæredem. Petit totam divitis hæreditatem. Ille qui scriptus est hæres, vult dare tantum, quantum in censum habet pauper.

DECLAMATIO.

² Si ad votum meum, iudices, fata cessissent, optabilius hæres meus. Ad hanc igitur petitionem invitatus & tristis, & flens venio. Viderimus enim postea de iudiciis: interim non dubitabitur, uter ex nobis illum magis amaverit. Postea jura excutiam, postea scriptum interpretabor; interim quod ad utriusque nostrum animum pertinet, non esset inter

¹ Qui duabus partibus periit civitati.]
Ætrodus: qui duabus paribus sententiis damnatus est, periit civitati: qui petulantia sua mortem. Sed scribendum: Vivit ille, qui bis injuriarum damnatus est, qui duabus partibus periit civitati, quem petulantia sua morti jam prope admovit. Est hæc descriptio adversarii bis injuriarum

damnati. Hi homines per partes civitatis pereunt, si ter in idem crimen recidant, & singulis iudiciis perdit in eis quantitates civitas. Idem.

² Si ad meum votum fata cessissent.]
Ovidius in iudicio armorum: Si mea cum vestris valuisse vota, Pelasgi. Idem.

inter nos quæstio, ' si utrunque eodem titulo reliquisset hæredem.

N A R-

I Si utrunque eodem titulo reliquisset hæredem.] Si dives cum alio illo amico suo quem instituit, pauperem quoque instituisse, his verbis, *pro ea parte, aut, in id quod ille sibi testamento dedisset:* nulla esset controversia, quin tota hæreditas pauperi deberetur. Nam cum titulo hæredis divitis bona caperet, pro ea parte qua eum vicissim instituisse: sit vero hæreditas juris non corporum appellatio, certum esset, pauperem revera solum institutum videri, altero illo quasi sub conditione instituto, quæ in ejus persona defecerit. Cujus rei videamus an simile sit exemplum apud Pomponium. l. 29. ff. de hæred. instit. Hoc articulo, *Quisquis*, omnes significantur, & ideo Labeo scribit, *Si ita scriptum sit, Titius & Mævius quanta quisque eorum ex parte hæredem me habuerit scriptum, hæres mihi esto:* nisi omnes habeant scriptum hæredem testatorem, neutrum hæredem posse esse, quoniam ad omnium factum sermo referatur. Hæc erat opinio Labeonis propter particulam *quisquis*. Sed quia singulariter locutus est testator, *hæres mihi esto*, non *hæredes sunt*, & ad partes à se institutorum sibi relictas, institutionem suam retulit, ideo Pomponius ait, Sed humanius est eum quidem qui testatorem suum hæredem scripserit, in tantam partem ei hæredem fore: & per consequentias, in assensum, ex l. si quis ita scripserit eo. tit. de hæred. instit. Sed quid si unus pro parte, puta tertia: alter ex assensu instituisse? Videretur hæreditas defuncti in tot partes distribuenda esse, ut si ad assensum redigatur, qui ex assensu instituit, octo uncias: qui ex triente, sit quatuor habiturus. l. interdum eod. tit. Verum si talis hic esset institutio divitis, qualem supra diximus: totum ad pauperem pertinere, nec duos assensum aut plures partes faceremus. quia fingimus, si dives utrunque eodem titulo reliquisset hæredem, ita nuncupasse, *Titius hæres esto:*

Mævius pauper amicus meus ex qua parte me hæredem instituit, ex ea mihi hæres esto, non sic, Ex qua quisque parte me hæredem scripserit, hæres esto. Similior igitur esset hæc institutio ei, quæ refertur à Papi- niano l. qui non militabat. §. ult. l. seq. l. quod si Mævius. ff. de hæred. institut. Seius (inquit) Mævium ex parte quam per leges capere potuit, hæredem instituit: ex reliqua, Titium. Si Mævius solidum capere possit, Titius adjectus, aut substitutus non erit, &c. quod si Mævius nullius capax sit, in totum substitutus admittetur. Hæc si dives (ut ait Quintilianus) utrunque eodem titulo & iudicio vocasset: nulla tum, aut certe non tanta esset controversia. Sed cum unum titulo vocet institutionis, alterum legati: in hoc quæstio est an voluerit dives comprehendi legato duntaxat, quantum pauper in bonis habeat, qui ei omnia sua reliquit, sed hæredis nomine: an vero fideicommissum universale esse interpretabimur, vel legatum quo universitas continetur. Nam sicut singulari, ita universæ res legari possunt; & qui ab hærede recipit hæreditatem, legatarii loco habetur. Ulpian. tit. de legat. & tit. de fideicom. quæ omnia ex his verbis legis 12. tabularum proficiuntur, *UTI QUISQUE LEGASSIT*, &c. Quid dicemus? Quæstio est conjecturæ & voluntatis, ut si ita senserit testator, quomodo sibi à paupere hæreditas relicta est, sic ei sua restituatur: id omnino sequi oporteat, salvo hæredi jure Falcidiæ aut Senatusconsulti. Sed in obscura testatoris voluntate, si quæras de me quid sentiam, præsertim in hoc legati genere: respondebo me pauperi astipulari, sive divitis mentem verisimilem mutuumque amorem consideres, sive ejus verba respicias, *id quod*, &c. quæ verba quia indefinita & generalia sunt, nemo dixerit jus per se, aut corpora continere, nisi pro eo ad quod referuntur. Hic verò quod relictum est à paupere,

NARRATIO.

Habet autem hoc incommodi paupertas, quod quotiens ad amicitiam superioris accessit, affert aliquid dubitationis,

pere, jus est. jus igitur & universale quoddam continent hæc verba, non quantum quid & singulare. Plane si dives ita in testamento scripsisset, *Quantam pecuniam, aut, tantum quantum pauper mihi reliquerit, hæres dato*, quia ipsa verba sui proprietate (quam hic, ut orator, Quintilianus perpetuo non sequitur) quantitatem demonstrant, non quotam portionem. l. Paulus respondit. ff. ad Trebell. census habenda esset ratio, nec ipsius hæreditatis, quod jus est, sed ejus quod in hæreditate esset. l. qui concubinam. §. cum ita legatum. ff. de legat. lib. 3. At hæc verba, *id quod*, vel secundum ipsam Jurisconsultorum subtilitatem, nihil sui significatione demonstrant, nisi quod ad aliud facta relatione continent. Id ipsum jus est, ex quo ut individuum, quantitas nusquam deduci potest. l. cogi poterit. §. inde quaeritur. ff. ad SC. Trebellian. Jus ergo non pars bonorum legato continetur. Atque id omnino meo judicio confirmat Scævola. l. ult. §. Lucius Titius. ff. de legat. lib. 2. l. Lucius Titius. ff. ad Trebell. Rogavit testator filiam suam, quam hæredem ab intestato reliquerat, item & uxorem, ut quicquid ipsa haberent, inter eas commune esset. Confert in medium uxor bona sua, quæ longe minora sunt filia bonis, an uxor igitur ex bonis filia hætenus capiet, quatenus confert vicissim ex suis? Respondet Scævola dimidiam omnino percepturam. Jam vero si pauper divitem non ex asse, sed ex semisse aut alia parte instituisset: nemo dixerit, opinor, quia minus est in semisse pauperis, quam in eadem divitis parte, æstimationibus corporum quæ partibus continentur, rem ita moderandam esse, ut pauper è testamento divitis non semissem habeat, sed quanti suus esset semis. Igitur quæ de parte ad partem, de toto ad totum una & eadem

ratio est. Nec enim quis huic loco adprabit, quod longis post temporibus à Justiniano alia alibi ratione introductum est in dote & donatione propter nuptias, const. 92. de æqualitate dotis. Nec quod dicitur in l. Imperator. §. ult. ff. de leg. lib. 2. Id enim eo fit, quia in majorem partem nemo gravari potest, quam testamento acceperit. Age, si nihil esset in hæreditate pauperis præter jus ipsum, in quo nomen hæreditatis subsistit, an diceremus inane & ridiculum legatum esse divitis & amici? cum multo magis verisimile non sit, divitem amicum beneficentiam suam, non uberiori esse voluisse, quam pauperis esse potuerit erga se. Denique non video qua solutione evitari possint illa duo argumenta, quibus Quintilianus hic noster utitur. Prius in jure consistit, posterius in æquo & bono. Nam si posuerimus (inquit) eo modo testamentum fecisse divitem, quo pauper: contra pauperem, quo dives. si census non juris rationem habeas, an reposcet dives ab hærede pauperis, id quod, vel, tantum quantum ipse testamento suo pauperi dederat? atqui hæredem ex asse instituerat. Nec igitur id fieri potest, nec verisimile est, pauperem tanto legato hæredem suum onerare voluisse: cum si ad quantitatem bonorum, non ad titulum illum respiceret primi vel secundi hæredis, aut fideicommissarii, aut legatarii universalis, aut partiarum (quæ plena honoris sunt nomina) certo sciret, ut vel minima pars sibi à divite quocunque titulo relicta esset, hanc suas omnes facultates excessuram. Alterum argumentum (ut diximus) in æquitate positum est. Pauper nunquam mutavit testamentum. Sive auctæ, sive diminutæ fuissent ejus opes & facultates, atque ante divitem decessisset, totum hoc ad eum pervenisset, eodem titulo, eodem testamento. Cur

nis, fide an utilitatibus amet. Officia ad versus se mea no-
verat dives, assiduum me hæsisse lateri sciebat. tenuitas
mea afferebat hanc ei dubitationem, ut posset quærere an
istud amicitia fecissem. Itaque cum sciret mortem esse,
quæ de animis diceret verum: testamenta, quibus omnem
affectum fatemur: ita supremas tabulas ordinavit, ¹ ut ad-
versus me dicere vellet animo meo. Bona interim sua apud
istum deposuit, dum sciri possit, quid de illo ipse sensis-
sem. Dari mihi jussit id, quod ego testamento meo darem.
Si cogitationem intra angustias facultatum mearum tenuit
præter id, quod ingratus videri potest amicus, non mul-
tum ejus interfuit, quid ego scripsissem. Lectæ sunt ta-
bulæ meæ: constitit fides amicitia: omnium bonorum
institutus hæres erat: hoc plenior animus meus, quod sine
exceptione. Igitur quod ad me pertinet, aperui pectus,
& conscientiam protuli: & qua rerum natura patitur, vi-
scera pene mea in conspectu vestro sunt. ² Iste hæres adhuc
non ostendit testamentum. Sed scio non esse præsentis
temporis disceptationem, uter mereatur: satis enim vo-
luntas defuncti comprehensa tabulis est. Institutus es pri-
mo loco hæres: non facio tibi istius honoris controversiam.
Quæritur hodie, quid debeas mihi. Si judicia mea adver-
sus amicum intra legatum stetissent, legatum à te peterem.
Hæredem omnium bonorum habui, hoc ut sim postulo.
Ut scriptum non esset, iudices, iniquum erat offerri mihi
quantum habeo, tanquam is qui defunctus est, dari mihi
jusserit, quantum ego illi dare possem. Ingens autem ho-
rum differentia est. id mihi dari jussit, quod ego illi meo
testamento darem. Non habet in hoc interpretationem
modus, quantum pensatione constet, numerari potest, &
recipit

to. Cur ergo non idem in legato divitis
servabitur? Sed commentaria non edi-
mus, nec hujus loci est hanc controver-
siam tractare in utranque partem accu-
ratius. *Erodianus.*

¹ *Ut adversus me dicere vellet animo*

suo.] Lege: *ut adversum se discere vellet*
animum meum. Idem.

² *Iste hæres adhuc non ostendit.]* Supple,
pectus suum, nec conscientiam suam &
amicitiam erga divitem protulit, qua
mereretur institui. Idem.

recipit comparationem. Quod reliquit, quantum fieri potest, dari voluit. eadem rei natura est. Itaque si illi pecuniam testamento meo legassem, pecuniam peterem, nec ferrem te dantem pro pecunia aliquid, quod esset tantundem. Si mancipium reliquisssem, mancipium deberes, nec diceres mihi, ¹ Accipe quanto istud est. Id mihi dari iussit, quod ego illi darem. Quid ego autem dabam illi? hæreditatem, quid peto? hæreditatem, quid scripsi? bona omnia, quid vindico mihi? bona omnia. Voluit simile esse iudicium suum meo testamento: & quodammodo invenit rationem, qua posset iudicare post mortem. Istud vero quale est, quod offers? Reliquit mihi dives amicitiam paupertatem? Non statim de animo loquar: interim potestis permutata (ut sic dixerim) translataque invicem fortuna æstimare jus. Fingamus enim hoc aliquem pauperem scripsisse de divite. Quomodo causam explicamus? Alium fecit hæredem, iussit amico locupleti tantum dari, quantum ipse sibi testamento daret. Sit inventum tale testamentum, quale est meum, num ab hærede tantam pecuniam peteret, quantam ipse possideret? Non, ut opinor, nam ne posset quidem dari. Sed illud succurrit. Dari tibi iussit, quod titulo testamenti dabis: dabis autem hæreditatem, nihil ultra hæreditatem petere debes. Atqui jus idem est, verba eadem sunt: nec cum personis lex mutata est. Nunc ut animum quoque intueamur testantis: hocci-ne illum voluisse existimatis? ideo inquisivit meam fidem, ideo vitæ experimentis credere parum putavit, ideo in ipsum irrupit animum, & penitus intuendam omnibus hominibus mentem dedit, ut mihi hoc relinqueret quod habebam? Est quare aperias testamentum, est quare omnem spem tibi in posterum excidas. Sciunt propinqui mei nullum alium mihi cariorem fuisse: sciunt, si qui alii fuerunt amici, totam mentem meam deditam uni fuisse. Quid interest animi quantum sit quod totum est? Omnium bono-

rum

¹ Accipe quanto istud est.] Immo, quanti. Gron.

rum hæres, quicquid habui, quicquid servavi, quicquid longæ frugalitatis superfuit. Accessissent huic testamento subitæ opes, idem erat. Neque ego nunc divitias peto: paupertate confuevi, frugaliter vivere scio, nulla mihi gravis necessitas est. Illum illum titulum amplector omnium bonorum. Si quid inferi sentiunt, cognosce animum meum, sicut voluisti, tibi vixi, tibi moriturus fui, nulli alii in hoc pectore locus fuit. Hoc te omnium bonorum meorum hæredem instituit. Post hoc testamentum dicat aliquis se mereri.

CCCXXXIII.

Pauper impensis divitis disertus.

PATRONUM OPTARE LICEAT. INGRATI SIT ACTIO. Adolescentem dives pauperem impensis suis in Athenas misit. rediit ille disertus. Detulit divitem quidam reum proditionis, & optavit patronum pauperem illum, qui divitis impensis profecerat. Egit pauper: non tenuit. Accusatur à divite ingrati.

S E R M O.

Intelligitis huic adolescenti cum summo respectu divitis agendum, ita demum enim videbitur id quod fecit, necessitate fecisse, si de illa queretur. ³ Et in totum hoc servare in omnibus controversiis, que ingrati lege continentur, debemus, ut hi, qui rei sunt, in ipsa actione ingrati non sint. Raro valde intervenient controversiæ, in quibus hoc queratur, an is, qui ingrati reus est, acceperit beneficium. Pleræque (sicut hæc) divertunt eo, ut quæstiones habeant, An quisquis acceperit beneficium, & non reddiderit, ingratus sit: an omnia

¹ Quicquid longæ frugalitatis superfuit.] Lege, frugalitati. Idem.

² Impensis suis in Athenas misit.] Excidit vox. Scribe: in studia Athenas misit: Ut apud Vellejum lib. 2. Cæsar Apolloniam eum (Octavium) in studia miserat Idem.

³ Et in totum hoc servare in omnibus controversiis.] Eadem fere verba apud eundem Quintilianum lib. 7. cap. 5. Ingrati quoque qualiratis actio est: in quo

genere queritur, an is cum quo agitur, acceperit beneficium: quod raro negandum est. ingratus enim est qui negat. An quantum acceperit, reddiderit: an protinus qui non reddiderit (ita enim legendum est) ingratus sit: an id quod exigebatur, debuerit: quo animo sit. Quæ omnia hîc præcepta adeo servantur, ut nullus jam negaturus sit meo iudicio, has declamationes illius Quintiliani esse. *Ærodius.*

an omnia quaecunque exigebantur, prestare debuerit: an potuerit. Gulosus figurarum ducet has species, ut hic pauper imputet diviti, tanquam pravaricatus sit. Id autem si intellexerint iudices, vel propter hoc illum damnabunt, quod pravaricatus: vel propter hoc, quod hodie certe, ubi patronus non optatur, accusat illum quem vult videri pravaricatione dimissum. Ergo quod ad meum consilium pertinet, hic invitus egit: ea qua dicenda accepit, pertulit.

DECLAMATIO.

Est videlicet, iudices, hoc quoque in potestate fortunæ, ut in contrarium bona ipsa convertat. Maximum me à divite accepisse beneficium, quod mihi consummare studia contigerat, quis negaverit? cum interim maximorum mihi malorum causam hoc ipsum attulit, quod videbar disertus. Adeo ut si mihi exuere hanc partem persuasionis liceret, amputare vocem, & velut omnem usum loquendi perdidisse malueram, quam cum homine de me optime merito jam bis confisterem: & prioris tamen iudicii manifesta excusatio erat: iussus loquebar, hodie quem modum teneam actionis, quibus vocibus optime (ut jam sæpe dixi) de merito satisfaciam, reperire non possum. Vera sunt enim illa quæ dixit.

NARRATIO.

Pauper ego natus, & contra facultatum rationem mearum, infelicis hujus eloquentiæ studiosus, hujus liberalitate, hujus opibus peregrina studia, clarissima exempla, otium, quo plurimum studiis confertur, sum consecutus: utinam non usque ad invidiam. Nam mihi cogitanti, cur integerrimum virum, optimum civem, calumniator ille proditoris reum fecerit, nihil succurrit aliud, quod fecutus sit, quam ut ego agerem. Habebat enim jus optandi patronum, & hanc leges dederant potestatem: & forsitan quærebat etiam contra absolutionem innocentis rei hunc

colorem,

[Malueram quam cum homine.] Scribe: maluerim, quam cum homine de me optime merito jam bis consistere. Gron.

colorem, ut videretur ideo dimissus, quia ego egissem. Hoc ei certe non contigit. Reum offendi, non me hercule supervacua asperitate verborum (ab hac ego enim me, quatenus fides agendi permiserat, ¹ abstinuisse animum confiteor) sed perferenda fuerunt mandata falsa, verum criminosa: conficta, verum invidiæ tamen plena. Quod si quid esse in ratione dicendi videtur, si quis me infestam attulisse credit orationem, accedit hoc quoque gloriæ optimi civis, quod me accusante absolutus est. Ingrati reus sum. De prima parte causæ, iudices, non faciam controversiam, neque fas est. Accepi beneficium, quantum maximum dare parentes liberis possunt. Non enim si fortuna infelicissima ad hoc officia studiis meis dedit, non tamen ista animo præstantis æstimanda sunt. Accepi pecuniam, votum, ² spem futuram in posterum vitæ, infeliciter, etiam si mihi hic defendendus fuisset. Accepi beneficium, ne illud quidem inficiabor, non reddidi. Non tamen continuo sequitur, ut ingrati lege teneatur, qui acceptum beneficium nondum pensaverit, alioqui nemo est qui non calumniæ genus possit incidere. Nam ut huiusmodi omittam tempora, statim certe, ut accepit beneficium, accusari potest: nondum enim reddidit. ³ Quod si non continuo ingratus est, quia paria non fecit: superest, ut illa nobis intuenda sint, an omnia præstari iis, qui beneficium dederint, oporteat: an id, de quo cognoscitis, præstari oportuerit: ac postremo, an potuerit. Non omnia esse præstanda etiam parentibus dico: alioqui nihil est periculosius acceptis beneficiis, si in omnem nos alligant servitutem. nam etiam scelerum, si ita videatur his, qui nos meritis obligavere, afferunt

¹ Abstinuisse animum confiteor.] Fort. abstinuisse nimium, Idem.

² Spem futuram in posterum vitæ.] Lege, futurae. Idem.

³ Quod si non continuo ingratus, quia paria non fecit.] Aristot. lib. 8. de moribus. Exigit (inquit) amicitia non quan-

tum debetur, sed quantum præstari potest. Neque enim semper id fieri possit, ut erga Deos & parentes, quibus nemo parem unquam retulerit gratiam: & tamen qui quoad ejus fieri potest observat eos & colit, is vir bonus & gratus habendus est, &c. *Erodianus.*

afferunt necessitatem. Quapropter illa in confesso erunt, neque facturum aliquid adversus rempublicam ex voluntate ejus, à quo beneficium acceperit, eum qui acceperit: neque impium erga parentes necessitate tali futurum, neque inhonestum, neque ea, quæ fieri non poterunt, præstaturum. Quod si luce ipsa, judices, clarius est, jam intueamur, an hoc, quod me præstare debuisse dicit, præstari oportuerit. Fortior sic ageret. ¹ Advocationem negare contra reum proditoris non debui. Oportebat non deesse legibus vocem, oportebat esse aliquem qui in summis reipublicæ, ut tum videbatur, periculis excuteret veritatem. Dicebatur proditor aliquis: clamabat delator, si mihi vox esset, si quid eloquentiæ natura tribuisset, jam vobis ostendissem, quæ cum hoste commercia, quod discrimen totius reipublicæ, quam hæc omnia, quæ in conspectu sunt, in ultimo periculo essent. ² Hicine eum, qui accusari posse videbatur, tacere oporteret? Mihi aliter agendum est. Ego utilitatibus publicis contra stetissem: ³ ego vero hæc omnia supra me maluissem, quam tanta merita asperiore ulla voce violare: sed necessitati quid faciam? Delator jus habet. contra omnem meam deprecationem publica auctoritas nititur. ⁴ Conscientia mehercule facere hoc viderer: ac timuisse, ne si illi causæ vox contigisset,

¹ Advocationem negare contra reum proditoris.] Cicero pro Sylla, Intelligebat hanc nobis à majoribus esse traditam disciplinam, ut nullius amicitia ad propulsanda pericula impediremur. Idem.

² Hicine eum, qui accusari.] Ærodius: Hic me eum. Potius: Hicine eum, qui accusare posse videbatur, tacere oporteret? Gronovius.

³ Ego vero hæc omnia supra me maluissem.] Ærodius, supra me esse maluissem: aliis tribuit suppressere. Scribendum: Ego vero hæc omnia suppressi maluissem. Idem.

⁴ Conscientiâ mehercule fecisse.] Hoc est, Delator ille & accusator, hoc conscientiam suam qui calumniose accusaret, fecisse videtur ut ex lege, qua patroni in capitalibus causis ab accusatore desiderantur, me disertum & eloquentem à Prætoribus aut Proconsulibus posceret: ideoque timuisse, ne si divitis causæ & defensionis vox mea aut cujusdam alterius oratoris eloquentissimi & solertissimi contigisset, detegeretur ac prodiret in medium calumniosa & temeraria ejus accusatio. Quod tamen me accusante accidit: quare lator & gratulor. Ærodius.

gisset, in medium scelera prodirent. Ego vero suscepi causam, nec timui ne vincerer. Non igitur objicere debes mihi, in quod coactus sum, illa quæ fuerunt in mea potestate si deprehendisti, ostende: si vultus infestus, si vox incitator, si quid ultra necessitatem, neque ista ego imputo. Non enim poteram, neque erat adversus innocentiam tuam ingenio locus. Itaque discessi à iudicio lætior, quam reus ipse: & velut editis necessitate operis ad gratulationem cucurri. Nec me ei in reliquum eximo tempus, debere confiteor: da, quem defendam: da pro quo loquar. Si quid adversus illum nocentissimum delatorem invenire possumus, impera quod vis: in quantumcunque tua ista vox est.

CCCXXXIV.

Proditoris accusator ex defensore.

3 CUM DAMNATO PRODITIONIS PATRONUS EXULET. Affuit reo proditoris, absolutus est: ille petit ab absoluto pecuniam quam pactus erat: non dantem detulit reum proditoris: damnavit. Petitur in exilium.

DECLAMATIO.

CUM DAMNATO PRODITIONIS ET PATRONUS EXULET. Damnatum esse proditorem certum est, & hunc fuisse patronum, quo modo tamen defenditur? quo modo proditorem defendit. Hoc sic persuaserat, etiam ante experimentum, nullam esse ingenio suo malam causam. Non fui, inquit, patronus eo iudicio, quo

1 *Nec timui, ne vincerer.*] *Lege vincere.* Significat enim certum sibi fuisse fore, ut vinceretur ob innocentiam accusati. *Gronovius.*

2 *Ad gratulationem.*] *Vet. cod. gratulationem,* quod prætermissum novimus. *Pitb.*

3 *Quintilia. lib. 5. cap. 10.* Lex est, *Qui patri proditoris reo non affuerit, exheres sit. negat filius nisi absolutus sit.*

quid signi? Lex altera, *Proditoris damnatus cum advocato exulet.* Cicero pro L. Sylla. Cæteris in causis etiam nocentes, viri boni si necessarii sunt, non defendendos esse non putant. In hoc crimine non solum levitatis est culpa, verum etiam contagio sceleris, si defendaseum, quem obstrictum esse patriæ suspicere. *Ærodius.*

quo damnatus est. Si verba legis intueri velimus, nihil hoc ad præsentem cognitionem pertinet. Satis est enim probare & illum proditorem, & te patronum fuisse quandoque. Sed videamus, quid secuta sit lex. Non mehercule tantum putem providisse legumlatorem, quantum ad versus te probamus. Patronum enim voluit exulare, non confcium. Illa prorsus locutus cum advocatis videtur: Sane suscipitis alias temere causas, ubi privatæ leges erunt, & ad unius commodum pertinebunt: cum vero de proditione agetur, diligentius intuemini: etiam si vobis nihil ipsi confitebuntur, at hoc, si non satis momenti publica pericula habent, vestri respectu capitis, inquirete. Hoc igitur quod de lege cautum est, proditor advocatum habuit, licet illi nihil profuerit. Nunc vero quam necessarium ex eventu ostenditur, proditor absolutus est. Has illi artes timuerunt, hanc calliditatem advocatorum. Constituit enim natura arma nequitiae, per quæ abducantur iudicium animi. Sed ipso, inquit, iudicio, quo damnatus est, non fui patronus. Volo interim sic agere, tanquam nullam reipublicæ injuriam fecerit. Etiamnum hoc satis est: advocatus proditoris fuisti. Fingamus igitur ampliatus fuisse iudicium, & tantum primo iudicio patronum illum: nonne damnatio sequeretur, quod omnino patronus fuisset? Non ergo tempus intueri debemus, sed causam, si homo idem est, si crimen idem, si lex eadem. Putemus ab alio esse damnatum. Non enim proderit tibi istud, quod imputas: tunc enim diceres, ignoravi: & idem me, quod iudices, fefel-

I Fingamus igitur ampliatus fuisse iudicium. Olim ita sapius causæ ampliatae sunt, ut quædam per octo patronos acta sit, imo ad duodenos perventum est, inquit Asconius. quod merito improbat Cicero in Bruto. Quid igitur si unus uno egerit, alter altero iudicio? in hac re divisione uterer. nam si iudices ex lege Acilia, Glaucia, Servilia, aliisque huiusmodi, Amplius pronuntiassent,

cum jam nihilominus videretur reus damnandus esse: tum utroque patrono defendente, damnatum proditionis reum existimarem: quare ambos legi obnoxios. non autem si ideo pronuntiaverint, quia iis revera non liquebat. Hæc forma jam nullis non est cognita. Sed de hac re vide potissimum Ciceronem in oratione pro domo sua ad Pontifices. Idem.

fefellit. Nunc proditorem sciens defendisti. ¹ Nihil dico de
advocatione: testem perdidisti. Tantane lucri cupiditas?
sic proditores corrumpuntur. ² sic prorsus homo nocentissi-
mus cum advocato suo locutus est: Ego quidem prodidi:
sed magnam pecuniam accepi: & tibi sufficit. Quæritis, ju-
dices, quantum promiserit petenti? non potuit proditor
solvere. Ergo quantum in isto est, proditor vivit? nec
vivit tantum, sed etiam insidiatur, & ad hoc necessitate
solvendi urgetur: addidisti homini nocentissimo pecuniæ
necessitatem. Unde temporum mutata conditio est? ³ Pe-
cuniam non accipiebas: ita nunc ille, quod punitus est,
merces hujus vindicata est: pecuniam non acceperat.

CCCXXXV.

Infamis in novercam, vulneratus.

Infamis in novercam cum patre peregre profectus est: cum in latrones
incidissent, fugerunt. Pater reversus adulteros inclusos in cubiculo
deprehendit: occidit uxorem: adulterum vulneravit: is fugit, po-
stea vulneratus filius venit. Interrogavit eum pater, à quo vulnera-
tus esset: ille à latronibus dixit: curavit eum pater, & reddit causas
mortis voluntariæ filius. C. D.

DECLAMATIO.

ADversus mala & injurias fortunæ, & gravem plerif-
que vitam, unum natura remedium invenerat, mor-
tem. Nec quisquam potest tam crudelis legum lator fuisse,
qui hominem ⁴ innocentem vita puniret: cum & hoc ipsum
sit calamitatis genus, mori velle. Necessaria tamen vestra
cognitio est, ⁵ ut non, quia istud liberum esse innocentibus
non oportet, sed quia multi sunt, qui sic conscientiam
emit-

¹ Nihil dicam de advocatione.] Hoc
est, de pacto advocationis. & testem
perdidisti, nempe proditorem exulem, qui
de pacto testimonium dicat, quem de
advocatione mercenaria, & patrocinii
salario interrogem. Idem.

² Sic proditores corrumpuntur.] Immo
corrumpunt. Gronovius.

³ Pecuniam non cupiebas.] Hic locus
sic fortasse restitui potest, Pecuniam cu-

piebas, pecuniam non acceperas. Itanunc
ille quod punitus est, merces hujus vindicata
est. Herodius.

⁴ Innocentem vita puniret.] Dum ei
necis adversum se potestatem adimeret,
tum cum mors ipsa, jam vita beatorum est.
Idem.

⁵ Ut non, quia istud liberum.] Leges
utique non. Idem.

emittunt: & ideo ¹ adjectum est damnum sepulturæ, ne se putent poenas effugisse. Ideo ego hanc vitam olim invisam tam diu tuli, donec filius meus sanaretur, ne viderer aliqua conscientia mori velle. Mori volo: nihil me commisisse manifestum est. Et jam satis rationem vidcor reddidisse: mori volo senex: habet suos vita terminos. Dum membra sufficiunt, dum in officio vires sunt, ² quotamquamque partem habeo viventis. Cum adhuc haberem uxorem, matrimonio inutilis eram: nec mirum, si quem concupivit juniorem: occidere adulterum non potui. Non miraretur me mori velle, si quis vidisset fugientem. Quam tarde feci? felicissimus fuisset, si me latrones occidissent. Accedit illud, filium habeo: mori volo, dum salvus est, dum illum relinquere superstitem possum: pene illum nuper amisi. Quid futurum erat, si non potuissem sanare? Bene, Dii, quod leve fuit vulnus. non accidet hoc mihi iterum. Ego scio, in quibus cogitationibus fuerim: si in majus periculum filius meus venisset, ³ non expectassem vos, ut perirem. Nondum de adversis loquor: hæc ipsa me ad mortem ducunt, ⁴ quæ ex voto contigerunt. Veniamus nunc ad querelas. Infelix sum: peregre proficisci volui: in latrones incidi: vivere me miror: accessit dolor, ⁵ à filio meo deductus sum. Non queror de ipso: omnis mihi ratio adversus fortunam est. Intervenerunt latrones:

non

¹ *Adjectum est damnum sepulturæ.]* Lex enim erat, Qui causas in Senatu voluntariæ mortis non approbaverit, insepultus abjiciatur. de qua infra. *Ærod.*

² *Quotamquamque parte.]* Lege, dum quotamquamque. *Idem.*

³ *Non expectassem vos ut perirem.]* Hoc est, non expectassem ut causas voluntariæ mortis vobis Senatoribus approbarem. *Idem.*

⁴ *Quæ mihi ex voto contigerunt.]* Contigit enim ut inveniret filium suum adulterum non esse, nec infamem in novercam. Id cum ex voto contigerit,

ideo tamen mortis ei causam & desiderium attulit, quod filium interrogando de adulterio, videtur hoc ipso, si non crimine, at suspicione criminis non leviter eum aspersisse. *Martianus l. 3. ff. de bonis eorum.* videri autem & patrem qui sibi manus intulisset, quod diceretur filium suum occidisse, magis dolore filii amissi mortem sibi irrogasse, & ideo bona ejus non esse publicanda *Divus Adrianus rescripsit. Idem.*

⁵ *A filio meo deductus sum.]* In cursu latronum à filio meo separatus & sejunctus sum. *Idem.*

non stetit mecum filius, cum pro me pugnarem: feci aliquid & ipse scelerate: solus reversus sum, tanquam scirem filium salvum esse. Insecuta est alia fortuna, uxorem adulteram inveni. Quid accidere gravius huic ætati potuit? velut exprobrare mihi visa est fortuna, quare uxorem post juvenem filium duxissem. Ex eo, quod deprehendi, illud quoque colligo, diu adulteram fuisse. Paulo ante profectus eram, statim in cubiculo adulter, tanquam sciret me non reversurum. Quantum hinc cœperim dolorem: deprehendi, quod ipsos adulteros puderet: tenebris absconderunt, tanquam nefas. Non est hoc ad mortem satis? adeo me laborasse iudicio, ut nescirem, quam ducerem? adeo me nescisse, quid in domo mea ageretur, ut non fuerim deprehensurus, nisi fugissem? Destituit me fides illa, quam speraveram fore solatium senectutis. demens ego, cum talem haberem uxorem, peregre profectus sum. Abducebam mecum etiam filium. Mori volo, quia uxorem meam occidi: qualemcunque, licuit: scio. Sed non semper ad animum pertinent iura. Occidere adulteros lex permittit. Ego mihi sic irascor, tanquam nefas fecerim: aut si quid in hac parte consolari vultis, mori volo, quod adulterum non occidi. Hoc tantum me dicere putatis, quod me non vindicavi, quod nescio quis fuerit: & forte perftet hic mecum, & quod has manus evaserit, gratuletur quod non occidi, vulneravi: ita ille & salvus est, & beneficio meo vivet. Pœnitet, quod non ab adultero cœpi: circa uxorem moratus sum, tanquam illa plus sceleris fecisset: interim fugit ille juvenis & velox. Mori volo, quod adulterum non inveno. unde venit? quis hominum fuit? non inveniri in civitate hominem vulneratum? quos ego non domi medicos adhibui? omnes illos interrogavi: num quis alius? nemo erat, nisi quem latrones vulneraverunt. Et nunc ille me deridet ubicunque, & fortasse jam sanus est. mori volo, satis iusta moriendi causa erat, si calamitas mea hæctenus stetit. Accedit huc, quod fortuna nostra

stra

stra dedit malis suspicionem. Nihil est hoc loco, fili, quod me suspicari putes. Non habebam causam parcendi homi periturus. Ego te vero innocentem puto: ac si hoc non credis, curavi, sanavi: alioqui te & hodie occidissem. Constat tibi innocentia: sed nunquam potest constare sibi fama: vis scire quæ inimici nostri loquantur? ¹ Ira * actus me in latrones incidisse. solet fieri: summum est. Sequens scio: sed nemo de hoc loqueretur, si uxorem non deprehendissem. Mirantur, quod patrem in illo periculo reliquisti. ego te puto fecisse sapienter: & si crimen est istud, utrique commune est: nam & ego fugi: non eramus pares: quid attinebat periclitari? utrumque nostrum fecisse summo consilio puto. In latrones incidimus, & recessimus, fugimus: nemo persecutus est. Quid ergo est? Ego gaudeo, qui non potui aliud majus beneficium dare, quam ut salvus esses. Sunt qui te putent pro me pugnare debuisse. Querebar paulo ante de infirmitate corporis: mihi ne mentem quidem satis constare credo. ² Cum convenissem, uxorem adulteram occidissem, postea in domo viderem vulneratum, interrogavi, quis te vulnerasset. Sed dignus sum morte: infamavi te adulterio. In latrones incidimus. Ego te interrogavi, quis vulnerasset: non, fili, maligne: sed quomodo excidunt multa his, qui expaverunt. percussus illo metu ignoravi, quid facerem. Mali istud aliter accipiunt. Irascor manibus meis, quod adulterum tantum vulneraverim: nulla ad te pertineret infamia,

¹ *Ira actus.*] Sic vet. cod. cujus vestigiis malim ita legere, loquantur irati: me in latrones incidisse solet fieri: summum est sequens, scio, sed nemo, &c. Pithæus. *Ira actus me in latrones incidisse.*] *Ærodius* de sententia Briffoni: *Mirantur me in latrones.* Quæ ipsa veritas est: nec debuit Pithæus aliud quid querere. Quod deinde, graviter affectum est. *Ærodius*: *summum via periculum est. Sequens scio.* Fortasse: *solet fieri: non novum est, frequens est, scio, & nemo de hoc loqueretur.*

Quod de eo loquuntur, indicium est mirari. Gronovius.

² *Cum convenissem.*] *Ærodius*: *Cur cum venissem.* Malim: *Domum cum venissem.* Intelligitur particula causalis, non modo saepe, sed & eleganter sic omitti solita. *Mihi ne mentem quidem constare satis credo. nam domum cum venissem, & ibi ista mihi contigissent, interrogavi.* Hanc interrogationem fingit se accipere tanquam mentis parum sanæ argumentum. *Idem.*

mia, si occidiffem. Nunc congruere hæc inter se videntur falso quidem: videntur tamen: ego nescio quem vulneravit: tu vulneratus es. Non prodest nobis, quod noverca est. Hominum iniquitatem ne odio quidem defendimus. Ego te nunc si non curaffem, viderer filium occidisse. Hanc ego infamiam ferre non possum: tua aliqua ratio est: tibi longa vita superest: poteris approbare innocentiam, cum duxeris uxorem, cum fidem illi maritalem præstiteris, cum totius te vitæ gravitas resolvat. Ego enim si nolo mori, morior antequam adulterum inveniam. Vis adjiciam ad hoc causas moriendi? irascor tibi, nescio quem illum invenire non potes. Debet istud ignosci meæ senectuti: tu nec quæsiisti.

CCCXXXVI.

Ager communis, & novæ tabulæ.

Pactus cum fratre majore, ut agrum communem paternum ille susciperet, & omni æri alieno satisfaceret: tabularum novarum lege lata partem agri petit, ille C. D.

DECLAMATIO.

Ager, quem communem nobis esse dico, patris nostri fuit. Is duos liberos reliquit, æquum utrique jus, eadem utrique onera æris alieni mihi (ut nunc est) nihil. Cessisti, inquit, mihi. Si hoc sine ulla conventionem fecissem, si nulla opponi huic tuæ voci posset exceptio, dicerem. Circumscripsisti fratrem, nec difficile fuit, minorem. Quod si nulla vi coactus, nullis insidiis, quod nobis solum pater reliquerat, tibi uni concessi, debes referre animo gratiam, ut hoc fratri bene diceretur: sed quatenus exuis nomen

1 Cum totius te vitæ gravitas resolvat.] est Thaddæo, neque Arodio. Et certe Scribe: absolvat. Idem.

2 Quod nobis solum pater reliquerat.] Scribe: gratiam. Hoc forte: quod nobis pater reliquerat, solidum fratri bene diceretur: sed quatenus exuis tibi uni concessi. Idem.

3 Ut fratri bene diceretur.] Idem non

Idem. nomen istud, & nos ad jus, forum, vocati Idem.

nomen istud, & nos ad jus solum vocas, sub condicione cessi, sic enim tanquam alieni loquamur. ¹ Stari voce mea sit æquum conventionione pactorum. Quod quale fuit? ut agrum possideres. Ita, ut opinor, ut æs alienum ² quod patris tui fuit, solveres. Nullam igitur hujus agri habuisti adhuc propriam possessionem. Quia quæcunque sub condicione traduntur, ita demum fieri possunt propria ac peculiaria, si conditio consummata est. Fuit igitur usque ad tabulas novas communis nobis ager. ³ Et ut facilius appareat, fingamus te æs alienum noluisse solvere, egisse pacti hujus poenitentiam? numi dubium est, quin ego venturus optimo jure in hanc fuerim possessionem? non quæritur, ut opinor. Nam etiam si hoc inter nos convenerat, ut tu æs alienum patris solveres, cogere eo tamen te non poteram, una solutio erat pacti inter nos facti, ut rursus omnia communia essent, id est, ut & agrum possideremus, & æs alienum duo solveremus. Ergo convenit, ut ager tuus ita esset, si æs alienum solveres. Nam solvisti, quo jure vindicare potes eam rem, cujus pretium non dedisti? Ideo, inquit, non solvi æs alienum, quia novæ tabulæ intervenerunt. Equidem querebar, quod non solvisti: cæterum nihil mea interest, qua causa non solveris, cum agrum ita demum habere potueris, si solvisses. ⁴ Sive istud tua voluntate factum est, sive liberalitate creditorum, sive (ut manifestum est) publica necessitate, non solvisti. Quid si hæc tabulæ novæ tam mihi factæ sunt, quam tibi? nam (ut paulo ante dicebam) communem agrum constat fuisse. Pater noster contraxerat cum multis: non erubesco, non retinendum agrum ⁵ habebamus. Habes, namque ego hoc ipso

¹ Stari voce mea sit æquum.] Thadæus: Stari jure mea sit æquum. Ærodius: Stari vero ei, quod sit æquum, & conventionione pactorum oportet. Fortasse: Stari omnino est æquum conventionione pactorum. Idem.
² Quod patris tui fuit.] Immo, quod patris nostri fuit. Idem.

³ Et ut facilius appareat.] Lege: Id ut facilius appareat. Idem.
⁴ Sive istud tua voluntate.] Malim tarditate, aut aliquid tale. Idem.
⁵ Habebamus. Habes.] Lege: non retinendum agrum habebamus ambo hæredes. Ærodius.

ipso quod tibi cessi, dominum egi. Igitur cum essemus hæredes patris nostri, debuimus ambo. Id sic colligo. Finge esse aliquem ex creditoribus petitorum: nunquid petere à te totam summam potest? minime, ut opinor. Duos enim pater noster filios reliquit: & necesse est, sicut bona, ita onera quoque esse communia. Partem ergo tu debuisti, partem ego: quo efficiebatur, ut partem solveres. Faciamus hoc manifestius. Finge esse aliquem ex creditoribus, qui partem crediti sui à me petat: quid respondere possum? agrum fratri dedi: cum fratre meo convenit mihi, ut ille solveret. Num dubium est quin diciturus fuit creditor: Partem tu debes mihi: patri tuo credidi, cujus ex parte dimidia hæres es. ¹ Annon possum à te petere, semissem petere non possum? Ergo etiam si conventionem æs alienum transferebatur à te, jure tamen & veritate erat & meum. Igitur tabulæ novæ factæ tam me debito omni liberaverunt, quam te. id enim remiserunt, quod ex parte à me peti poterat, ex parte à te. Sed animus tamen is fuit pacti hujus, ut totum æs alienum meum fieret. Spectemus ergo totum animum: neque enim ego negaverim id intuitos esse nos, & ita cogitasse, ut omne æs alienum tu solveres. Num alioqui dubium est, aut deduci omnino in controversiam potest? An ego tibi parte agri mei cessurus non fuerim, nisi si quod pretium soluturus videreris? Quin si ulla spes mihi novarum tabularum & hujus necessarij in civitate nostra remedii fuisset, ² recepturus fuerim, id quod retineo. Ergo sive jus spectas, commune æs alienum fuit, tabulæ novæ utrique profuerunt; & tu non totam aliter possessionem habere debes, quam si æs alienum solveris: sive animum spectas, is utriusque fuit, ut tu venditione agri æs alienum solveres; ego æstimaram me onere

à te

¹ Annon possum à te petere.] Thad-
 daus, An possum. Præclare doctissimus
 Facodius: Asssem non possum à te petere;
 semissem petere possum. Nam quod r'ò sed

interponit, ei condonandum. Gromv.
² Recepturus fuerim id quod retineo.]
 Scribe: retenturus fuerim id, quod repleo.
 Idem.

à te liberari, cui agrum dabam. nunc id quod tu mihi præstaturus eras, respublica præstat.

S E R M O.

Summa partes sunt æquitatis.

D E C L A M A T I O.

Pater nobis idem fuit, eadem onera nobis, eadem bona reliquit; cur tu locuples es? Apud te ager totus, pro quo nihil impendisti, nihil numerasti: ego nudus, ego egenus. Erat hoc tolerabile, cum viderer in hoc tecum positus. Aufers mihi civitatis beneficium, & me sic relinquis, tanquam pater præter æs alienum nihil reliquerit. Tum quoque invitus feci: ætatis meæ¹ infirmitati consului. Si hæreditate ager iste venisset; inhumane cum fratre non partireris. Non tantum sanguinis nos jura conjungunt: aliquid & ipsa necessitas, aliquid & ipsa societas.

C C C X X V I I.

Seditio populi & exercitus.

2 QUI CAUSAS IN SENATU VOLUNTARIÆ MORTIS NON APPROBAVERIT, INSEPULTUS ABJICIATUR. Pauper & dives inimici, utrique domus & uxor, & liberi. Dux creatus bello dives, cum bis acie victus esset, processit pauper, qui & disertus erat, & dixit prodi rempublicam à divite. Impetus in domum divitis factus est à populo, & domus incensa, & interfecti liberi cum uxore. Vicit tertia acie dives, & in potestatem hostes redegit. Exercitus divitis domum pauperis incendit, & uxorem & liberos interfecit. Vult mori pauper ratione in senatu reddita. Dives C. D.

S E R M O.

Quotiens hoc genus materia dividam, necesse habeo id dicere, quod jam sepe dixi, 3 me nullam voluntatem cujusquam contra the-

1 *Infirmitati consuluit.* Vet. cod. *infirmitatem.* Pith.

2 *Qui causas in Senatu.* In vulgari-bus Quintiliani declamationibus simile est fere huic argumentum, declam. II. Caterum de hoc genere causarum idem lib. 7. Instit. cap. 5. Simpliciores causa injusti repudii: sub qua lege controver-

sia illud proprium habent, quod à parte accusantis defensio est, & defendentis accusatio. Præterea cum quis rationem mortis in Senatu reddit: ubi una quaestio est juris, an is demum prohibendus sit, qui mori vult ut se legum actionibus subtrahat. *Ærodius.*

3 *Nullam voluntatem cujusquam con-*

mata intelligere. Fortasse erunt aliqui, qui existiment à paupere id solum queri, ut invidiam diviti faciat: quod illi contingere etiam citra mortis propositum potest. Hic ergo pauper apud me mori vult: agere debet ut moriatur. Quid ergo est? non aliter invidiam diviti faciet maximam. Prima quaestio illa est: an causa mortis ideo tantum sint approbanda, ne turpes pateant.

DECLAMATIO.

Mori volo. Nullam tam inhumanam quisquam crediderit esse legem, ut hominem innocentem & invitum detineat in luce. Sed ita scripta lex est, ut poenam mortis constituat. Insepultus abjiciatur is, qui non approbaverit causas. Irascitur ergo lex ei, qui non approbatis Senatui causis perierit: quæ profecto non hæc existimavit, quenquam mori velle sine causa. Sed cum duplex genus causarum sit, alterum ex injuria fortunæ, alterum ex mala conscientia, hoc ipsum voluit approbari Senatui, causas non esse deformes. ¹ Graves enim esse manifestum est, cum homo mori velit, inde Senatui non de hoc cognoscendum est, hæc graves causæ mortis, an non? graves enim imputat ille, qui mori vult. hoc satis est. Sed de eo cognoscitur, turpes sint causæ, an ex injuria (ut dixi) fortunæ proficiantur. Aliquis metu judicii mori vult? dignus est, qui insepultus abjiciatur. Aliquis conscientia turpis alicujus flagitii admissi, ² priusquam prodatur, mori vult? dignus

in themata intelligere.] Hic locus sine ulla controversia ostendit, has vere Declamationes Quintiliani esse. Nam in Institutionibus hæc ejus propria sententia est, ut qui causas dicit voluntariæ mortis, hoc non fictione agat, nec quo magis alteri invidiam paret, ut aliud dicat, aliud velit. sed revera id optet, quod agit. Idem.

¹ *Ne turpes pateant.] Herodius petant. Forte: ne turpibus pateat. nempe mors voluntaria. Gronovius.*

² *Graves enim imputat ille.] Legendum: Graves enim jam putat ille. Idem.*

³ *Priusquam prodatur mori vult.] Merito addidit conscientia turpis alicujus flagitii admissi. Nam qui rei criminis non postulati, manus sibi intulerint, bona eorum fisco vindicantur, nisi propter metum conscientia postulationem anteverterint, ut Papinianus lib. 16. responsorum scripsit. Qui postulatus est, omnino si sibi manus afferat, pro confesso habetur, sive revera nocens, sive innocens esset, quare & ejus bona fisco vindicantur, & insepultus abjicitur. At qui nondum postulatus, mortem sibi consciverit, non prius sua confiscat bona,*

dignus est, qui insepultus abjiciatur. Adversus hunc scripta lex est: hac cavetur de hoc. Cæterum quidem tu ei, qui tot lenocinia hæc constituta vitæ contempserit, qui non detineatur his voluptatibus, dices: Non habes graves causas moriendi? Respondebit, Odi vitam, relinquere volo, tu me nocentem probes oportet, ne sepeliri debeam. Sitamen de hoc quoque querendum est, an graves causæ sint, videamus. Perdidi domum fortuito incendio, quomodocunque? tantum domum perdidi, ecquid possum videri justas habere causas moriendi. Penates illos, in quibus natus sum, qui mihi quotidiana imagine adhuc versantur ante oculos, illos penates in quibus sacri aliquid esse credimus, amisi. Hospes in civitate victurus sum. Perdidi liberos, quomodocunque? tantum liberos. Ecquid justa causa mortis est orbitas? & orbitas non simplex, nec tantum geminata, verumetiam in unum tempus collata. Afferant aliquid fortasse solatii mala divisa, & sicut onera facilius subeas, si partiaris, ita hoc graves causas allevare possis, si non ingruant, ac semel veniant. Uno tempore plures liberos. quid si & conjugem, quod si per se grave est, & quod liberos amisi, & eodem tempore amisi, erant satis graves causæ. Adjice nunc, hæc omnia simul amisi, & omnia hæc injuria amisi. Exercitus me expugnavit, sicut urbem hostis: & hæc ipsa causa satis justa erat voluntatis meæ. Odit me exercitus pars populi fortissima, pars populi optime de republica merita: illi milites victores, illi hostium spolia referentes non me occiderunt, sed liberos meos, conjugem meam. Puta illos his ætatibus hostium pepercisse. Illa modo victa civitas nihil, quod ad fœminas pertinet, passa est præter captivitatem. Domum meam incendit: stant illæ, quas vicimus. Illud tamen inter omnia gravissimum est: cum hæc fecerint, existimant se jure

na, quam conscientia sceleris id fecerunt iri ut inique postularetur. *Ære-
rit: non si justa causa, licet videret funditus.*

jure fecisse. Omnia, inquit, hæc & ego passus sum. Scio, quo pertineat, ut videar ego merito passus: est & hæc causa moriendi, si tantum peccavi, si eo me deduxit error, ut filios meos occiderem. Confitendum est de hac gravissima calamitate: domum meam incendit exercitus, populus non defendit. Omnia tamen eadem & ego passus sum. Possum dicere hoc tantum, ferre potius potes, gratulor animo tuo. Sed ne mirum quidem est, quod tu ferre potius potes: locuples es. Quid horum, quæ perdidisti, magnopere desideras? domum opinor (hinc enim incipiam) perdidisti: infelix non habebis tectum, quod subeas? in publico tibi manendum est, & sub cælo. Fortasse etiam contulerint ista detrimenta delitiis tuis: novimus animos vestros, novimus fastidia. Si non esset incensa domus, subinde diruere, subinde mutare vos juvat, & aliquid scilicet experimentis adjicere. Domum perdidisti: gravis injuria fortunæ, novam habitare. sed uxorem perdidisti: ne in hac quidem tibi multum desiderii est. Quomodo enim vos, divites, recipitis matrimonia? recipitis: aliæ vos rapiunt voluptates, illa ministeria, illi imitati fœminas pueri: inde fit, ut ne liberos quidem ametis. Ergo te possunt multa hortari: præterea subeunt solatia: & uxorem tibi inveniri facile est, & liberos tibi alios educare facile est: non relinquunt dolori locum tot circumfusæ voluptates. Ego hæc omnia passus sum pauper: si dicerem, Pauper domum perdidisti: exutus tamen omni censu viderer. Quomodo enim illa apud me remanserat? quia paterna erat. Pauper liberos perdidisti, pauper uxorem perdidisti: solus relictus sum, solus destitutus sum. Inimicum divitem habeo: adhuc odia illa, quæ contra me quotidie acuit, fortius sustinebam spe liberorum. Jam mihi juvenes erant, jam patrem tuebantur: etiamsi quando me æmulatio nostra in foro fatigaverat, erat, quæ exciperet, conjunx. Si in hoc confiteret tota lis, an mihi grave esset vivere, vel uno argumento probare poteram. Inimicus me vult vivere: hanc

unam

unam adhuc destinat odiis suis ultionem. Cur enim dicere aliquid ausus sum? cur mihi suspectum fuit, quod fortissimi milites vincerentur? cur indignatus sum eorum bis terga cæsa, qui poterant etiam bis victi tamen vincere? Intellego averlis auribus accipi hanc partem orationis: vicit enim, & bene etiam meritis de republica habetur. Et hoc inter causas mortis est.

CCCXXXVIII.

Lis de filio expositoris, & repudiatæ.

* Quidam repudiata uxore, ex qua juvenem filium habebat, aut videbatur habere, duxit aliam. Frequenter jurgia erant inter privignum & novercam. Quodam tempore asserere cœpit juvenem pauper quidam, & dicere suum filium: is, qui pater videbatur, torfit nutricem: illa primis tormentis domini esse filium dixit. Iterum torta, dixit expositum esse ab illo, qui asserit: & inter hæc mortua est. Cedit illo pater. juvenem repudiata vindicat sibi.

DE PROOEMIO ET EPILOGO.

S E R M O .

Proœmium propriam formam, propriam legem, proprium modum habet: ² neque narrationis forma cadit in proœmium, neque locorum. Uni parti declamationis solet esse simile epilogo: ideo autem simile, quod ³ utraque res frequenter extra questionem est. Nam & proœmium rem præcedit, & epilogus finita re dicitur. ⁴ Præterea utraque res idem vult efficere, conciliare sibi judicem. Hoc differunt. Proœmia præstare debent, ut intentum judicem faciant: hæc pars oneris epilogo remittitur: dixit enim, ⁵ præcedere interim solet epilo-

¹ Legatur Quintilianus lib. 4. Institut. cap. 1. & lib. 6. cap. 1. Facta omnium comparatione, licebit hic ipsum Quintilianum agnoscere. similiore tamen locos adscripsi lubens. *Idem.*

² Neque narrationis forma cadit. Nec argumentis autem (inquit lib. 4.) nec locis, nec narrationi similis esse in proœmio debet oratio, *Idem.*

³ Utraque res frequenter extra questionem est. Proœmium (inquit) est pars ante ingressum rei de qua agitur. Duci-

tur tamen nonnunquam (ut ait paulo post) ex rebus, ex lite, ex causa & controversia ipsa. *Idem.*

⁴ Præterea utraque res idem vult efficere. Contraque est interim (ait cap. de exordio) proœmii vis, etiam non in exordio. Nam judices & in narratione nonnunquam, & in argumentis, ut attendant & ut faveant rogamus. *Idem.*

⁵ Præcedere interim solet epilogum. Forte: repetere interim solet epilogus, quo memoria judicis renovetur. Gronovius.

epilogum, quo memoria iudicis renovetur. Ita prima parte efficitur, ut omnia audiat iudex: summa parte efficitur, ut meminerit eorum, quae audierit. Epilogus deinde inclinationem animi in se prestare debet. Hoc illi cum proœmio commune est: ¹ plus miserationis, & plus libertatis habet pars summa. Nam proœmium cum precari debeat iudicem, fatigare non debet: nec epilogus quidem: nam & illud verissimum est, ² Lacrymas celerrime inarescere. Proœmia ex personis ducenda erunt, aut nostris, adversariorum, aut ipsorum interim iudicum: Nostris, ad conciliandum favorem: adversariorum, ad odium iudici faciendam eorum, contra quos dicimus. Iudicum personæ raro incidunt in scholasticas materias, in foro frequentius: Nonnunquam etiam de rebus permittitur dicere nobis, illa ratione, quia scholastica controversia complectitur, quicquid in foro fieri potest. In foro ³ proœmium aliquando ducitur ex rebus: si jam singula actiones propositæ sint, jam causam iudex noverit. Quid ergo? jure facimus istud, quo illud etiam, ut narremus in iisdem declamationibus, & ⁴ contradictiones ponamus etiam à petitor?

¹ Sed plus miserationis, plus libertatis habet.] Misericordia quoque aliquando ex eadem causa venit, sive quid passi sumus grave, sive passuri. Nec enim (inquit) sum in hac opinione, qua quidam, ut eo distare proœmium ab epilogo credam, quod in hoc præterita, in illo futura dicantur. sed quod in ingressu parcius & modestius præterenda est Iudicis misericordia: in epilogo vero, licet totos effundere affectus, &c. & lib. 6. de conclusione, iisdem fere quibus hic verbis. Dividere igitur hæc officia commodissimum, quæ plerumque sunt (ut dixi) proœmio similia, sed liberiora plenioraque. Inclinationem enim iudicem ad nos petitur initio parcius: tum admitti satis est, & oratio tota superest. In epilogo vero est, qualem animum iudex in consilium ferat: & jam nihil dictari sumus, nec restat quo scribemur. Est igitur utrisque commune, conciliare sibi, avertere ab adversario iudicem, concitare affectus & componere. *Erodianus.*

² Lacrymas celerrime inarescere.] Nunquam tamen (inquit) debet esse longa misericordia: nec sine causa dictum est, nihil facilius quam lacrymas inarescere, &c. Igitur non speremus fore, ut aliena quisquam diu ploret. *Idem.*

³ Proœmium aliquando ducitur ex rebus.] Benevolentiam (inquit) aut à personis ducimus, aut à causis accipimus. & postea, vitioseque in scholis facimus, quod exordio semper sic utimur, quasi causam Iudex jam noverit. Cujus rei licentia ex hoc est, quod ante declamationem illa velut imago litis exponitur. Sed in foro quoque contingere istud principiorum genus, secundis actionibus potest. Primis quidem raro aut nunquam, nisi forte apud eum, cui res aliunde jam nota sit, dicamus. *Idem.*

⁴ Contradictiones ponamus etiam à petitore.] Neque hic locus absque illo restitui, in Institutione lib. 4. cap. 2. neque ille absque hoc facile intelligi potest. Ait enim eum morem esse Declamationibus, ut statim post exordium, narrationem

tore? Quod jam in foro non secundum meum consilium fiet: is qui primo loco dicet, & ponet causam, contradictionem ipse non sumet, nisi si quæ testationes præcesserint partis adversæ, ut exceptæ fuerint. In summa, nunquam erit contradictionis loco sumendum, quod adversarius dicturus fuerit, sed quod dixerit. Non est lis huic mulierî hodie cum marito suo. Neque enim iudicium constitui potest inter eum qui cedit, eamque quæ sibi asserit. Adolescens asseritur à paupere patre: ¹ ille cedit: mater non cedit.

DECLAMATIO.

ETiam si lis huic mulieri, cui adsum, iudices, esset contra pauperem istum, infirmo loco pars nostra & dignior auxilio videretur: quia & per se imbecilla res est fœmina, & affert infirmitati naturali non leve pondus, quod vidua est. Huic etiam proprium illud accedit, quod in solitudinem conversa sunt, quæ præsidia fuerunt. Hæc enim quanvis maritum habere desisset, atque esset ² ea domo, in qua virgo nupserat, pulsa, non sine auxilio tamen videri poterat, cum haberet filium juvenem. Cum vero hoc ipsum deducatur in litem, & hoc tempore nihil matri præter sollicitudinem afferat: tamen hoc confiteor non eam cum ipso, quem ex diversis videtis subselliis, litigare: altior gratia premit. Effet quippe hæc mater in lite utcumque felicior, si maritus ejus contentus esset filio cessisse: ³ nunc adjecit testimonio auctoritatem, & infelicissimam nutricem, quam bis torfit, quia verum dicebat, adver-

sum

tionem subjungant. Inde his etiam alia libertas, ut in eadem declamatione primum suo, secundo quasi partis suæ loco narrare videantur. Nam cum pro petitore dicunt, simul & expositione, tanquam prius agant (nam declamatio, non vera actio est) uti solent: & contradictione, tanquam respondeant. Neque id fit non recte (ita enim lego) nam cum sit Declamatio, forensium actionum meditatio, cur non utrunque protinus locum exerceat? Cujus rationis ignari, ex more cui assueverunt, nihil in foro

putant esse mutandum. *Ærodius.*

¹ *Ille cedit.*] Nempe qui pater videbatur. *Idem.*

² *Ea domo, in qua virgo nupserat, pulsa.*] Scribo: in quam virgo nupserat. *Gronovius.*

³ *Nunc adjecit testimonio auctoritatem.*] Sic *Pithæus.* *Thaddæus & Ærodius,* veritatem. Scribo: nunc adjecit testimonio auctoritatem. De elegantia & adjecit diximus ad *Senecæ Troades & Livii librum decimum. Decl. 352. pia arma cepisse, prius atas quoque adjecisse vires. Idem.*

sum nos mori coegit. Cujus si vos auctoritas, iudices, movet, illud unum in prima parte causæ dixisse contentus sum, vocem ejus ab utraque parte recitari. Quod si vindicari filium mallet, satis eum vel sola expositio causæ tueretur. Fuit enim aliquando cupidus liberorum, & propter hoc duxit uxorem, & ad spem statim futuri partus gratulatus est: & natum educavit, & in adolescentiam (quod satis est) sine ulla dubitatione perduxit. Libentius in gravissima mariti injuria, iudices, invehar in novercam. Scio enim, quid vellet sibi, cum in domum senis jam & matrimonio occupatam, & in qua juvenis filius erat, irrupisset: scit hæc posse vacuari. Nolite quærere, quo consilio, qua ratione fecerit: sola est. Odia statim adversus adolescentem, nec hæc occulta aut dissimulata saltem, sed jurgia. Quod ipsum mehercule pro summa probatione esse, iudices, potest: hunc juvenem sic oderat, tanquam noverca. Nec huic libertas ex fiducia deerat, nec inveniri poterat ullum crimen in vita, quo abdicaretur: inventum est novum exhæredandi genus. Vilissimum istud caput, & in quamcunque litem precio vile, testimonium adversus se primum tulit, exposuisse se dixit: videlicet ne istum esse malum patrem puderet. Testor Deos, testor vestram, iudices, religionem: non satis putavit iste ipse, qui expellere filium volebat, ¹ quasi aliquid sui credidisset, infelicissimam nutricem (² nam illam quoque oderat) omni crudelitatis genere laceravit. Quæritis, qua causa? scietis, cum iterum torquebit. Fatigaverant prima tormenta, & in voce una manserat fides: exprobraverat isti sanguinem suum: revocatus est tortor, repetiti sunt cruciatus. Manifestum est infelicissimæ foeminæ factum, futurum ut tamdiu torqueretur, quamdiu idem dixisset. Ego tamen illi non irascor: dum aliquid virium, dum aliquid animi fuit,

¹ Quasi aliquid sui credidisset.] Fortasse: quasi aliquid inquisivisset. Ne videretur sine inquisitione facere. Idem.

² Nam illam quoque oderat.] Velim illam hæc, aut illa hæc, nempe noverca, in cujus gratiam omnia facta vult. Idem.

fuit, perseveravit: non est in mendacium coacta, nisi moriens. ¹ Victor his tormentis nihil aliud querendum putavit, nihil dubitavit. In tormenta (ut parcissime dixerim) ² paria non vindico. Sed rogo, ut hoc velitis pertinere tantum ad ipsius causam. Filium matri vindico contra eum, qui afferere coepit nuper. Ante omnia intelligitis, iudices, nullum onus probationis ad me pertinere. Juvenem, de quo agitur, cum hoc homine inventum per tot annos, qui ad robustam usque ætatem perducere eum, de quo litigamus, potuerunt, nunquam dubitatur. Dicam nunc ego illa, quæ leviora sunt. Nupsit & concipere potuit: immo nisi concepisset, non credidisset illi maritus. Totum igitur onus redundat ad diversam partem. Adversarius multa probare necesse habet, habuisse se uxorem, concepisse uxorem suam, ³ peperisse marem, peperisse eo tempore quod ad ætatem ejus, de quo litigamus, congruat: peperisse, exposuisse, vixisse expositum: ab hoc, à quo repetit, esse sublatum, & contra subjectum: ⁴ ab hac quod præcedit, aut sterilis fuerit, aut id quod pepererat, amisisse. Sterilem fuisse non dices, credidit maritus amisisse: non est satis dicere, probandum est. Hæc exigeremus in causa, iudices, si de mancipio, si de pecunia. Filium
matri

¹ Victor his tormentis nihil aliud querendum putavit.] Divitem intelligit. nam potius victor fuit in causa assertionis, qui omnem modum abdicandi filii investigabat, quam pauper qui per calumniam, & prævaricatione divitis, filium alienum vindicabat. ait enim postea, quo ne hoc quidem prestitit filio suo ut vinceretur. Potest etiam dici victor ancillæ fuisse, quam tormentis ita superavit, ut falsum dicere cogeretur. Post quod testimonium non amplius dubitavit filium suum non esse: obscurum & incertum quia id exquirebatur, pro comperito habuit. ait enim infra, Magna, hercule, tibi contigit victoria, perdomuisti mulierem anum. & dum tu victor & hilaris adversario tuo quid egeris nuntias. Ærod.

² Paria non vindico.] Alii apud Ærodiam: nondum voco. Forte: nondum dico. Gronovius.

³ Peperisse marem, peperisse eo tempore.] Non aliter Ærodius, nisi quod matrem. Sed hac distinctione vacat, quod sequenti versu est p. perisse. Sic igitur interpunge: concepisse uxorem suam; peperisse; marem peperisse; eo tempore, quod ad ætatem hujus, de quo litigamus, congruat, peperisse, exposuisse. Idem.

⁴ Ab hac quod præcedit.] Nihil hic fani. Forfan: ab hoc, à quo repetit, esse sublatum; & contra subjectum ab hac, quæ retinet, quod aut sterilis fuerit, aut id, quod pepererat, amisisset. Sic mox: ne huic quidem retinendi. Idem.

matri eripere conaris, & partem viscerum avellis, & contra maternos gemitus, contentus es alterius parentis negligentia. Quid causæ, inquit, habeo, ¹ cur assero alienum? Ut nondum reddam rationem, qua litiges, quod proposuisti dicere, illud est. Nam si tibi causa adferendi alienum filium non est, nec huic quidem retinendi. quinimo facilius est istud pauperi fingere. Quid enim fortunæ tuæ interest, an hæredem habeas? sed reddemus postea rationem, qua fingas: interim ² instrumentum excutere causæ tuæ volo. Testimonio, inquit, nitor ejus, quem tu patrem dicis. Putemus istud esse testimonium: unus est, iratus est, alterius maritus est. Unus est, cum dico, succurrant vobis Catones & Scipiones, & tot clarissima civitatis nostræ nomina. Cum dico, iratus est, succurrat vobis, quicquid non experimentorum in civitate, sed in scenis fabularum est, quam multa fecerit hic affectus; quam multos transversos velut tempestate quadam egerit. Cum dico, alterius maritus est, duo simul dico, & habet causam, cur nocere huic velit, quam repudiavit: & habet causam, cur præstare ei velit, quam duxit. Hæc dicerem si istud testimonium esset illius. Testis tuus quid dicit, scire se aliquid. Sequitur, ut interrogem, unde? ex nutrice illa. nutricis ergo testimonium est, non testis, qui credit. Dimittamus in præsentia maritum, ³ reducamus illum loco suo. De nutrice dicamus. Si ab initio mentita esset (id, quod adversus hunc dicere audeo, magis auderem adversus nutricem dicere,) sola est. Nunc diversæ quæstiones duæ. Videamus, utram verum dixisse credibilis sit. Tortaturum esse filium dixit. Volo adjicere tormentis auctoritatem: Anus torta, una quæstio adversus hunc sexum, adversus

¹ Cur assero alienum.] Lege, cur asseram. Idem.

² Instrumentum excutere tuæ causæ.] Paulus lib. 2. sentent. Instrumentorum appellatione ea omnia accipienda sunt, quibus causa instrui potest. & ideo tam

testimonia quam personæ, instrumentorum loco habentur. Ulpian. in l. notationem. §. instrumentorum. ff. de verb. & rer. sig. Ærodius.

³ Reducamus illum loco suo.] Scripsit auctor, reducemus. Gronovius.

adversus hanc ætatem non sufficit. ¹ Sufficientes jam per se distendis artus, lacerasque verberibus jam non cohærentem cutem: & hoc dicis, Mentiris. Tandiu potest mentiri contra tuam voluntatem? etiam cum robustissimi torquentur, etiam cum animos asperrimus dolor tentat, plurimum tamen interest, quid responderi sibi velit, qui torquet. Dura non dico contra ignem, non dico ² contra flagella, contra hæctenus veritatis inquisitio est, ³ qua victum te speras, si verum dixerit. Cum vero repetas tormenta, cum reducas carnificem, quid aliud dicis, quam illud: Torque, donec mentiatur? Magna, hercule, tibi contigit magna victoria: perdomuisti mulierem anum: expressa vox est jam fugientis animæ. Miserere, non est tuus. ⁴ Jam parce: verum dixisti. Hic jam, credo, tortor admonitus, instaret perseveraretque, eamque adhiberet artem quæstioni, ut moreretur mulier, dum hoc dicit, dum tu victor & hilaris adversario tuo, quid egeris, nuntias. Rogo, cum mulier eadem in tormentis diversa dixerit, non est manifestum id te maluisse, quod credidisti? Cui non mortalium patet totus hic animus? quis non videt artes novercales, & pactum infelicis senis? miserebor enim, etiamsi nocet necessitate. Quæritis, quo credat animo? quo matrem filii adolescentis domo expulit, quo longam matrimonii concordiam, nullo maledicto, nulla suspitione dissolvit: quo adhuc in torum ⁵ uxoris prioris vestigio calente adducta est nova nupta: quo ne hoc quidem præstitit filio suo, ut vinceretur. Alia est videlicet horum ratio, quos brevis transitus voluptatis fecit parentes, quos liberis suis extra posita vo-

¹ Sufficientes jam per se.] Lege, Desistentes. Ætrodium.

² Contra flagella, contra.] Lege: contra flagella, contra verbera. Idem.

³ Qua victum te speras, si verum dixerit.] An sperare, hic est, timere? Forte: qua victum te apparet, & verum dixit. Gronovius.

⁴ Jam parce: verum dixisti.] Alii apud

Ætrodium, dixi. qui scilicet hæc quoque verba tortæ adscripserunt. Nec repugno. Possit tamen aliquis putare, esse patris ad tortorem, simulantis sibi esse satisfactum, cum revera voluerit torqueri, donec periret. Ita legendum foret: Jam parce, verum dixit. Idem.

⁵ Uxoris prioris vestigio calente.] Immo calentem. Idem.

tæ voluptates conciliant: aliter amant quæ pepererint: quæ memoriam decem mensium, quæ tot periculorum, tot sollicitudinum recordationes ad vos, iudices, affert. Numerate hujus adolescentis annos, breve nimium videatur: numerate omnes dies, singula temporum momenta: tandem mater testimonium dicit? Nulla potest esse tam longa simulatio. Si leges sinant, permittatisque vos, se torqueri volet, se imponi ignibus, se verberibus lacerari postulet. Quid agis mulier? temere facis: fœmina es, & anus, prima forsitan tormenta sustineas, vincet dolor, & ad suprema deficies. O admirabilem, iudices, vocem! Torqueat, inquit, modo mater sim. Aliud est nutrix, & ancilla, & torquente domino. Age, cum in hac voce supremum posueris spiritum, cui juvenem reddituri sumus? Volesne illum ad hunc patrem reverti, & ad illam novercam!

CCCXXXIX.

Rogatio Demosthenis.

Rogationem fert Demosthenes, ne illi qui apud Chæronam captiverant a Philippo, & gratis remissi, consiliis publicis interfint. CD.

DECLAMATIO.

Priusquam causas rogationis meæ persequar, Athenienses, succurrit mihi laudare vos, & ad cognoscere. Post adversum prælium (quod quidem ipsi, qui rebus Philippi favent, dolore ac rumoribus in majus extollunt) non pacem petiistis, non de conditionibus ullis cum hoste tractastis? ipsos etiam repetendo captivos, hoc ostendistis curam esse vobis, ut bellum geri posset. Id cum fecistis pro majorum vestrorum opinione atque laude, servataque usque ad hoc tempus gloria civitatis, tum etiam (ut arbitror) ratione quadam, quod nos victos, non tam virtute hostis, quam eorum, qui pugnare nolissent, timore existimabatis. Quamlibet igitur obliquis actionibus pars diversa, dum

1 *Laudare vos & ad cognoscere.*] Lege, agnoscere. Idem,

dum tueri mille istos captivos videtur, pacem suadeat: animum virtutemque civitatis debilitare conetur: ego loquor apud eos, qui non defecerunt. Sed multa me dicturum, propter quod approbari possit rogatio mea, oratoriis artibus impedire pars diversa conatur. Negat enim rogationem contra leges accipiendam, negat adversus singulos: quorum ego utrunque confiteor. Verum neque adversus leges esse existimo, quicquid pro opinione ac pro dignitate civitatis patimur, & cui nulla lex scripta ex contrario extat. Nam si quod est jus, quo contineatur hoc, ut mali & jam turpes cives utique consiliis publicis intersint, videor fortasse hanc rogationem contra leges scripsisse. Si vero nihil est, quod ex contrario cogat, non potest videri hoc adversus id scriptum esse, quod non obstat. Illud vero aliquanto minus existimare possum, adversus singulos scripsisse legem, cum certe mille sint, de quibus agitur. Quamquam rationem etiam, propter quod non liceat rogationem contra singulos ferre, illam video, quod peccata singulorum videantur habere leges suas. Homicidium fecit aliquis, sacrilegium, injuriam, cæteraque his similia: suo jure punitur. Cum vero mille semel capiendos se alligandosque hosti præbuerint: hæc (ut opinor) supersunt, ut aut nulla castigatione dignam rem, qui contra dicunt, putent: aut si castiganda sit, ostendant legem, qua castigari possit: aut si non ostendant, nihil aliud quam rogationem superesse fateantur. Primum igitur hoc apud vos, Athenienses, dixisse contentus sum, æquissimum quidem ac justissimum esse, ut populo detur summa rerum potestas: consilium tamen non utique turba, neque tumultu, neque angustiis eorum, qui consulantur, constare. Utinam quidem fieri posset, ut ex universo populo rejicere, ac seligere liceret eos, qui parum prudentes, parum digni consiliis publicis viderentur. Sed quoniam istud deprehendi nisi

expe-

I Multa me dicturum, propter quod.] Cur non propter que. Ut & mox: rationem etiam, propter quam. Idem.

experimentis non potest, de his demum rogationem fero, qui experti sunt. Atqui si hoc apud vos non tale constitutum est, esse aliquos, qui consiliis publicis interesse non debeant: jam multo facilius ac pronius erit, ut doceam hos esse, qui etiam si utiles consiliis futuri essent, indigni tamen propter dedecus proximæ militiæ. Ac mihi in hæc dividenda videtur ratio istius orationis, ut pars ad ipsos, de quibus loquor spectet, pars ad universam rempublicam. Adversus istos hoc dixisse contentus sum: Bellum adversus Philippum suscepimus pro libertate totius Græciæ, pro salute communi. Nam etiam si in præsentia amicam civitatem, nobiscum olim conjunctam tueri videbamus, eventus tamen belli ad omnes pertinebat, & hoc nobis, Athenienses, vetus atque à majoribus traditum est, pro universa Græcia stare. Sic contra Persas semel iterumque pugnanimus, ac privatis viribus defendimus publicam salutem. Jam igitur ex hoc apparet profecto vobis, nunquam majore animo, nunquam concitatore spiritu fuisse pugnandum. Non enim nobis ¹ cum hoste Græciæ aliquo res erat, ubi quancquam victi, leges tamen similes, linguamque certe eandem pateremur: sed cum homine barbaro, cum homine crudeli, cum homine infesto. Quancquam quid necesse est ista diutius dicere? pugnare enim placuit & placet. In hoc igitur prælio, quod, ut dixi, pro universa Græcia susceperamus: nondum dico quantum nocuerit istorum timor: interim cujus propositi fuerit animus, attendite. Longe felicissimum in bellis est vincere: fortissimum, si victoria non detur, pro causa mori, est tamen tertium aliquid inter dedecora: in patriam certe redire, & si vincere non detur, effugere. Potest enim credi, qui hoc fecit: ad secundam se aciem servasse, & victum adversis animum reposuisse. Illi vero, qui se inter virtutem hosti dedit, qui ² abjectis armis parata in vincula præbuit manus, quam tan-

¹ Cum hoste Græciæ aliquo res erat.] | ² Abjectis armis.] Vet. cod. abjectis
 Forte, Græco aliquo, Gronovius. | Pithæus.

dem nobis spem in posterum facit? Atque ego, Athenienses, eo tempore, quo recipi istos placebat, contradicturus fui: nisi quod poterat honestum ex his receptis exemplum fieri. Sunt igitur digni poena aliqua, sunt ignominia, si hoc tantum ad ipsos referatur. Sed redeo ad publicam utilitatem. Nihil esse, quo magis disciplina militaris confirmari posset, Athenienses, quam exemplum adversus indignos, nemo dubitavit. Quæ enim spes in bellis in milite nostro residua est, si nihil potius fuerit quam capi? Certum habeo nunc istos male sentire de his, qui in acie ceciderunt.

CCCXL.

Novitius pretextatus.

QUI VOLUNTATE DOMINI IN LIBERTATE FUERIT, LIBER SIT. Mango novitium puerum per publicanos trajecit pretextatum: dicitur ille liber.

DECLAMATIO.

QUI VOLUNTATE DOMINI IN LIBERTATE FUERIT, LIBER SIT. Quærendum est nobis, quid sit in libertate esse: voluntate domini est in libertate quo volente liber est. Nos finimus ita: voluntate domini in libertate est, qui jus libertatis usurpavit domino volente. Id primum scripto ipso colligemus. Non enim difficile fuit ei, qui hanc legem componebat, id scribere: QUI VOLUNTATE DOMINI LIBER FUIT. Nunc hoc scribendo, QUI IN LIBERTATE FUERIT, satis ostendit aliud esse, in libertate esse: aliud liberum esse. Excutiamus etiam causas legis hujus. Indignum putavit legumlator eum, qui in fortuna aliqua reipublicæ, qui in numero civitatis fuisset, redigere in servitutem. Sed hoc quoniam sibi nequitia interim asserebat, adjecit, ut hi

1 Nemo dubitavit.] Lege, dubitabit.
2 Per publica rostra jecit.] Lego, per publicanos trajecit. Pithœus.

3 Qui hanc legem componebat, id scribere.] Potius, ita scribere. Gronovius.

ut hi liberi essent : qui in libertate VOLUNTATE DOMINI fuissent. Vis scire, quanto aliud sit in libertate esse, aliud liberum esse? Eum, qui in libertate fuerit, jubet lex liberum esse. Tanta rerum differentia est in causis libertatis. In libertate est igitur, quisquis caret forma servitutis: id iudices, ex hac ipsa lege manifestum est. Non enim legumlator putavit etiam eos, qui à dominis fuga abessent, esse in libertate, quod colligo scripto ejus, QUI VOLUNTATE DOMINI IN LIBERTATE FUERIT. Apparet aliquos & non voluntate domini in libertate esse: quod si verum est, potest in libertate esse, etiam, qui liber non est. Nihil ergo prodest tibi, cum dicis, liberum eum non fuisse. Non enim quæritur, an voluntate tua liber fuerit: sed an voluntate tua in libertate fuerit. ¹ Si voluntate tua liber non fuisset, quid nos postularemus? Depulsus hac pugna transcendit eo, ² ut neget liberum tunc saltem fuisse. Quomodo igitur colligemus eum, qui in libertate est, quibus argumentis colligemus esse in libertate? Signavit aliquis tanquam liber: si id voluntate domini fecerit, etiam si maxime illum servum esse dominus voluit eo tempore, manifestum erit in libertate: sic quisquis aliquid pro libero facit. Atqui hic puer non tantum pro libero, sed etiam pro ingenuo est, prætextatus fuit. Si talem illum ad iudices perduxissem, hoc insigne non tantum libertatis modo, sed etiam dignitatis esset: equidem paves, ne scelus feceris. Et alius fortasse tantum usurpaverit libertatem, hic & approbavit. Quibus? ³ Publicanis hominibus (ut parcissime dicam) diligentissimis.

In sum-

¹ Si voluntate tua liber non fuisset.]
 Arodius: liber, non in libertate fuisset.
 Ego nihil aliud quam particulam negantem deleo. Idem.

² Ut neget liberum tunc saltem fuisse.]
 Forte: ut neget in libertate tunc saltem fuisse. Quomodo igitur colligemus eum, qui in prætexta est, quibus argumentis colligemus esse in libertate? Idem.

³ Unus è Publicanis hominibus.] Hic novitius puer non hoc loco liber est, quod ut quilibet alius libertatem usurpavit, & in libertate fuit volente domino, dum ab eo in foro prætextatus est: sed hoc ipsum ut liber sit & ingenuus, unus è publicanis diligentissimus, cum apud eum professio fieret, id approbavit, cujus alioqui intererat ingenuum

In summa velim ostendere totum tuum comitatum, quis habitus servorum fuit. ¹ Ego tamen, inquit, non ea voluntate feci, ut hic liber esset, sed ea, ut publica non solveret. Sæpius eadem dicenda sunt: etiam gratulamur, si invito te liber est. Liberum esse noluiſti, sed in libertate esse voluiſti, nihil interest, qua causa hoc feceris: id est, (ut propius ad verba legis accedam) nihil interest, qua causa in libertate esse eum volueris. Verum ista causa, quam præ tendis, digna pœna est. Circumscribere vectigalia populi Romani voluiſti, specie prætextati imponere publicano voluiſti. Postmodum dicam quantum interſit hujus pueri: interim dicam, tua quid interest? ² quod petieras, non contigit tibi, non fefelliſti.

S E R M O.

Hæc circa jus: illa jam circa æquitatem.

D E C L A M A T I O.

Quæ passurus est hic puer domino redditus, sine dubio novimus, istam negotiationem, & frequentissima in foro videmus judicia talium injuriarum. Fortasse etiam natus est ingenuus: fortasse raptus ex aliquo litore prætextam fortuna

ingenuum non esse: quia servi veneunt, non liberi homines, nec ejus rei quæ in commercio non est, vectigal solvitur. Igitur hic puer & voluntate domini, & præjudicio Publicanorum liber est. Quæ ad hanc declamationem ex jure nostro pertinent vulgaria sunt. Vide Justinian. tit. de latina liber. tollen. tit. Communia de successio. Ulpianum tit. de libertinis. de prætexta, Budæum ad l. ult. ff. de senato. ad l. sed si rogæ. ff. de jure fisci. Novitorum quoque ut variæ sunt causæ, varia appellatio est: si à mangone aut venalitario veneant, aliter definitur. l. præcipiunt. ff. de ædil. edict. si à non negotiatore, ut quisque eum destinatum habet. l. ult. ff. eod. tit. aliter si apud Publicanos eum quis profiteatur. l. interdum. §. quoties. ff. de publica. sunt igitur leges illæ non contrariæ,

sed diversæ. *Ærodius.*

¹ Ego tamen (inquit) non ea voluntate feci.] Paulus l. 17. ff. Qui & à quibus. Non fit liber, si mentitus dominus, ne à Magistratu castigaretur, dixit esse liberum: non enim fuit voluntas manumittendi. Publicum autem pro vectigali accipi, nimis tritum est & apud Ciceronem & apud nostros Jurisconsultos. Cicero ad Quintum fratrem, & 6. Parad. Ulpian. l. 1. ff. de publica. l. ut in conductionibus. ff. pro socio. l. miles ex quib. cau. major. l. fideicommissa. §. interdum de legat. lib. 2. *Idem.*

² Quod petieras, non contigit tibi, non fefelliſti.] Contrarium vult acerbâ ironia. *Tua quid interest? quod petieras, contigit tibi. fefelliſti.* Id agebas, ut fraudares publicanos. hoc contigit tibi, eos fefelliſti. *Gronovius.*

fortuna reddidit. Illud est tamen, quod nos magis confundat: videtur mangoni puer preciosus: timuit, ne magno æstimaretur. Ista species in quacunque servitute miserabilis foret. Rogamus vos, judicetis, quam multa facere possit adversus puerum mango iratus: aut illi fortasse precium excisa virilitate producet: aut ob infelicis contumeliæ annos venibit in aliquod lupanar. Res est nobis cum homine, qui non erubescit: nihil reservat: etiam periculose avarus est: quos cultus accipiet, qui prætextam habuit? Ego vobis allego etiam ipsum illud sacrum prætextatum, quo sacerdotes velantur, quo magistratus, quo infirmitatem pueritiæ sacram facimus, ac venerabilem.

CCCXLI.

Res furtiva improfessa apud publicanos.

QUOD QUIS PER PUBLICANOS IMPROFESSUM TRANSTULERIT, COMMISSUM SIT. Quidam rem furtivam transtulit per publicanos, non professus est: deprehensa res est. Publicani cum domino contendunt, illi tanquam commissam rem vendicant: ille tanquam suam.

DECLAMATIO.

REM non professam apud nos tenemus. Hoc jus quale sit, postea videbimus. Quod quis professus non est apud

1 *Non professus est.*] Hæc verba potest aliquis, non auctoris sed interpretis, putare. Nam ipsum illud, *trajecisse, transtulisse per publicanos*, est non professum esse. Sic & Decl. 359. *Publicanus noluit scrutari. Translati manum iniecit.* Gronovius.

2 *Illi tanquam commissam rem vendicant.*] Quæ hic pro Publicanis dicuntur, probabiliter & oratorie dicuntur. Cæterum alio jure utimur, vel si res furtiva non sit. Nam iniquum est, dominum re sua privati, absque facto & culpa sua. Paulus tit. de publica. Dominus navis (inquit) si illicite aliquid in nave, vel ipse, vel vectores imposuerint, navis

quoque filco vindicatur. Quod si absente domino id à magistro vel gubernatore, aut proreta nautave aliquo factum sit, ipsi quidem capite puniuntur commissis mercibus, navis autem domino restituitur. Idem à Justiniano rescriptum est constitutio. 131. §. si quis domi lux. à Constantino. C. de falsa moneta. ab Accursio notarum ad l. 2. C. de navibus non excusan. Causarum tamen & criminum habenda aliqua ratio est. Sed ubi res non professæ, alio item vitio laborat, puta, furtiva est, aut servus fugitivus est, nulla jam dubitatio est, rem domino auferri non posse. Nam ex lege xii. Rei furtiva perpetua est auctoritas,

apud publicanos, pro commisso tenetur. Ea res, de qua judicatis, in professionem non venit: omni jure conditionis nostra est. Mea est, inquit. Nihil istud contra jus nostrum est: alioqui nemo non hoc de re non professa dicere possit, Mea est: & is qui transtulit, alienam rem transtulit. Ante omnia, nulla lege comprehensum est, ¹ ut alienam rem non profiteri liceret: alioqui publicum eversum est, leges permutandæ sunt, ² ut transferantur aliena: an furtum profiteri debuit? At iniquum est meam poenam esse, cum ille peccaverit. Iterum dicam, Si quid iniqui habet lex nostra, postea viderimus: interim lex est: non adversus homines, ³ sed adversus rem scripta est. Si jus accepissemus aliquid ab eo, ⁴ qui non transtulisset, exigendi: ⁵ sic quoque sine dubio esset nostra causa melior: sed tamen videretur de re ipsa esse contentio. Nunc lex hoc continet, ut rem teneamus, ⁶ quæ translata est, quæ professa non est: quid interest quis professus non sit? nobis res dedita est. hæc de jure. Sed jus ipsum iniquum est. Alio me vocas, de alio quereris. Dic istud reipublicæ, dic senatui, dic magistratui: ærarium P. R. vectigalibus ini-

quis

toritas, &c. de fugitivo servo à Divo Pio sapissime rescriptum est. l. interdum. ff. de publica. Quid sit commissum, & unde fluxerit hæc appellatio, vide Alconium. *Ærodius.*

1 *Ut alienam rem non profiteri liceret.*] Licet infitori, negotiorum gestori, procuratori, usufructuario, bonæ fidei possessori, sed in fure nec omisio, nec professio nocet, aut prodest domino. *Idem.*

2 *Ut transferantur aliena.*] Thaddæus, & *Ærodius* ignorant particulam *Ut.* Ego hæc verba puto ejus, contra quem agunt publicani, & sic constituo: *permutandæ sunt. Transferat aliena: an furtum profiteri debuit?* Respondet publicanus: *At iniquum est.* *Gronovius.*

3 *Sed adversus rem scripta sunt.*] Hoc de rebus soli vere dici posset. Imperatores Antoninus & Verus rescripserunt (inquit *Papirius Justus*) in vectigalibus

ipsa prædia, non personas conveniri. Sed in rerum mobilium merciumque professione, factum etiam delinquentis attenditur, & error & ignorantia. *Ærodius.*

4 *Qui non transtulisset, exigendi.*] Particulam negantem *Pithæus* addidit. Vide an fuerit: *Si jus accepissemus aliquid ab eo, quod non transtulisset, exigendi.* *Gronovius.*

5 *Sic quoque sine dubio.*] Hoc est, Si jus accepissemus non tam adversus rem, quam adversus personam, exigendi videlicet ab eo qui transtulisset, non etiam rei ipsius jure commissi retinendæ: sic quoque, &c. *Ærod.*

6 *Quæ translata est, ut professa non est.*] Scribe: *quæ translata est, quæ professa non est. Vel aut professa.* Nam, ut diximus, idem uterque sermo significat, sed posterior simplicius & clarius. *Gronovius.*

quis repletur & spoliatur provinciæ, & sublatum commercium est. Nos conduimus id, quod locabatur. Sed respublica quoque, cum qua queri poteris, habet quod respondeat. Primum illud, necessaria esse vectigalia civitati, exercitus stipendium accipiunt, bella quotidie geruntur adversus barbaras & bellicosissimas gentes: defendimus ripas, & flumina, & litora: huc adjice & illud, templa extruuntur: multum impendiorum sacra ducunt: ¹ aliquid ad spectacula, opus est vectigalibus. Inter vectigalia porro quod æquius inveniri potest, ² & sine majore hominum querela? quanto illud injustius videri potest, ³ quo ⁴ partem hæreditatis sibi vindicat? at plurimum in hoc vectigal confert negotiatio: quicquid est, de futuro lucro est. Præter id, quod non potest videri iniquum, ⁵ ad quod acceditur: & vectigal quidem ipsum necessarium, non iniquum. Nam hoc injusta pœna est, in qua furta deprehenduntur, ⁶ qua lex vindicatur, qua fraus transferentium detegitur? Aliter stare vectigal non potest: eodem revertimur. Iterum hac ratione respublica locat, hac necessitate nos conduimus, & pretio vicimus. Et adversus quales homines conduimus? quamvis pœna sit, quamvis in commissum veniant ea, quæ quis professus non est, tamen fallere nos volunt, tamen mille artibus circumscribuntur. Quotaquæque res est, quæ deprehendatur? Poteramus tibi etiam imputare beneficium istud, quod tibi extorqueri quereris, non apud nos perdidisti: interim (quod satis est) furem apud nos invenisti: ignorares, nisi nos fuisset, trans-

lata

¹ Aliquid ad spectacula opus est vectigalibus.] Postremam vocem pro spuria induco. Idem.

² Et sine majore hominum querela.] Fortassis: & magis sine hominum querela? Aut, & minore hominum querela. Idem.

³ Quo partem hæreditatis sibi vindicat.] Utrum subaudiri potest respublica, an scribendum, quod partem. nempe vectigal. Idem.

⁴ Partem hæreditatis sibi vindicat.] Ut lex Julia & Papia & Memmia de vicissimis hæreditatum, aliisque hujusmodi. Ærodius.

⁵ Ad quod acceditur.] Vide ad Senecæ epist. 101. Gronovius.

⁶ Quæ lex secundum nos est.] Scribe: In summa parte (quia lex secundum nos est, æquitas secundum nos est) illud quoque dicendum puto. Idem.

lata in aliam provinciam furta, inter ignotos homines, inter alienos. In summa parte: qua lex secundum nos est, æquitas secundum nos est. Illud quoque dicendum puto, qua sententia possitis parti utrique consulere. Quid est æquius, quam utrumque vindicari? Unus furtum fecit duobus: habet suam quisque legem: ¹ nisi nos retinemus, nulla actione vindicari possumus: ille etiamsi non ipsam rem acceperit, pro re tamen accipere poterit. ² Habet actionem de illa. Nam & in quadruplum litigat: non irascitur furi, qui re contentus est. Adversus invidiam illius privata agi actione potest: à nobis, publica. Ille vobis commendat sarcinas suas: nos commendamus vectigalia vestra, commendamus redditus civitatis.

CCCXLII.

Ancilla in Archipiratae nuptias missa.

QUI VOLUNTATE DOMINI IN LIBERTATE FUERIT, LIBER SIT. Qui habebat patrem & sororem, captus est à piratis. Scripserunt piratæ patri, ut mitteret vicariam filiam futuram Archipiratæ uxorem. Misit ille matrimoniali habitu ancillam, remissus est adolescens. Illa ab Archipirata hæres omnium bonorum relicta, rediit in civitatem. Dicitur ancilla.

S E R M O.

Similes questiones sunt prioris divisionis eadem finitio. Dicit enim is, qui petit in servitutem, Eum esse in libertate domini voluntate, quem liberum esse dominus voluerit. Nostra pars dixit, In libertate esse domini voluntate eos, qui aliquid pro liberis ex voluntate

¹ Nos nisi retinemus.] Hoc jure nostro falsum est. Nam commissi persecutio competit, ut adversus quemlibet possessorem, ita adversus hæredem. l. commissa. ff. de publica. vectig. & com. Quid igitur adversus furem? tanti in eum actio dabitur, quanti lis erit æstimata. arg. l. 4. §. ult. ff. de re judica. l. si quis in tantam C. unde vi. Quod sequitur, ut dominus pro re precium accipiat, eam quorundam fuisse opinionem

ait Accursius d. l. 2. C. de navibus. non excusan. quos movit. l. item si verberatum. §. 1. ff. de rei vindicat. Sed verius & æquius est, dominum non delinquentem damno rei suæ non affici, qua plus quam precio ducitur. *Erudius.*

² Actionem quidem de illa à natura.] Furtum (inquit Paulus) est contrectatio rei fraudulosa, &c. quod lege naturali prohibitum est admittere. *Idem.*

*luntate domini fecerunt. Repellenda est nobis finitio partis ad-
versa: deinde nostra confirmanda. ¹ Finis partis adversæ sic re-
pelletur.*

DECLAMATIO.

QUI VOLUNTATE DOMINI IN LIBER-
TATE FUERIT, LIBER SIT. Si de his lo-
queretur lex, quos dominus manumississet, & liberos esse
voluisset, supervacuum erat. Nam etiam hac lege subla-
ta, non dubitabatur, quin manumissi liberi essent. Præ-
terea aliud esse, in libertate esse, aliud liberum esse, etiam
ex eo manifestum est, quod eos, qui in libertate fuerint,
liberos esse lex jubet. Ad quos ergo lex pertinet, ut ad
nostram finitionem redeamus? Qui volentibus dominis
fecerint aliqua tanquam liberi: ut puta, signavit aliquid
volente domino servus? liberum esse vult: ² iniquum
enim erit tabulas auferri, & circumscriptum esse nescio
quem, cui signatæ sint tabulæ. Judex inter duos convenerit,
& sententiam tulerit volente domino? liberum esse hunc
voluit, ut ea res, quæ judicata erat, haberet suum finem.
Denique neminem, qui in aliqua formula libertatis fuisset,
nisi fraude & culpa sua redire in servitutem voluit. In li-
bertate

[¹ Finis partis adversæ sic repellitur.]
Sic & Thaddæus. Ærodius, *Finitio*. Sed
ipsum illud *finis*. Quintilianus lib. 4.
Inst. 4. *Sed nonnunquam valde utilis est
narratio, præcipue, ubi res defendi non po-
test, de fine queritur: ut pro eo, qui pecu-
niam privatam de templo sustulit. Sic enim
libri vet. ubi subjiciunt jure aut nomine.
Lib. 7. 3. Ideoque in schola, ubi nobis ipsis
fingimus contradictionem, duos ponere debe-
mus fines, quales utrimque optimi poterunt.
Et mox: Maximus autem usus in appro-
bando repellendoque sine propriorum ac dif-
ferentium, nonnunquam etiam etymologiæ.
Ex quo apparet hic quoque scribendum:
Finis partis adversæ sic repellitur. Gron.*

² Inimicum enim erit.] Hæc ratio non

perpetuo vera est. Nam tabulæ nonnun-
quam firmæ & ratæ manere possunt, &
testis ille nihilominus in servitutem
peti. §. sed cum aliquis in *Institutio*.
de test. ordinar. Servi quoque nullum
arbitrium est, ut Ulpianus ait ad edi-
ctum de receptis arbitris. & tamen pos-
sunt valere quæ apud eum acta sunt, ut
tamen liber non efficiatur. l. Barbarius.
ff. de officio Prætoris. Sed cum utrun-
que volente domino factum erit, quæ-
stio illa nascitur, an tacite ei dominus
libertatem donasse videatur, ut cum
eum tutorem dat, aut hæredem insti-
tuit: quæ non nisi liberorum sunt no-
mina. Ærodius. *Iniquum enim erit tabu-
las auferri.*] Forte, *abservi*. Gronovius.

bertate autem putavit esse legumlator etiam eos, qui non voluntate domini in libertate essent: sicut eos, qui absentibus dominis aliqua pro liberis egissent, & ideo adjectum est in lege, QUI VOLUNTATE DOMINI IN LIBERTATE FUERIT. Ergo etiam invito domino potest aliquis esse in libertate, invito autem non potest esse liber. Aliud est in libertate esse, aliud liberum esse. Hanc igitur, de qua quæritur, dico voluntate tua esse in libertate. hoc quomodo probo? quo uno probari potest. Fecit aliquid tanquam libera. Nondum dico, ad piratas pervenit: diffimulo & illud, qua causa volueris eam in libertate esse: interim & vidente te & spectante, habitu matronæ fuit. Hoc satis erat, etiam si postea nulla essent consequuta. An vero majus in hoc putamus esse momentum, ut ¹ circumverteres mancipium, aut si una voce liberum esse jusseris, quam si habitum dederis, stolam dederis? quod ne manumissis quidem omnibus contingit. ² Hoc loco poni solet illud: Num igitur si in scenam misero, & mimi partibus tanquam matrona processerit, poterit videri mea voluntate ³ in libertate esse? Non est hoc porro simile, nam ipsa statim scena rem fictam esse testatur. ⁴ Stola illa mimi erit, non hominis: at eadem si hoc habitu extra scenam fuerit, & in civitate processerit: eadem illa, quæ solet mima esse, nihilominus erit in jure libertatis. Ergo habitu satis testata est libertatem. Quid si fecit aliqua tanquam libera? perfecta

¹ *Circumverteres mancipium.*] Persius, *Vappa & lippus & in tenui farragine mendax. Verterit hunc dominus, momento temporis exit Marcus Dama.* Cum servus manumittebatur, imposita ejus capiti manu vertebatur à domino, quo significaret eum jam liberum esse, ut ei quocunque liberet abire, liceat impune. Hunc morem notavit Appianus lib. 4. bellorum civilium, atque ad hunc allusit Seneca ad Lucilium, Philosophia servias oportet, ut tibi contingat vera

libertas. Non differtur in diem qui se illi subjecit, statim circumagitur. *Erod.*

² *Hoc loco poni solet.*] Est hoc sermonis. *Pithæus.*

³ *In libertatem esse.*] Sic Cicero, In prædonum esse potestatem. Plautus, Non vero mihi in mentem fuit. vide Gellium. *Erodus.*

⁴ *Stola illa mimi erit, non hominis.*] Cur non mima? Nam quod præcedit, mimi partibus, potest tolerari, ut mimus sit ipsa fabula. *Gronovius.*

fecta est, parum est dicere quasi ingenua, ¹ quasi honesta, quasi filia tua. Sed hæc omnia, inquit, fecit non ideo, quoniam eam in libertate esse volebam: Lex non ad causam nos voluntatis tuæ mittit, sed ad ipsam: in libertate esse voluisti: quare volueris nihil ad iudicem, nihil ad voluntatem pertinet. ² Tu tamen illam in libertate esse noluisti (ut parcissime dicam) maligne. Quid si credibile est, hanc etiam voluntatem tuam fuisse, ut illa in libertate sit? Quid enim? esse illam voluisti ³ ancillam, cujus non dubium est, quin hoc votum tuum fuerit, ut matronam approbaret? ut filiam tuam approbaret? noluisti eam in libertate esse, de qua nihil magis timebas, quam ne illa tibi tanquam ancilla remitteretur? Quanquam etiam si remissa esset, jam tamen tua voluntate in libertate fuisset. Sed processit ultra. dicebam, Habitum matronæ te volente sumpsit: iter tanquam matrona ingressa est: te volente ad piratas tanquam filia venit tua: te volente approbavit se liberam & ingenuam: te etiam volente in matrimonio fuit, tanquam libera: hæres relicta est, tanquam libera. Horum omnium jus à tua voluntate profectum necesse est, qui voluisti dimittere, qui voluisti tanquam liberam dimittere. Hæc dicerem, etiam si piratæ tantum vicariam petiissent: nunc vero cum adjecerint, ut eam vicariam mitteres, quæ in matrimonio archipiratæ esset, dubitari non potest, quin tu eam miseris tanquam liberam futuram? ⁴ Hæc quod ad jus: illa quod ad merita. Digna est, quæ sit libera, filium tibi restituit. Si tantum filii tui pretium fuisset, videretur tamen

¹ *Quasi honesta.*] Vet. cod. *quasi hosta.* Pith.

² *Tu tamen illam in libertate esse noluisti (ut parcissime.)* Ærodius voluisti. Melius Pithœus: sed interpunctio obscurat locum. *Tu tamen illam in libertate esse noluisti.* hoc est, Tu dicis te noluisse. nam occupatio est. Respondet: *Ut parcissime dicam, maligne, nempe egisti, vel voluisti.* Gronovius.

³ *Ancillam, cujus non dubium est.*] Et hoc non intelligitur sine distinctionis facula. Scribe: *Quid enim? esse illam voluisti ancillam? Cujus? Non dubium est, quin hoc votum tuum fuerit, ut matronam approbaret, ut filiam tuam.* Idem.

⁴ *Hæc quod ad jus, illa quod ad merita.*] Sunt & ista potius Sermonis & quod sequitur pagina sequente 4. *Quam causam, &c.* Declamationis videtur. Pith.

tamen bene meruisse. Nunc quam multa addit ad fidem? poterat & remanere apud piratas, & obligare illos hoc iudicii sui beneficio. Sed non confessione tantum effectum est, ut filia tua videretur, quemadmodum complexa est illa catenatum? quotiens fratrem vocavit? quam veras lacrymas profudit? optime meruerat de te, & hoc ipso, quod reversa est.

S E R M O.

Hic parce quidem stringendus erit pudor patris, stringendus erit tamen, tanquam cupidi & avari & hereditatem istam affectantis: hoc ideo non amare, nec districte, primum quod potest hic esse dominus illius, si ita iudicibus videbitur: deinde quod nobis res cum eo est, cui gratias agimus, cujus voluntate dicimus nos in libertate fuisse. In summa parte advocacionis, advocamus etiam adolescentem illum quasi advocatum, qui nostro beneficio redemptus est. Promittit præterea, ista quæ in hereditate relicta sunt, illius esse. Quam causam revertendi habuit aliam? licuit illi, ignorante eo, in aliqua civitate subsistere.

CCCXLIII.

Circumscriptor pauperis, divitis raptoris socer.

CIRCUMSCRIPTIONIS SIT ACTIO. Pauper & dives eandem puellam petebant in matrimonium: capta est illa, quæ petebatur: posuit conditionem petitoribus pater, ejus esset qui redemisset: pauper profectus est, & redemit virginem. Rapuit illam competitor dives, educta ad magistratus nuptias optavit. Circumscriptionis accusatur pater à paupere.

S E R M O.

Non tantum nobis in hoc laborandum est, ut circumscriptus sit adolescens, quantum in illo, ut circumscriptus sit à patre. Esse enim justam querelam ejus, qui redemit & reduxit, cum præsertim sub pacto redemerit, manifestum est. Eximitur ex parte diversa rei persona. Quod factum est, ne duceret ille, non pater fecit. Rapuit dives, optavit puella, pater tantum promisit. Quomodo ergo fiet,

I Pater tantum promisit.] Forte, per- | puella optaret: passus modo est hæc fieri.
misit. non curavit, ut raperet, non ut Gronovius.

fiet, ut hic circumscripserit, si probat omnia facta hujus voluntate? alioqui, nisi hoc obtinuerimus, frustra plorabimus apud iudices.

DECLAMATIO.

Circumscriptum esse me probare prius volo, quam ab illo circumscriptum. Pactus sum: hoc pactum non servatur, nec potest repeti. Pecuniam impendi sub pacto: neque pecuniam repetere possum; neque id, propter quod impendi, habeo: navigavi, laboravi. Sic interim loquor, Quoniam promittebatur aliquid, hoc quod promissum erat, præstari non potest: circumscriptio est. Haftenus causa fundamenta cœpisset: sequentia illa sunt, ut probem me & ab hoc circumscriptum esse, & indignissime circumscriptum. Animadvertitis, iudices, fiduciam circumscriptoris. Alius rapuit, alia optavit: ideo circumscriptio est. Neque enim unquam decurritur ad hanc legem, nisi cum rectum jus nequitia exclusum est. Si non alius rapuisset, ex pacto reprehenderem. sed nihil hæc cavillatio proderit tibi, qua crimen in generum & in filiam transfers. Nam si apparuerit iudicibus, omnia te volente facta esse, qui promissisti: manifestum erit à te esse circumscriptum eum, qui tibi credidit. Igitur ab initio propensiores te fuisse diviti, non suspicionibus probo, non eo quod credibile est. Capta filia tua, quam posuisti conditionem? ejus futuram, qui redemisset: id elegisti discrimen inter duos petitores, quod facilius posset præstare dives. ¹ Deceptus es, in hoc ergo redemi ego, reduxi. Quo alio modo efficere potuisti, ne mihi nuberet, nisi hoc? Dico ergo tua voluntate factum esse, ut filia tua raperetur, hoc quibus colligo? Rapuit eam, qui non amabat. Petierit sane, non redemit: sub conditione hac non redemit. Cur diutius moror? mihi cessit. Non est ergo, quod illum cupiditate impulsam putes: carere illa poterat: adjicio non fuisse illum rapturum, nisi

¹ Deceptus es. in hoc ergo.] Arodius: | Scribendum: Deceptus es in hoc. ego redemi, ego reduxi. Idem.

nisi securum. Nihil loquor de patria severitate, nihil de lege, quæ pro pudicitia minatur, quæ mortem denuntiat. Ille rapuisset puellam alii destinatam, alii pactam, nisi fiducia tui? non est credibile. Sed ne illud quidem credibile est, filiam nuptias optaturam fuisse, nisi te volente. Primum, quod in nulla virgine tantum audaciæ, tantum confidentiæ est, ut apud magistratum, & de re summa audeat optare inconsulto patre: & illa utique non fecisset, & noveram puellam, & propius in itinere cognovi. Adjice, quod nunquam tam ingrata fuisset puella, ut nuptias optaret ejus, à quo non erat redempta; relinqueret ejus, cui debebat libertatem, cui salutem. Hoc dico, præter illum injuriæ dolorem, cum id perpessa esset in civitate, quod non inter latrones, non inter barbaros illos: non est (ut dixi) credibile, ut aut ¹ rapuerit ille sine fiducia tua, qui non amabat: qui plurimum timere debuerat: aut hæc optaverit sine auctoritate tua, & puella, & contra eum, qui de illa optime merebatur, & pro eo à quo & contempta erat, & rapta. ² Existimo animum tuum fuisse manifestum: qui si apparet, à te circumscriptus sum. Jam venimus ad illam tertiam partem causæ nostræ, in qua ostendam vobis, quam inique sim circumscriptus. Nuptias filiæ tuæ pactus sum. Non dico, ³ qua mercede pactus sum. Fides supremum rerum humanarum vinculum est: sacra laus fidei inter hostes, sacra (quod nuper comperi) inter piratas: tantæ etiam apud malos auctoritatis, ut cum tradere mihi filiam tuam nolles, negare aperte non sustinueris. Et qua mercede pactus eram? ut redimerem: non dico à quibus: nondum dico, quo periculo. Scilicet male tecum agebatur, si cui coeperat plus debere, quam tibi. In summa qualis sit ista conditio, sic æstimandum est, Tu posuisti. Hoc ad meritum pertinet, illud ad pericula. Navigavi ad
piratas,

¹ Rapuerit ille sine fiducia tua.] Lege, cui, ut paullo ante, Idem.

[festum.] Immo esse. Idem.

² Existimo animum tuum fuisse mani-

³ Qua mercede pactus sum.] Scribe: Nondum dico, qua mercede pactus sim. Id.

piratas, in quos incidere miserrimum est: quæsiui, omnes scopulos scrutatus sum, omnia littora excussi. Accedit aliquid ponderis huic merito meo: Pauper hoc feci: rem diviti gravem, mihi necessariam. Et quare negata est? ut collocaretur ei, qui non redemerat, qui contempserat, qui piratis reliquerat? Tantumne pecunia valet? tantum ille fulgor divitiarum contra veritatem potest? nunc ille melior. Non tamen ego feci. Quasi circumscriptio in hoc sit solo, quod non acta per testem: est in illo, quod promisisti; est in illo, quod me, donec ille raperet, distulisti. Non est hoc genus causæ, in quo omnia crimina transferre possis. Initium à te est: promisisti. Si non erat in tua potestate, statim circumscripsisti. Scilicet ego stultus, qui virginem reduxi, qui tantam curam egi verecundiæ, ut optare possem. Non in totum jactabo vobis, iudices, continentiam meam. Sine dubio proferre volui ad patrem integrum munus, nec corrumpere, quod præstarem. Aliquid tamen fecerunt & mores puellæ: severam videbam & asperam: ne me quidem tulisset.

CCCXLIIII.

Redempta meretrix à divite pauperis filio.

² INSCRIPTI MALEFICII SIT ACTIO. Pauperis & divitis filii eandem meretricem amabant: leno conditionem posuit, ei traditurum se esse meretricem, qui pretium prior attulisset. Pauperis filium in solitudine dives sistentem stricto gladio invenit. Interrogavit causam, ille dixit se mori velle ob amorem meretricis. Pretium ei donavit: redemit adolescens meretricem. Agit pauper cum divite inscripti maleficii.

S E R M O.

De parte legis inter utrumque litigatorem confessam est.

D E C L A M A T I O.

Inscriptum esse id, quod objicio, non negatur. Quæ lege comprehendi potuit hoc nocendi genus, quod rem gravif-

¹ Proferre voluit.] Lege, perferre. Idem.
² Inscripti maleficii sit actio.] Quintil. lib. 7. cap. 5. Præter hæc controversia-

rum genera, finguntur in scholis & scripti maleficii, in quibus aut hoc queritur, an scriptum sit: aut hoc, an maleficcium

gravissimam fecit specie liberalitatis? Omnia igitur ista, quæ-

ficiū sit: raro utrumque. Sive scriptum sive inscriptum legamus (sed hoc malim) non satis liquet, quid sit id quod dubitatur, an inscriptum, an maleficiū sit, an utrumque. Imprimis illud observavimus inscriptum nunc simpliciter & separatim à maleficio dici. *Inscriptum* (inquit) esse id quod obijcio non negatur, & postea, *eo pertinet, ut appareat inscriptum esse quod obijcio*, & in Institutionibus eo loco quem attulimus, aut hoc queritur, an scriptum sit. Nunc copulative, & adjectum quasi substantivo, *inscriptum* aut *scriptum maleficiū* appellari: *inscripti maleficii sit actio*. hic & apud Senecam lib. 5. declam. 1. & supra, prima declam. *Igitur & scriptum maleficiū est adversus eum cum quo agitur: & maleficiū non solum confissum, &c.* Necessesse est igitur uno casu maleficiū generalius accipi, quod tamen scriptum, aut inscriptum non sit. & rursus alio: *Inscriptum*, quoddam maleficiū esse, hoc est damnum, quod tamen maleficiū non sit: nempe nec sceleratum, nec impium, nefandum, aut denique vindicandum legibus, sed damnum absque injuria, fraude, & inimico animo. At hoc cuiusmodi sit controversiæ genus, scripti, vel inscripti maleficii, nusquam memini hac formula lege agi solitum, ut id omne revera existimem commentum fuisse Declamatorum, ducta nihilominus à iudiciis forensibus aliqua similitudine, ut de abdicatione & exheredatione, dementia & tutelæ controversiis antea diximus. Nam præter hæc finguntur (Quintilianus inquit) in scholis & scripti maleficii. Nec mihi propterea objice, in scholis omnia fingi. Id enim verum quidem sit de ipsis controversiarum thematibus, summis & argumentis. Sed ipsa actio, si legitima est, ut tutelæ, mandati pro socio, injuriæ, læsæ majestatis, non ipsa fingitur: at fictum ad eam genus facti accommodatur. Verum in scholis quædam sunt actiones, quarum ipsæ formulæ nusquam à Prætoribus, aut lege ulla

propositæ sunt, ut abdicationis, dementia, mortis voluntariæ, ingrati, inscripti maleficii, in quibus omnia fingi, & ficta non facta recte affirmari possit, quanquam ex Græcorum aut aliarum gentium moribus, bonam partem earum liceat assumere. Igitur videamus quid sit inscriptum maleficiū. Sane sic accipi potest pro eo maleficio quod scriptum non est, *ἀγροφωρ*, non legitimum, nulla lege comprehensum, ut Quintilianus ait lib. 3. cap. 8. alia esse scripta, alia inscripta: & Varro de re Rustica, *Inscriptum* pecus profectum ad Publicanos. ut sit in scholis inscriptum (si quidem constet maleficiū esse) quod in foro crimen Stellionatus, cum titulus criminis deficit, nullumque aliud crimen occurrat, cui legitimo crimini pœna sit legitima, ut Ulpianus scripsit lib. 8. de officio Proconsulis. Quemadmodum in proposita facti specie, numeratio pecuniæ à divite pauperis filio facta, ut redimeret perituro meretricem, in nullam legem cadit, ut huic, vel illi obligatus dici possit. Et item apud Senecam, præcidisse laqueum suspendenti se, certum est maleficiū non esse: aut si sit, certe non legitimum, non definitum ulla ad hanc rem lege lata ac proposita. Huic interpretationi astipulantur illa verba, *An eum qui rem deformem aut inutilem effecerit, non esse maleficii lege comprehensum?* quanquam illic jam queritur non an inscriptum, sed an maleficiū sit. Fieri igitur potest ut queratur, an inscriptum id sit quod obijcitur (forte ut ejus pœna relinquatur arbitrio iudicantis si maleficiū appareat esse) & quod arguitur an idem maleficiū sit: ut hic (nam inscriptum esse non negatur) aut contra: raro vero utrumque. Nam si reus negat inscriptum esse, fateretur scriptum esse maleficiū: atqui fateri scriptum esse, & negare tamen maleficiū esse, vix, ac ne vix quidem, accidere potest. plane sic, nec scriptum esse nec maleficiū esse: ut prima de-

quæcunque ex adverso dicuntur, ¹ Donavi enim pecuniam, & servavi: &, quo jure prohibetur, eo pertinent, ut appareat inscriptum esse, quod objicio. Hac parte finita & constituta transeamus ad eam, quæ reliqua est, ² & ostendam esse maleficium. Nihil dum de animo divitis loquor, nondum prodo causas, propter quas fecit. Solum fuisse filium meum credite amatorem meretricis: huic redemptam esse meretricem: dico hoc esse maleficium, & quidem omnium maleficiorum gravissimum. Levia sunt illa, quæ patrimonium populantur: levia etiam, quæ adversus corpus excogitantur. Hoc non est legis viribus vindicandum, quod sævit adversus animum. Utrum igitur dicis non esse deforme, non esse inutile meretricem domi habere? an eum, qui rem deformem atque inutilem effecerit non esse maleficium lege comprehensum? Cuicumque

morta-

clamarione, in qua negabat dives scriptum esse maleficium, quia filiam pauperis non stupraverat, nec ei videbatur maleficium esse, decem milia parasito dedisse. At si scriptum maleficium est (ut interpretamur) quod legitimum est, quod nominarim legibus publicorum aut privatorum judiciorum continetur, quare actio *Scripti maleficii* unde & simpliciter appellatur, non ex ejus criminis titulo & nomine quod scriptum est? puta adulterii, parricidii, de vi, &c. hæc ratio facit, ut existimem illo loco Quintiliani, *singuntur in scholis & scripti maleficii, in quibus hoc queritur an scriptum sit*, corrigendum esse ex hac declamatione & illa Senecæ, *inscripti & inscriptum*, ut prima quoque declamatione supra sic legerem, *Igitur & inscriptum & maleficium est, adversus eum cum quo agitur*. nam quod raro queri utrunque ait, an inscriptum & an maleficium sit, illic quærebatur utrunque. Quare ita concludit, *Igitur & inscriptum & maleficium est: & maleficium non solum confessum, &c.* Quid si quoque inscriptum maleficium sic interpretemur? Inscribere nonnunquam est at-

tribuere, & quicquid factum est in alium, aut aliam rem transferre & derivare. Sit igitur inscriptum id, quod licet trahi possit in quoddam quasi maleficium: tamen ex officio, obsequio, pietate, liberalitate, actuque nec deforme, nec inutili profectum est. hoc est, quod ut maxime sit maleficium (sed de hoc queri solet) tamen ei iusta causa, aqua & speciosa prærenditur, & (ut Græci dicunt) *μετ' ἰσθμῶν δι-ημισιωῆς ἢ ἀδικία ἀδικῆσαι*. Veluti in hoc loco, si per se maleficium est dare pecuniam adolescenti, ut meretricem redimat, non videtur hic esse, quia ceteroquin perituro data est. Idem de aliis exemplis prædictis dici possit. Et in hanc conjecturam nos adducent hæc verba, *quod rem gravissimam fecit specie liberalitatis*: & quod passim uterque & dives & pauper attendi volunt quo animo, qua causa id factum sit: dives à se bono: pauper, malo à divite animo. *Ærodius.*

¹ Donavi enim pecuniam.] Puto: donavi meam pecuniam. Gronovius.

² Et ostendam esse maleficium.] Utique, & ostendamus. Idem.

mortalium grave erat, domi habere meretricem. Hoc certe nomen suo loco tantum fortasse deforme est: translatum in domum, etiam periculosum. Dicam nunc ergo hic interceptam spem nepotum, inquinatam filii mei famem, futurorum quoque annorum spem esse sublatam. Hoc igitur, qui fecit, non potest non admisisse maleficium. Sed periturus, inquit, erat, nisi id fecissem. Scio, quæ partes fuerint severioris patris: diceret ille, Mallem: levior ad me dolor pervenisset ex morte. Infelices quidem, qui liberos suos ad rogam deflent: summum orbitatis est malum, desiderare. Hoc vero intolerabile est, lugere viventem: quotiens occurrit, flere: plenas quasdam ducere exequias dignitatis. Ego sane hanc tibi remissem partem, qua colligis moriturum fuisse. Utrum amore periisset, non diu disputabo. Vivunt qui amaverunt. Itane? quid minus rationis habet, quam ut is mori velit, qui habet, propter quod vivat? ¹ Stricto tamen gladio in secreto deprehendi. Jam mihi narras moras: ipsum illud secretum quærere, & putare interesse, ubi pereat, non est ardentis in mortem impetus. Non fiunt ista, nisi subito: nec quisquam (præsertim nulla gravi præcedente causa) spiritum ratione deposuit. Et stricto tamen gladio, & in secreto, quid facientem vidisti? aptantem jam jugulo mucronem? jam incumbentem? jam pene admotam usque ad sanguinem manum? nihil horum. Flentem, inquit, mirabar. Minus fuisse periculum crederem, si fleret, antequam stringere gladium cœpisset. Non est igitur, quod dicas te fecisse causa mea, quod ego non fecissem. Etiam hoc iudici satis erat, nisi & inscriptum & maleficium est. Quacunque à te mente factum est, ego læsus sum. etiam si non vindicta dolori meo deberetur, ² debeat tamen solatium. Videamus tamen & quare fiat ista res. Eandem meretricem amave-

¹ Stricto tamen gladio in secreto deprehendi.] Quæ duo instrumenta sunt (Annus inquit Seneca) alterum apium mo-

rituro, alterum misero. *Erod.*

² Debeat tamen solatium.] *Lege, debeat.* Gronovius.

amaverunt duo juvenes filii nostri. Quærebatur, utrius esset. Volo te consulere, an cum scieris, pecuniam filio tuo dederis? volo scire, an cum vidisses filium meum (ut putas) mori volentem, tale aliquid de tuo timueris? Filius meus propter amorem dicit se mori velle: amat & tuus: hic deprehendam patrem. Tu si periculum mortis putasses, tum vero ad filium tuum cucurrisses. Quæ fuit ergo ratio? non tu filium meum servasti, sed tuum emendasti. Una erat ratio, credo, illius ab eo quo flagrabat impetu si amor transferretur: si potestas illius deformitatis adimeretur. Vivit itaque filius tuus, & honeste vivit, etiam sine fabula vivit. At tu mihi nurum meretricem dedisti, tu domum meam lupanar fecisti: & ne parum sit has injurias intulisse, etiamnum vis affirmare iudicibus filium meum, nisi redempta meretrice, non fuisse victurum.

CCCXLV.

Pauper ad tyrannicidium mercede conductus.

TYRANNICIDA OPTET QUOD VOLET. Dives adolescenti pauperi dedit pecuniam, ut tyrannum occideret: & occidit: de præmio ambigunt.

S E R M O.

Duo efficienda sunt diviti, ut sit tyrannicida, ut dignior sit præmio. Ut tyrannicida sit, non potest aliter efficere, quam si *ἴσως* *ἴσως* dignum se præmio probaverit, & pro eo sit, ac si occiderit.

DECLAMATIO.

Q Uod primum dici oportet pro eo, qui præmium petit, Occidit tyrannum. num dubitari potest? num de hoc controversiam ullam saltem ad versarius movet? Viderimus ergo, quæ sit comparatio utriusque meritorum: interim ² etiam si majora sunt divitis, alia sunt. Sit ille optimus civis, sit egregie de republica meritus, hic tyrannicida

1 Illius ab eo quo flagrabat impetu.]
 Forte: Una erat ratio, credo, illius sanandi, quo flagrabat, impetus. Idem.]
 2 Etiam si majora sunt divitis, alia sunt.] Scribe, aliena sunt. Ad hanc legem non pertinent. Idem.

nicida est. Hodie porro de eo præmio contendimus, quod lex tyrannicidæ constituit. Isti fortasse, quod fecit, profuturum sit, cum petet magistratum: interim vos ad hoc jus, ¹ ad hanc legem confedistis: ² interim rempublicam hic, pro quo loquor, verbis legis appellat. Et mihi satis erat hoc apud vos approbasse, si tantum de eo quæreretur, an accipere hunc oporteat. Sed quatenus in hanc contentionem descendimus, videamus, quo modo se tyrannicidam efficiat adversarius noster. De libertate patriæ cogitavit: nondum tyrannicidium est. Hortatus est aliquem, pecuniam dedit, omnia fecit, ut hic tyrannicidium faceret. Simile esse hoc tyrannicidio, ut confitear, hoc ipso tamen apparet aliud esse, quod simile est. Quis autem vobis permittit inclinare leges, & jura transferre? Constituta sunt semel, finita sunt suis finibus, suis verbis continentur. Et fortasse utcunque tolerabile esset quæri, an pro tyrannicidio habere deberetis voluntatem, si tyrannicida non esset. Nunc ut sit istud tyrannicidio simile, ipsi tamen præferri non potest, cui simile est. Ergo lex nobis dat præmium, tibi non dat: Quod ad religionem judicum pertinet, hactenus causam finiri satis esset. Sed ³ quare non jam etiam pactioni ejus respondeamus? ⁴ Cum illa quidem, judices, prima confessione esse istum bonæ voluntatis fatemur: cupidum libertatis concedimus: dum & ille fateatur, esse se parum

¹ *Ad hanc legem confedistis.*] Hoc est, Non de meritis adversarii nostri, hic in universum quæritur: sed de præmio quod ei qui Tyrannum occiderit, lege constitutum est. *Erod.*

² *Interim rempubl. hic provoco.*] Sensus est: Etsi tyrannicidio ipso satis approbaverim, me decipi, fraudarique præmio non oportere, ut maxime de eo quæreretur: tamen quia hoc quoque venit in controversiam, ipsam Remp. appello, ut suis legis suæ verbis doceat, &c. Placet vero hic audacior esse, & (ut mihi quidem videtur) inversum ordinem suo loco reponere, hoc modo, *interim rempubl.*

hic provoco, ut verbis legis appareat, an decipere hunc oporteat. Et mihi satis erat me eum esse qui tyrannum occiderit, apud vos approbasse, si tamen de eo quæreretur. Sed quatenus, &c. Idem.

³ *Quare non jam etiam pactioni ejus.*] Suspicio autorem scripsisse jactationi. *Infra: desisti fortunam tuam timere; desisti odisse, quicquid jactas. Gronovius.*

⁴ *Cum illa quidem judices prima confessione.*] Forte: *Cum illa quidem, judices, primum conditione esse istum bonæ voluntatis fatemur. Quæ est ista conditio? nempe, dum & ille fateatur, &c. Idem.*

parum fortem, fortasse vitio infirmitatis, vel naturali, vel quod ipsæ per se solent afferre divitiæ: simus voluntate contenti: non exigamus ab eo, quantum non potest, ut sciat hanc esse inter duos differentiam, ¹ ut quicquid ille voluit, hic fecerit. Volo enim tecum loqui. Quid ad hanc legem tu conscriptam audacter venis? tyrannicidium tuum non dico: approba, ostende, quid fecisti. Pecuniam, inquit, dedi. ² Ita, iudices, ista lex emi potest? ad summum in republica nostra honorem, non animus, non virtus, non manus mittit, sed arca & dispensator. Bene hercule negotiaris, sed excogitasti non mediocre, non dico famæ atque opinionis, sed patrimonii etiam tui, cum alioqui abundaret, compendium. Dic, dic ³ quanti emeris, quid velis. Tu mihi dicis, pecuniam dedi & ex otiosa jacente patrimonii parte aliquid numeravi: cum ego dicam, Arcem conscendi, satellites stravi, nefarium corpus repetitis ictibus trucidavi. Pecuniam dedi, de tyrannicidio loquutus sum. Rem feceras periculocissimam, nisi in tyrannicidam incidisses. Satis sit vobis, ô divites, hoc vestras præstare fortunas, quod per dispensatores fœneratis: quod familiam per procuratores continetis, quod pleraque possidetis absentes, quod ignorantibus vobis & quiescentibus, si quis est tantæ foelicitatis labor, per alienas manus transit: contingat istud delictis vestris, contingat abundantissimæ plerunque luxuriæ: ⁴ non dabitis tyrannicidiis cognito-

rem,

¹ *Ut quicquid ille voluit.* Scribe, ut quod ille voluit, hic fecerit. Idem.

² *Ita videlicet, Lex nihil potest.* Ironice hæc dicuntur, quæ foenissima & mirum in modum depravata ex his quæ sequuntur aliqua ducti conjectura emendavimus. Antè istud quod tu effecisse pecuniam putas, fecerat Respub. fecerat indignatio, fecerat ingenita virtus. & postea, Hic parvo si quid avare, si quid cupido fecisset, tua potius pecunia, quam ipsa lege ad tyrannicidium conduceretur? Ærodius.

³ *Quanti emeris, quid velis.* Aliquid excidisse videtur, & fuisse integrum: Dic, dic, quanti emeris, ut optes, quod velis, Gronovius.

⁴ *Sed non dabitis tyrannicidiis cognito-* rem.] Sicut in aliis rebus privatis & domesticis, cognitores, amicos, procuratoresque gerunt vestra negotia, ô divites, non sic de tyrannicidio mandabitis, alienisque tanquam procuratoris aut cognitoris manibus tyrannicidæ efficiemini, ut honor & præmium per alias personas nobis acquiratur. Si cognitorem hic

rem, nec ad vos alienis periculis veniet fama virtutis. Velim narres iudicibus audiente populo, quem sermonem cum hoc adolescente habueris, qua exhortatione sis usus. Premitur tyrannide civitas nostra: quotidie gravia atque indigna patimur: opus est aliquo viro forte, opus est aliquo bono cive, opus est liberatore tantorum malorum. Si te hæc cum maxime dicentem interrogem, cur non ipse facias: respondebis profecto, Non possum, non is animus mihi, non id virium est: & adjicies, Tu potes. Verum non contentus sibi acquisisse gloriam, etiam nobis detrahare conatur. Negas enim hunc juvenem ad tyrannicidium fuisse venturum nisi pecunia conductus esset. O quantum erras, dives, ac falleris, qui putas virtutem posse conduci, & animum pecunia fieri. In omnia enim sane lucro trahamur: ducat nos spes ad laborem, ducat ad patientiam. Nemo futuri temporis cogitatione periculum subit. Iturus aliquis in id discrimen, ex quo evasurum se non speret, pecuniam spectavit? scilicet, ut locupletior periret: ut si destitutum in illis cogitationibus manerent tormenta, si tyranni ira, haberet illud intra conscientiam suam, accepisse se pecuniam, & paulo ante gravem argento manum fuisse. Ante igitur hæc versabantur in animo hujus cogitationes: ante istud, quod tu effecisse pecuniam putas, fecerat respublica, fecerat indignatio, fecerat ingenita virtus. Nec tu nisi hoc intellexisses, ausus esses loqui, aut committere tam periculosum alieno secretum. Videras vultum, audieras, cum raperetur aliqua virgo, ingemiscentem. Verum tamen cur non reponamus hanc contumeliam? non pro republica dedisti. Scimus tyrannidem, præcipue ad divites pertinere. Illa, quam dederas, pecunia redimebas fortunas, pecunias tuas, imo salutem: quandoquidem

plerun-

hic pro iudice eove qui de aliqua re cognoscit generaliter accipias, sensus erit, Non dabitis tanquam Prætores iudicem de tyrannicidiis, qui de facto unius, & voluntate pecuniaque alterius, inter ty-

rannicidas iudicet. *Erodus.*

I Periculum subit. Iturus aliquis.] *Lege, periculum subiturus aliquis, et in id discrimen. Idem.*

plerunque perire vobis in lucrum crudelitatis alienæ, necesse est. Habes igitur satis magna istius liberalitatis tuæ prætia. Securus es, nunc dominus, nunc dives: desiisti fortunam tuam timere, desiisti odisse, quicquid jactas. Ego tamen, inquit, dedi, quod esset pro præmio. Ideo ergo exigis, ut respublica non reddat? & si quid tu privatus liberaliter fecisti, universam civitatem vis facere fordide? Quanquam ne remittis quidem istud reipublicæ, sed in te transfers: ut ne voluntati quidem tuæ obligati simus. si pecuniam ideo dedisti, ut præmium acciperes. Hic porro si quid avare si quid cupide fecisset: tua potius pecunia quam ipsa lege ad tyrannicidium conducatur. Tu illi dicis, Accipe pecuniam: Respub. dicit, Opta quod voles. Ut avarus sit & cupidus, utrum plus est? Verum hic se affirmat, ne præmia quidem ista spectasse, cum faceret. Oblitus sum, inquit, ante omnia salutis meæ: commodum civitatis, univerforumque spectavi, tum (si quid ad me proprie pertinebat) famam, ituramque in posterum gloriam hujus, quæ subinde objicitur, paupertatis, siquidem facilius virtutem aluit.

CCCXLVI.

Tutor filii sui in adoptionem dati.

ADVERSUS PATREM NE QUA SIT ACTIO, NISI DEMENTIÆ. Quidam dedit filium in adoptionem: moriens ille, instituit patrem ejus naturalem tutorem, ille tutelam gessit: rationes reddidit. Accusare ille vult patrem tutelæ male gestæ. Præscribit ille, quod actio non fit adversus patrem, nisi dementiæ.

S E R M O.

Natura rei fortasse hoc fecerat, ut hic pater, quem filius reum vult facere, irascatur, atque eo magis irascatur, quod de filio bene meruit, non tantum generando, sed etiam dando in adoptionem. Sed non semper sequendi sunt affectus, & plerunque consilium his præponendum est. Hic enim pater & si revera irascitur, dissimulare hoc debet: & agere mitem & indulgentem. Nam cum præscribat hoc, adprobare debet iudicibus, idcirco præscribere se, ne cum filio
gravius

gravius contendat: alioqui si hæc causa præscribendi non est, supererit ut dissidentia videatur in causa.

DECLAMATIO.

CUM PATRE ACTIONE QUASIT, NISI CEMENTIÆ. Alio crimine me reum manifestum est. Nemo dubitabit, quin id hac lege non liceat, si ego pater sum. Atqui ne de eo quidem dubitari poterit, quin pater sim. An hoc negas, me esse, qui genuerim, qui educaverim? & (ut aliquod argumentum ex eo ipso, quod contra me ponitur, ducam) me esse, qui dederim in adoptionem? Si hæc parum firma sunt, leges testamentum, quo tutorem accepisti, patrem tibi tutorem dedit. At enim dando in adoptionem, jus omne translatum est.

CCCXLVII.

Absente marito rumor & nuptiæ.

ADULTERUM CUM ADULTERA LICEAT OCCIDERE. Uxor peregrinantis mariti mortem rumore cognovit. Hæres inventa, nupsit adolescenti cuidam, & domum in dotem dedit. Supervenit maritus nocte: utrunque occidit. Reus est cædis.

DECLAMATIO.

A Dulteros fuisse in matrimonio constat, nemo negat. Matrimonium duobus generibus solvitur, aut repudio,

I Matrimonium duobus generibus solvitur.] Paulus addit, captivitate, vel alia contingente servitute. Sed servitutem morti comparamus: & præterea quod ad captivitatem attinet, exquisita potius & subtili ratione distrahebatur hoc modo matrimonium, ut Justinianus ait nova Constitut. xxxi. eratque magis occasio quædam bona gratia divertendi post quinquennium, aut certo de mariti morte accepto nuntio, quam ut perpetuus esset ille solvendi matrimonii modus. Licet enim uxor captivi, mutata mariti conditione, non sit quasi in

matrimonio, ut Tryphoninus scripsit libro 4. Disputat. tit. de captivis. tamen ita nuptiarum loco est, ut alii temere nubere non possit. l. uxores ff. de divortiiis. Sed sive hic maritus captivitate, aut servitute, sive militia expeditione, aut longinqua alia profectio- ne abfuerit, aut quatenus abfuerit, quadriennium, quinquennium, aut septennium: & vel jure Civili vel Pontificio utamur, hæc nunc nihil ad hanc declamationem. Illa ex suis locis peti poterunt ex d. l. uxores, ex l. uxor. C. eod. tit. ex nova constit. de nuptiis. 22. & 117. ex cap.

pudio, aut morte alterius. Neque repudiavi, & certe vi-
 vo. Sed rumor de morte venit: hæc statim nupsit alio
 marito: Quid est hoc aliud, quam improbius adulterium?
 Meæ igitur nuptiæ manserunt, illæ non fuere legitimæ.
 Legitimum porro matrimonium, nisi soluto priore, esse
 non potest. An opinione contenti sumus? Isto genere etiam
 si cædis absolvar, omnibus tamen periclitor bonis: quippe
 testamentum meum lectum est, & uxor omnium bonorum
 hæres inventa est. Et ego scilicet testamento meo exhæ-
 redatus? Quod si jus domini post hanc opinionem retinui,
 retinui etiam mariti, mihi ad defensionem hoc satis est,
 licuit: Possitis occisorum fortasse misereri, quod decepti
 sunt, quod illos spes sua fefellit. Adulteri tamen fuerunt,
 etiam si ignoraverunt. An ego si ignorassem, quod liceret,
 non occidissem? utrum domum meam non fui intraturus?
¹ an me in alium cubiculum, juxta adulteros meos collo-
 caturus: an cum venissem in cubiculum, & jacentem cum
 adultero uxorem meam deprehendissem, excitaturus tan-
 tum? quid deinde recepturus ne, an cessurus? Si talem
 habiturus eram ² animum, dii, gratias ago quod nocte
 veni. Vos profecto, dii conjugales, hanc illi mentem de-
 didistis, ut domum in dotem daret, ut eadem familia ex-
 cubaret: ut is janitor esset, qui me admitteret: ut reversus
 denique

ex cap. in præsentia de sponsal. & ma-
 trimon. At hic quæritur (de quo apud
 juris nostri interpretes magna conten-
 tio est) cum accepta morte viri, liceat
 uxori alteri nubere, an ad hoc sola fama,
 vox communis & rumor sufficiat, ut
 hinc certa & sat probata mors mariti di-
 ci possit. Quæ varie à variis tractantur
 in l. 2. §. si dubitetur. ff. quemad. test.
 aper. Sed me declamatio hæc persuasit,
 ut eorum sententiam sequerer, qui illud
 amplius in rumore & fama considerant,
 an statim profecto marito, rumor
 ille ortus sit: an statim uxor alteri nu-
 pserit, nullumque reliquerit rumori-
 bus tempus, quo senescerent (ut inquit

Tacitus) an nihil præterea prætermise-
 rit, quo aliunde certiorari posset. Ait
 enim hic Quintilianus. *Sed rumor de
 morte venit. hæc statim nupsit alio marito.
 & postea, audita morte mariti, non inqui-
 sivit ubi perissem.* Quæ iterum tam cito
 nubit, non sine probri suspitione nu-
 bit. Quæ ratione Julius Cæsar quasdam
 nuptias diremit, etiam cum præcessisset
 divortium. *Idem.*

¹ *An me in alium cubiculum.] Scribe,
 in idem cubiculum. Gronovius.*

² *Animum, dii gratias ago.] Hic ma-
 lim: Si talem habiturus eram animum, dii
 gratias ago, quod nocte veni. Idem.*

denique nihil novi invenirem, præter adulteros. ¹ Ergo uxor sic à me amata, testamento relicta hæres, audita morte mariti, non inquisivit, ubi periissem, non aliquos certiores nuntios, non ² reversuros à supremis officiis servulos expectavit: sed festinato quoque nupsit, ³ & in novæ libidinis amorem, mea iudicia protinus transtulit, in eadem domo, in eodem cubiculo, in eodem lecto? adeo mariti prioris ⁴ etiam memoria abierat. Desii ista mirari, cum adulterum vidi juvenem, propter quem tamdiu vidua esse non posset, quamdiu peregrinari poteram ego, qui uxorem sic amavi. Temere profecto, temere in longius ituri iter conjuges nostras domi relinquimus: subito absentium obliviscuntur, & pene cum ipsis toris uxorum pectora refrigerant. Mirer nunc ego, unde rumor? quæ tam maligno mendacio causa? cui fingere istud expedierit? Ille profecto in causa fuit juvenis, qui ad domum meam inductus est: quæsitus est locus. Jam vero bonorum meorum dira populatio, sicut notissimo Græciæ duci Ulyssi, qui felicior tamen, solam in adulteris ultus est gulæ voluptatem. Scio, iudices, quam difficile sit alienorum malorum imaginem capere: ⁵ sit tamen, quantum cogitatione permittitur: unusquisque se illo loco ponat: ac primum illa, quæ intra animum meum volvo, mente concipiat: cum reverterer ex peregrinatione longa, quam mihi attulerit cogitationem primus aspectus.

CCCXLVIII.

¹ Ergo uxor.] Pertinet & ad hoc l. uxor. C. de Repud. Pith.

² Reversuros à supremis officiis servulos expectavit.] Porcius de Terentio. Eorum ille opera ne domum quidem habuit conducliam; Saltem ut esset, quo referret obitum domini servulus. Quod male mutavit Scaliger: qui referret obitum domini, servulus. Gronovius.

³ Et in novæ libidinis amorem.] Puto meliorem. Mea iudicia, id est, quod ego

ei testamento reliqueram. Ne facias cum Ærodi, mea iudicia eludens. Idem.

⁴ Etiam memoria abierat.] Credo è libro esse Pithæi. Alioqui non incommode Thaddæus & Ærodius, memoriam abjecerat. Idem.

⁵ Sit tamen quantum.] Ærodius, sic. Malim: Se tamen, quantum cogitatione permittitur, unusquisque, se, illo loco ponat. Deinde, volui. Idem.

CCCXLVIII.

Cum proditoribus carcer incensus.

IMPERATOR IN BELLO SUMMAM HABEAT POTESTATEM. Imperator proditoris suspectos in carcerem conjecit: ex transfuga comperit eadem nocte finitum iri proditionem. Incendit carcerem: perierunt illi, qui erant in carcere: hostes recesserunt. Accusatur, quod de indemnatis sumpserit supplicium.

DECLAMATIO.

SI ratione defendi non possem, jure defenderer. IMPERATOR IN BELLO SUMMAM HABEAT POTESTATEM. Id quod objicitis (¹ ut nondum objiciam) propter bellum factum est, in bello factum est. Usus sum igitur lege: viderimus, quam utiliter constituta, & necessaria quoque. Imperator in bello summam habeat potestatem. Ante omnia non id tempus, quo judicia exerceri, quo leges retinere vim suam possint, ista pax spectat, & diligentio rem rerum inquisitionem securitas habet: non vacat in bello curam agere singulorum. Ad hanc rationem accedit illud quoque, quod administrare non potest bellum, nisi tantam potestatem habuerit imperator: tot milia conscriptorum militum in aciem educere, adsignare loca interim periculosa, tuendos cives, expugnanda hostium castella: non potest sola ratio, opus est & metu. Quid si pleraque accidunt, in quibus praesenti poena castigare necesse est eos, qui peccaverunt? Ad haec igitur omnia provisum atque prolatum est, ut imperator summam potestatem haberet. Quid tamen a nobis exigi oportet? bonam voluntatem. Erraverim sane, si id satis probationi existimavi, si hoc ad utilitatem civitatis pertinere credidi. Quis damnaverit eum, qui duabus potentissimis rebus defenditur, jure & mente? quid si etiam ratio hoc faciendi fuit? Forsitan & lente & nimium periculose fecerim, quod suspectos

¹ Ut nondum objiciam.] Arodius: ut | quod objicitis, ut nondum diluam, propter nondum proditionem objiciam. Malim: Id | bellum factum est. Idem.

spectos proditoris, tantum in carcerem duci jussi. ¹ Nihil egeram, non satis civitati prospexeram: hostis idem speravit: tamen hoc ne ab accusatore quidem reprehenditur. Jam igitur de his, qui in carcerem duci debuerunt, levius est supplicium, quacunq; ratione sumptum est. Nunc quare sumptum? Proditionis finis atque effectus omnis, in proximam nobis noctem denunciabatur, puta falsum: quis non ignoscit rem tantam timenti? Non enim discrimen paucorum ² capitum agebatur. An aliquid esset hæc Civitas, an Tempia, an vetustissimæ vestigium saltem urbis relinqueretur? an liberi vestri conjugesque traditam à majoribus per manus in hoc usque tempus libertatem semel perderent? Pro his animadvertere in paucos indignum est? ³ & exercitus partem dicimus, & in aciem ductis militibus,

¹ Nihil egeram, non satis civitati prospexeram.] Sensus est, quantum ex his verbis colligi potest, Si quid in eo peccavi id fuit tum maxime, cum proditores non statim jussi interfici. Sed aliqua tamen adhuc hujus facti excusatio est, quæ tamen in majorem accusationem venire possit, si ab accusatore reprehenderetur. Quia videlicet nullum tam diligentem delectum militum habueram, nec ita civitati prospexeram, ut viris & viribus undique, & adversus omnem proditoris metum tueri posset: debueram (inquit) statim de suspectis supplicium sumere, nec expectare indicium transfugæ. *Ærod.*

² Capitum agebatur. An aliquid.] *Ærod.* *Agebatur.* Agebatur an aliquid. Sensus procul dubio tenuit. Sed idem salvus est nihil aliud quam mutata distinctione: Non enim discrimen paucorum capitum; agebatur, an aliquid esset hæc civitas. Sic breviter & efficacius dicitur, quod integrum est: Non discrimen paucorum capitum agebatur, sed agebatur. *Gronovius.*

³ Et exercitus partem dicimus.] Vid. legendum, & exercitus partem ducimus (leu decimamus) & in aciem ductis militibus,

bus certe innocentibus multum contigisse imperatori videtur, setiam incrementam civitatis referat. *Pith.* Et exercitus partem decimari vidimus.] Multos adhuc torquet hic locus, si restitutio nostra non placeat. Decimari vero olim exercitum, nemo est qui ignoret. Vide *Plut.* in vita *M. Crassi.* Cicero pro *Aulo Cluentio*, Statuerunt ita majores nostri, ut si à multis esset flagitium rei militaris admissum, sortitione in quosdam animadverteretur: ut metus videlicet ad omnes, poena ad paucos perveniret. Nam miles qui locum non tenuit, qui hostium impetum vimque perstimuit, potest idem postea & miles esse melior, & vir bonus & civis utilis. Quare ne in bello propter hostium metum delinqueret, amplior & mortis & supplicii metus est à majoribus constitutus. ne autem nimium multi poenata capitis subirent, idcirco illa sortitio comparata est. Quod autem hic dicitur, Pro securitate, &c. eodem pertinet, quo illud declam. 253. supra. Atqui ego etiam si plurimi vitam esse civium in hac civitate spectarem, bene tamen reddimi capite unius civis pacem putarem. *Ærod.* Et exercitus partem dicimus.]

Ærod.

tibus, certe innocentibus *, multum contigisse imper: videretur, etiam si non incruentam victoriam se ferat. Pro hac securitate ¹ si perierunt aliqui (ut parcissime dicam) non ignoscerem? Equidem intelligo hanc esse conditionem omnium, qui administrationem reipublicæ aggrediuntur, ut ea, quæ maxime pertinent ad salutem communem, cum quadam sua invidia efficere cogantur. Quanta vi adversus me inimici consurrexissent, si istud sine causa fecissem? Quid si proditores fuisse manifestum est? Putemus esse iudicium? & quatenus mavultis illos indemnatos dicere quam innocentes, excutite causam. Sane ² non consummaverit primum suspicio, at certe transfugæ hoc mentien- di causa quæ fuit? homo relicto exercitu suo, in civitatem nostram transgressus, cum rem periculosissimam fecisset, mentiretur? cum ad probationem rei caput suum obligarer, eadem nobis nocte denunciatur. Manifestum est autem fuisse hostibus propositum, civitatis nostræ per prodicionem capiendæ. Qui proditores fuerint, recedendo confessi sunt. Quid enim est causæ, cur qui ³ ad illud usque tempus civitatis permanferant, post incendium carceris, post mortem suspectorum nobis civium, continuo discesserint? Hic ratio illa quoque est, quod sic exegi supplicium ab illis: si modo hoc est exigere supplicium. ⁴ Miratur aliquis si non

timui

Ærodius: partem decimari vidimus, & in aciem ductis militibus, certe innocentibus multam contigisse, si Imp. videatur: etiamsi non incruentam victoriam referant. Aliter Pithœus, in quo cætera utcumque feras, sed tolerari non potest: etiamsi incruentam. Verum id alibi: immo laudabilius Spartæ; ab hoc loco alienum. Hic enim paucorum supplicium in bello ita excusatur, quod bellum plerumque sit ἀμυρόεργον: & rem magnam præstitisse imperatorem putare debeamus, etiamsi victor non paucos suorum perdidit. Sed, quid in hac parte attineat milites dicere innocentes, haud assequor. Itaque divinabam: Et exercitus

partem decimamus, forte ductis militibus sæpe innocentibus. Multum contigisse imperatori videtur, etiamsi non incruentam victoriam referat. Gronovius.

1 Si perierunt aliqui, ut parcissime dicam, non ignoscerem.] Lege: non ignoscetis? Ærodius.

2 Non consummaverit primum suspicio.] Lege: Sane non consummaverint prodicionem susceptam. Idem.

3 Ad illud usque tempus civitatis.] Ærodius: in obsidione civitatis. Lege, in civitate permanferant. Gronov.

4 Miratur aliquis, si non timui educere.] Ærodius: miratur aliquis? exercitum simul educere. Scribendum est: si timui

timui educere, si cum tanta conspiratio in civitate nostra nocentium esse diceretur, ut prodere possent etiam ex carcere, vel cum tota sua custodia eos obrui malui? His illud quoque adjici potest, plurimum differre, utrum quis supplicium exigat ab indemnatis, an si aliquos securitatis publicæ causa occiderit, supplicium vocetur, quod civitas præstitit. Si vero hoc pro salute communi fuit, non odio illorum factum est, imperatoris fortasse consilium reprehendi potest, factum certe damnari non potest.

S E R M O.

In summa parte controversiarum talium quæri solet, ecquo animo fecerit hoc imperator? In hanc partem satis firmam causæ fiduciam videtur habere: quid enim huic proferunt inimici præter odium commune omnium proditorum?

CCCXLIX.

Raptoris pater, dementiæ reus.

RAPTOR, NISI ET SUUM PATREM EXORAVERIT ET RAPTÆ, INTRA XXX DIES PEREAT. Raptuit quidam: exoravit patrem raptæ: suum non exoravit: Dementiæ accusat.

S E R M O.

Non dubie pater hic intelligi vult, se filii sollicitudine esse contentum, & hanc xxx dierum moram pro ultione habere. Sed hoc si palam indicaverit, perdet artem: & si liberare filium sollicitudine

se mel
mni educere. puta in forum, ut convincerentur apud iudices, & tum demum lege cum illis ageretur. Sic Declam. 322. *Educendus tamen ad magistratus.* Ita enim ibi quoque scribo: non *Deducendus.* Declam. 270. *Pater alteram eduxit ad magistratus.* Gronovius.

I Similis huic & ejusdem argumenti declamatio est apud Senecam lib. 2. declam. 4. & lib. 3. controvers. 12. Ex hac facies iudicium. Item in Sermonibus observabis eadem hic præcepta tradi, quæ ab eodem lib. 9. cap. 2. Est latens (in-

quit) & illa significatio, quæ cum jus asperius petitur à Iudice, fit tamen spes aliqua clementiæ: non palam, ne paciscamur: sed per quandam credibilem suspicionem, ut in multis controversiis, sed in hac quoque, Raptor nisi intra trigessimum diem, & raptæ patrem & suum exoraverit, pereat. Qui exorato raptæ patre, suum non exorat, agit cum eodem Dementiæ. Nam si permittat hic pater, lis tollitur: si nullam spem faciat, ut non demens, crudelis certe videatur, & à se Judicem avertat. *Ærodius.*

semel destinavit, ¹ brevius habet statim ignoscere. ² Varianda erit ejus actio, ut filium dicat morte dignum: an posset ipse perseverare, dubitet. Non tamen prætereunda sunt illa quamvis communia cum aliis controversis generis hujus, quæ circa ipsam questionem dementiæ versantur. Negabimus enim crimine uno posse deprehendi dementiæ: & hoc propositum nostrum adjuvabimus finitione, ut dicamus, Dementiam esse ablatum rerum omnium intellectum: alioqui neminem tam felicem, qui non aliqua pœnitentia digna faciat, qui non subjectus sit errori: & hoc proprium non dementiæ esse, verum hominis. Atque ad hoc quod commune cum omnibus est, aliquid etiam proprie applicabimus, quod ejus generis dicitur dementiæ esse, de qua judicium est, ³ ut emendari uno verbo possit. Porro cum adeo confessum sit, dementiæ non posse curari, ut ne illud quidem adhuc inveniri potuerit, quæ causa faceret dementiæ, ⁴ ubi animus confisteret: profecto non poterit videri dementiæ, quæ est in hominis potestate.

DECLAMATIO.

Slexoratus fuero, statim non modo sanus, verum etiam bonus pater & indulgens ero. Vis scire, fili, quid sit Dementia? Deducere se in periculum capitis cupiditate: non intelligere pacem, non intelligere leges: & si quid supra hac momenti fortuna præsens judicium habet, accusare eum, qui exorandus sit. Non est igitur dementiæ. Nec refert ad præsens judicium, neque ad vestram pronuntiationem, an ego durus pater, an ego nimium severus.

Non

¹ Brevius habet statim ei ignoscere.] Hoc est, non expectato legitimo tempore, quod fuit xxx. dierum. Agit enim hic filius præmature, & mediis diebus accusat, ideo quia exorato patre ejus quæ rapta est, statim suum exorari putavit oportere, si quidem sanæ mentis esset. Verum pater differt ob eam causam, quod (ut Junius Gallio dicebat) hinc injuria est, hinc natura: & facilius est injuriam donare, quam crimen. *Idem.*

² Varianda erit ejus actio.] Id est, coloribus & ad speciem accommodatis

verbis, exornanda erit ejus actio & oratio. *Idem.*

³ Ut emendari uno verbo possit.] Seneca ex Gallione, Tu non mecum agis, quod non exorasti: sed quæ non exoraturus es. Puta enim hodie me exorari demens, num ego demens videbor, qui uno me verbo sanare possim? Ita enim restitui. *Idem.*

⁴ Ubi animus confisteret.] Nempe illud est quod ex Aelio Fusco ait Seneca, Non possum exorare: tandiu novo more objicit dementiæ constantiam. *Idem.*

I Non

Non de hoc quæritur: satis est, non esse furiosum. Non exoro te, inquit, cum rapuerim. Miraris? Hoc enim est, quod te in hoc impulerit: adhuc quid feceris, nescis. Non dico illa, quæ fortasse tibi leviora videantur, quæ ad materiam pertinent: Expugnasti domum, & virginis prætextam scidisti, & puellam usque in eam injuriam traxisti, qua nihil gravius bella habent. Tu, qui in id te periculum demisisti, ut tibi exorandus esset pater, miraris, quod non exorasti patrem? Si incidisses in illos felicioribus seculis natos, cum quibus virtus magis commune bonum erat, non expectassent legem, ¹ non expectassent tricesimum diem. Nunc me merito contemnis: flentem aliquando vidisti: non auderes accusare patrem, si timeres. Tu si incidisses in illum, ² qui laudatas filii tui cervices amputavit, si incidisses in illum, qui judiciis propinquorum atque amicorum contentus fuit, opinor habuisses tempus querendi? habuisses tempus: non dico deferendi patrem, sed diutius rogandi? Illi vere fortes & viri fuerunt, qui cum hoc meminissent, liberos à se reipublicæ gratia procreatos, ³ bene impendi crediderunt exemplo. Ego tacere contentus sum, cum exorari debeam. Sic agis mecum, tanquam etiam, si præstitero tibi, plus alii debiturus sis. Confutabit, opinor, indulgentiam meam: Ille melior, ille mitior. Ego vero facilius frangerer, si ille irasceretur. Aliquis cum filia illius rapta sit, tam cito exoratus est? quis est ille tam demens? quid est istud, quod ille se accepisse injuriam non putat? quod omnia sic agit, tanquam exoratus ante tricesimum diem? Quid ergo, inquit, occides?

Debeo,

¹ Non expectassent tricesimum diem.] Quæ mora ob duriores & severiores patres lege concessa, ut hoc intervallo mitiores fiant & indulgentiores. Idem.

² Qui laudatas filii sui cervices.] Nic. Faber mavult laureatas. Cui optimo & amicissimo viro lubens adsentior. Pith. Qui laudatas filii sui cervices.] Brutum, Cassium, Posthumium Tiburtum, Man-

lium Torquatum, Aulum Fulvium, & alios ejusdem notæ severitatis intelligit. *Ærodius.*

³ Bene impendi crediderunt exemplo.] Frontinus 4. Strateg. 1, 33. circumacta ad litus universa classe comprehensum supplicio affici jussit, & quem occisuri per ignominiam hostes fuerant, exempli potius impendit. Gronov.

Debeo, si quid in me fuerit fortis animi: si quid virtutis incorruptæ, faciam: duret tantummodo animus, non deficiam, non defleat. Etiamnum fortis sum: etiamnum posse videor: sed supersunt dies. Non blandior tibi: quotidie me hortor: & instigo animum meum, & totam sceleris tui deformitatem pono ante oculos: & illud nescio quid, quod persuasioni meæ repugnat, volo perdomare. Bene facis, quod accusas, turpiter deficiebam, prodebamque necessarium civitati exemplum: jamque in eam venturus eram hominum suspicionem, ¹ tanquam me permitte fecisses. Hoc age: dic insanum, dic furiosum, dic longe ab intellectu sanguinis sui positum. Vide ne roga-veris. Quid enim acturus ad genua provolvendo, adhibendo amicos, flendo in pectus meum? ² insanus sum, nihil sentio, ad illum patrem tuum.

C C C L.

Aqua frigida privigno data.

Qui habebat filium, amissa matre ejus, aliam uxorem duxit. Incidit in gravem valetudinem filius: convocati sunt medici. Dixerunt moriturum, si aquam frigidam bibisset: dedit illi noverca aquam frigidam: perit juvenis. Noverca accusatur à marito veneficii.

DECLAMATIO.

Veneficii ago. filium meum periisse, & ea potione, quam dederit noverca, periisse, non difficile probabo. Nam & datam à se potionem non negat: & eam periculosam fuisse, quæ prædicta sunt, ostendunt. Ne ignorantia quidem defendi potest: id quod accidit, denuntiatum est. Itaque non tam in defensione fiduciam habet, quam in lege: nec tam dicere potest, scelus se non fecisse, quam illud,

¹ *Tanquam me permittente.*] Quintil. supradicto loco, Nam si permittat hic pater, &c. Seneca lib. 2. decl. 4. Putas me accusatori permitturum, quod filio negavi? ita enim legendum est, non, promittendum, & postea, me miserum

quia pene permisi, non, qua poene. *Ærod.*
² *Insanus sum, nihil sentio.*] Seneca, Ego moriar, inquit. hoc si reo dicis, non curo: si Judici, videbo: si dementi, non intelligo. In iis quæ sequuntur aliquid deest. *Idem.*

illud, impune fecisse. Negat enim se teneri posse veneficii, quoniam non dederit venenum. Postea videbimus, & quomodo intelligendum sit venenum, & an hoc, quod datum est, illo tempore fuerit venenum. Interim putemus nullam legem huic sceleri proprie esse constitutam. ¹ nonne proximo utendum est? Non ignoro esse frequentem hujusmodi in judiciis minoribus duntaxat contentionem, ² ut pecuniam excidisse formulæ, ut aliter quam potuerit agere dicatur. Sed hæc tunc valent, cum ostenditur jus aliud, quo agendum sit. Itaque si dicis, qua lege alia accusare debuerim, merito excludis hanc, qua lege ago. Sed neque hanc actionem meam admittis, neque aliud demonstras, quo recedam ab hac lege depulsus: hoc contendis, ut istud, etiamsi scelus sit, facere licuerit. Atque hoc etiamsi non proprie conscriptum, consuetudine judiciorum consequens est, quotiens aliqua propria actio in rem non detur, uti proxima & simili. Nulla tanta esse potuit prudentia majorum (quanquam fuit summa) ³ ut ad omne genus nequitiae occurrat. Ideoque per universum, & per genera singula conscripta sunt jura. Cædes videtur significare sanguinem & ferrum. Si quis alio genere homo fuerit occisus, ad illam legem revertemur: si incideret ⁴ in latrones, aut in aquas præcipitatus, si in aliquam immensam altitudinem dejectus fuerit, eadem lege vindicabitur, qua ille, qui ferro percussus sit. Igitur & alia similia lex de aqua frigida scripta non erat, redeamus necesse est tamen ad eam, quæ ⁵ venena coërceat, cum aqua frigida id effecerit, quod venenum. Hæc, ut remittam non fuisse hoc veneficium;

nunc

¹ Nonne proximo utendum est.] Haud dubie proxima, nempe lege. Gronovius.

² Ut pecuniam excidisse formulæ ut aliter.] Ærodius: ut pecuniarum an excidisse formulam qui egerit aliter. Conjeciebam: contentionem de pecunia, ut excidisse formulam, qui aliter, quam potuerit, egerit, dicatur. Idem.

³ Ut ad omne genus nequitiae occurrat.] Regula loquendi præcipit, occurverit. Idem.

⁴ In latrones.] Al. latrinas fortasse retius, vel lautumias. Pithæus.

⁵ Venena coërceat.] Vet. cod. nocent. Idem.

nunc vero venenum quomodo interpretari & intelligere possumus? Ut opinor, potionem mortis causa datam. Non quæritur qualis sit, sed quid efficiat. Nam ipsorum venenorum plura genera, plura nomina sunt: diversi etiam effectus. Aliud ex radicibus herbarum contrahitur, aliud ex animalibus mortiferis reservatur, sunt quæ frigore sanguinem gelent, sunt quæ calore nimio vitalia exurant, omnia tamen hæc sub unam legem veneficii veniunt. Quin illud etiam in rerum natura manifestum atque deprehensum est, alia esse aliis venena, quædam mortifera nobis, etiam in remedium quorundam animalium cedunt: quædam quæ in voluptates etiam & luxuriam adhibentur, multis animalibus adferunt mortem. Similis ratio & remedium est. Cur igitur non sit differentia cum veneno, etiam temporis, nihil interest, ¹ qui faciat? alias nunc venenum est. Quomodo enim comparare ista possumus! Ante omnia animo dantis, deinde effectum. ² Animus dantis qualis fuerit non probavimus: interim de effectu constat. Vultis æstimare? adeo certum fuit hoc venenum esse, ut prædictum sit. In summa, quid plus pati potuerat adolescens, si venenum bibisset? Ponamus ex altera parte illam potionem, cujus tu nomen subinde jactas: pone ex altera, potionem quam tu dedisti: de utraque idem medici dicent. Si nihil interest mortis, nihil interest criminis. Hæc ad jus: sed ad ream legi suæ applicandam, sane scrutemur & animum. Non dico, quæ sit, quæ dederit: interim hoc respondeo, Aquam frigidam dedit: ³ sane medici non vetuerunt, non timuerunt, satis est, non permiserunt. Personam non onero, denuntiationem diffimulo.

¹ Qui faciat alias, nunc venenum est. Idem.

² Animus dantis qualis fuerit, non probavimus.] Priores, probavimus. Scribe: mox probavimus. Mox enim: sane scrutemur & animum. Gronovius.

³ Sane medici non vetuerunt, non ti-

muerunt.] Ærodius: hoc vetuerunt, hoc timuerunt. Lege: Sane medici non vetuerunt, non timuerunt: satis est, non permiserunt. Pone, fac non vetuisse, non timuisse: satis peccasses, si dedisses illis inconsultis. Idem.

mulo. Dedisti ægro, quod pater non dedisset. Si unus aliquis ex medicis nocituram tantum potionem esse dixisset: dicerem tamen, Fortasse moriturum non putaveris? nocere voluisti, hoc inter omnes medicos constitit, periturum esse, si aquam frigidam bibisset: dedisti, postquam certum erat. Velim scire, an aliquid tale in valetudine ejus & ante feceris; nam si fecisti, apparet, quomodo ad tantum periculum deductus sit: si non fecisti, apparet fuisse causam, propter quam faceres. Non putavi, nec credidi medicis. adeone ignota medicinæ experimenta sunt egenti vita bona?

M. FAB. QUINTILIANI
Finiunt coloratæ, incipiunt^r ejusdem
Tractatæ.

C C C L I.

Exul index tyrannidis.

EXULEM INTRA FINES DEPREHENSUM LICEAT OCCIDERE. EX SUSPICIONE TYRANNIDIS SIT ACTIO. Exul, apud quem dives fuerat hospitatus, scripsit Senatui se facturum indicium tyrannidis, si reditus sibi decerneretur. In Curia cum ageretur, solus dives contradixit. Decreto tamen reditu, exul ille intra fines est occisus. Dives tyrannidis reus est.

S E R M O.

Exulem illum, qui occisus sit, dicemus, antequam damnaretur, fuisse civem seditiosum, omnibus sceleribus confessum: sed in illis quoque diu non fiducia innocentia, verum audacia nescio qua omnia fingendi atque dissimulandi, latuisse, & quemadmodum multos similes sui amicos habuerit, sic non pauciores habuisse inimicos. vix quidem illum, quamvis in manifestis sceleribus, nescio qua audacia repugnantem damnari potuisse. Expulsum autem (quod fere sceleratis pectoribus eveniat) graviter tulisse pœnam:

ac

^r Ejusdem tractatæ.] Vet. cod. Coloratæ. quod ordo ipse non patitur. Pith.

Q 4